

Morfologie současného portugalského jazyka I

Slovní druhy neslovesné

Iva Svobodová

Masarykova univerzita
Brno 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

ÚIV
ÚSTAV PRO VĚDECKÝ VÝZKUM
V OBLASTI VĚDEK O VĚDOVÉ ČINNOSTI

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Morfologie současného portugalského jazyka I

Slovní druhy neslovesné

Iva Svobodová

Masarykova univerzita

Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2014 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-7007-3 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-7008-0 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7009-7 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-7010-3 (online : Mobipocket)

OBSAH

ÚVODEM	8
1. MORFOLOGIE	10
1.1 Morfém	12
1.2. Kombinatorika morfémů	16
2. SLOVOTVORBA	17
2. 1. Odvozování - derivace	17
2.1.1. Odvozování pomocí předpon	18
2.1.2. Seznam základních předpon řeckého a latinského původu.	19
2.1.3. Prefixace podle nového pravopisu	22
2.1.4. Odvozování pomocí přípon	22
2.1.4.1 Pragmatické derivační přípony (augmentativní a deminutivní sufixy)	23
2.1.4.1.1. Augmentativní přípony	23
2.1.4.1.2. Deminutivní přípony	26
2.1.4.2 Nocionální derivační přípony	30
2.1.4.2.1 Nominální sufixy	30
2.1.4.2.2. Verbální sufixy	38
2.1.4.2.3. Adverbiální sufixy	39
2.1.5. Jiné typy odvození	39
2.1.5.1 Parasyntetická derivace	39
2.1.5.2 Regresivní (zpětná) derivace	40
2.1.5.3 Nepravá derivace	41
2. 2. Skládání - kompozice	41
2.3. Rekompozice a hybridismy	44
2. 4 Zkracování - abreviace	45
3. SLOVNÍ DRUHY	48
4. PODSTATNÁ JMÉNA	51
4.1. Obecná charakteristika	51
4.2. Gramatická kategorie životnosti	52
4.3. Gramatická kategorie rodu v portugalštině	53
4.4. Přechylování	56
4.4.1. Heteronymie, derivace, konverze	56

4.4.2. Sémantické využití opozice maskulinum femininum	58
4.4.3. Problematika nestálého či měnícího se rodu	59
4.5. Gramatická kategorie čísla – numerus	60
4.5.1. Obecná charakteristika	60
4.5.2. Gramatická kategorie čísla v portugalštině	61
4.5.3. Singularia tantum a pluralia tantum	65
4.6. Pád – casus	67
4.6.1. Obecná charakteristika	67
4.6.2. K otázce pádu v portugalštině	68
4.6.3. Stupeň podstatných jmen	71
5. ČLEN – DETERMINANT	72
5.1. Obecná charakteristika	72
5.2. Člen v portugalštině	73
5.3. Morfologické vlastnosti členu	73
5.4. Funkce členu	75
5.5. Použití členu z hlediska typu kontextu	76
5.6. Sémantické operace	78
5.6.1. Determinační proces individualizace	79
5.6.2. Determinační proces neurčitosti	80
5.6.3. Determinace pluralizace	81
5.6.4. Determinace univerzální kvantifikace	82
5.6.5. Determinace kolektivních substantiv	83
5.6.6. Determinace u negativní kvantifikace	84
5.6.7. Determinace nepočítatelných substantiv	84
5.7. Zvláštnosti v používání členu	85
5.7.1. Morfologická a sémantická relevance členu	85
5.7.2. Substantivizace	86
5.7.3. Použití členu s posesivy	87
5.7.4. Použití členu s antroponymy	88
5.7.5. Použití členu s toponymy	90
5.7.6. Použití členu s názvy dnů v týdnu	91
5.7.7. Použití členu s názvy měsíců	92
5.7.8. Použití členu s hodinami	92
5.7.9. Použití členu s podstatným jménem casa	93
5.7.10. Použití členu s neurčitým zájmeny ambos, todo, outro:	93
5.7.11. Elipse členu	93
5.7.12. Diaforická funkce členu	94
6. PŘÍDAVNÁ JMÉNA-ADJEKTIVA	95

6.1. Obecná charakteristika	95
6.2. Morfematická struktura portugalských adjektiv	97
6.3. Množné číslo adjektiv	98
6.4. Přídavná jména složená	99
6.5. Adjektiva označující národnost a zeměpisný původ	100
6.6. Zkracování přídavných jmen	104
6.7. Kategorie stupně	105
6.8. Významová klasifikace adjektiv	108
6.9. Problematika postavení přídavného jména	110
6.10 Přísluvečná funkce adjektiva	114
7. ZÁJMENA PRONOMINA	115
7.1. Obecná charakteristika a funkce zájmen	115
7.2. Sémantická klasifikace zájmen	117
7.3. Osobní zájmena	117
7.3.1. Podmětná zájmena	119
7.3.2. Klitická zájmena nepřízvučná	121
7.3.3. Objektové tvary přízvučné	123
7.3.4. Zvratná zájmena	125
7.4. Zájmena přivlastňovací	125
7.5. Ukazovací zájmena	128
7.6. Zájmena vztažná	132
7.7. Tázací zájmena	137
7.8. Zájmena neurčitá	139
8. ČÍSLOVKY - NUMERALIA	146
8.1. Obecná charakteristika číslovek	146
8.2. Sémantická klasifikace číslovek	146
8.3. Základní číslovky	147
8.4. Číslovky řadové	151
8.5. Číslovky násobné	155
8.6. Číslovky dílové	156
8.7. Číslovky skupinové	158
8.8. Neurčité číslovky	159
9. SLOVESA-VERBA	160
10. PŘÍSLOVCE – ADVERBIA	163
10.1. Obecná charakteristika	163
10.2. Sémantická klasifikace adverbii	163
10.3. Adverbia kvalitativní	164
10.4. Adverbia kvantitativní	165

10.5. Morfologická charakteristika	165
10.6. Kategorie stupně u adverbí	166
11. PŘEDLOŽKY	168
12. SPOJKY	175
13. PRAGMATICKÉ MARKÁTORY	178
14. CITOSLOVCE	179
TERMINOLOGIE	181
CVIČENÍ:	187
1. Morfologie:	187
2. Slovtvorba	187
4. Podstatná jména	188
5. Člen	189
6. Přídavná jména	190
7. Zájmena	190
8. Číslovky:	191
Klíč/Řešení:	193
Morfologie	193
Slovtvorba	194
Podstatná jména	195
Člen	197
Adjektiva	197
Zájmena	199
Číslovky	200
Bibliografie:	201

ÚVODEM

Skripta Morfologie současného portugalského jazyka I jsou určena zejména posluchačům portugalštiny ÚRJL FFMU v Brně, kteří navštěvují přednášky a semináře portugalského jazyka a jazykovědy. Mohou je však využít také posluchači jazykových škol se základními znalostmi portugalštiny a také všichni zájemci o obecnou jazykovědu, protože naším cílem nebylo vytvořit jen školní či školsky psanou učebnici nebo normativní mluvnici portugalského jazyka v její kodifikované a spisovné podobě. Cílem bylo podat pohled na cizí jazyk v jakési abstraktnější rovině, tedy z hlediska povahy jazykového systému.

K takovému popisu jazyka, který by byl přijatelný pro české či slovenské posluchače, jsme se nechali inspirovat lingvisticky interpretační *Mluvnici španělského jazyka*, kterou napsali autoři doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D. a prof. PhDr. Bohumil Zavadil CSc., a jejíž metodologii a terminologický aparát jsme také v těchto skriptech použili. Metoda, kterou autoři aplikovali ve svém díle, nám poskytuje obecný, systematický, přehledný a jasný model popisu jednoho románského jazyka v kontextu české lingvistiky, tedy v kontextu strukturálně funkčního pojetí pražské školy, jejíž poznatky pak autoři skloubili s poznatky současné teoretické gramatiky španělského jazyka.

Tato kombinace vyústila v originální vědecký popis gramatiky španělského jazyka, který jej přibližuje našemu mateřskému jazyku (popř. slovanským jazykům obecně) a odpovídá tak na řadu otázek, na něž je velmi těžké nalézt odpovědi v jiných zdrojích komparativní lingvistiky. Proto bychom chtěli rozšířit řadu takto popsaných románských jazyků také o portugalštinu.

Další výhodou tohoto modelu je ta, že popisuje jazykový systém uceleně, protože se neomezuje jen na postižení dominantních vlastností jazyka, ale snaží se o popis také periferních konstrukcí a jevů, které přesahují rámec stereotypního vnímání jazyka. Zmíněná mluvnice podává podrobný a komplexní popis také tím, že do něj zahrnuje různé pragmaticko-lingvistické faktory, jako je aspekt diatopický či aspekt diafazický.

V těchto skriptech jsme se snažili o podobně kombinovaný popis. Vycházeli jsme z modelu B. Zavadila a P. Čermáka a ten jsme skloubili s teoretickými poznatky současné portugalské gramatiky, která je popsána v mluvnících portugalského jazyka: *Gramática da Língua Portuguesa* a *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Mimo tyto zdroje byly použity obecnělingvistické práce a výsledky jazykových výzkumů českých romanistů, hispanistů a

portugalistů,, PhDr.Jana Hricsiny, Ph.D., PhDr. Jaroslavy Jindrové, Ph.D., Mgr. Petry Svobodové, Ph.D. a Dr. Joaquina Ramose, Mgr. Petra Stehlíka, Ph.D. a Mgr. Ivo Buzka, Ph.D. V obecných charakteristikách jednotlivých slovních druhů jsme vycházeli také z obecně lingvistických prací a monografií prof. PhDr. Adolf Erharta, DrSc. („Základy jazykovědy“) a Prof. PhDr. Františka Čermáka, DrSc. („Úvod do obecné jazykovědy“).

Tento první díl skript nabízí posluchačům podrobný morfologický popis gramatických kategorií podstatných jmen, přídavných jmen, zájmena a číslovek. Ostatní slovní druhy, tedy slovesa, předložky a spojky jsou zde popsány jen stručně s tím, že o nich bude podrobněji pojednáno v dalším díle skript: *Morfologie současného jazyka II - Portugalské sloveso* a ve skriptech *Sintaxe da Língua Portuguesa*.

Veškeré příklady uvedeny v jednotlivých kapitolách a dokumentující jednotlivé morfologické jevy jsou psány podle nového pravopisu (2009), který přes veškeré nedostatky je nutno do budoucna respektovat. Z důvodu přechodného období, které platí do roku 2016 a v některých zemích i do roku 2019, jsme se rozhodli, že v poznámkách pod čarou budeme uvádět u změněné slovní zásoby obě dvě varianty.

Autorka děkuje recenzentovi PhDr. Janu Hricsinovi, Ph.D. a také doc. PhDr. Petru Čermákovi, Ph.D a prof. PhDr. Bohumilu Zavadilovi CSc. z Filozofické fakulty UK v Praze za vytvoření tak cenných podnětů a zdrojů, jako je jejich výše zmíněná *Mluvnice španělského jazyka*, ale také za velmi cenné připomínky, které přispěly ke zdokonalení této publikace jak po stránce obsahové, tak po stránce formální.

1. MORFOLOGIE

Pojem morfologie pochází z řeckého *μορφή*, *morfé*, tvar + *λογία*, *logia*, nauka) a je součástí mnoha věd, jako je například lingvistika, biologie, astronomie, geomorfologie, archeologie apod. Ve všech těchto vědeckých oblastech má morfologie jeden společný zájem: studium tvarů, procesů a útvarů. V biologii je to disciplína zabývající se studiem celých organismů, morfologie rostlin je věda studující tvary a části rostlin, v astronomii se morfologie zabývá tvary astronomických objektů a v geomorfologii pak tento obor zkoumá tvary, procesy a útvary na zemském povrchu.

Morfologie jako lingvistická disciplína se zaměřuje na tvary slov, procesy slovtvorby a jejich výsledné tvary a podoby jejich celků či částí. Obecně se morfologií míní ta oblast gramatiky, která studuje povahu a chování morfémů, tedy minimální *signifikativní* (znakové) jednotky jazyka¹, které jsou nositelem lexikálního či gramatického významu.²

V dějinách lingvistiky se vyvinulo dvojí pojetí morfologie.

Morfologie v širším pojetí zkoumá vnitřní výstavbu lexémů v plném rozsahu a je zastávána zejména americkými *deskriptivisty*³. Jejím cílem je zkoumat jak vnitřní strukturu gramatické části slov (G-morfémy neboli gramatické morfémy), tak vnitřní výstavbu lexikální části slova (L-morfémy neboli lexikální morfémy), tvoření slov či pojmenování, derivaci (odvozování), kompozici (tvoření složených slov), kombinaci slov a další typy, zvláště konverzi (změna slovního druhu), abreviaci (utváření zkratk), apod. (viz níže kapitola o slovtvorbě). Tato část morfologie v širším smyslu se kryje částečně s předmětem lexikologie⁴ a je také zahrnuta v naší publikaci, přestože je evropské lingvistické tradici vlastní užší pojetí morfologie, která je vnímána jako věda zkoumající jen gramatické složky lexémů. Podle tohoto pojetí je pak možno chápat morfologii jako vědu, která se v podstatě kryje s flexí (neboli ohýbáním) slov, tedy s deklinací (skloňováním) a s konjugací (časováním), popř. i s komparací (stupňováním), zatímco jejich složky lexikální spadají do kompetence zvláštní disciplíny – tvoření slov – zahrnované do lexikologie.⁵

1 A. Erhart (2001: 66).

2 F. Čermák (1994:96).

3 Jde nikoliv o normativní mluvnicí, ale o popis skutečného fungování jazyka.

4 Tamtéž.

5 Tamtéž.

V kontextu české didaktiky cizích jazyků je na morfologii pohlíženo zejména z toho úhlu užšího, tedy z úhlu strukturálně funkčního pojetí pražské školy. Jejím cílem je především popis gramatických kategorií jednotlivých slovních druhů. Specifičtější přístupem je pak přístup, který vychází z teorie typologie jazyků, jejímž hlavním autorem je Vladimír Skalička. Podle jeho typologického modelu byly již popsány například gramatiky španělského a baskického jazyka.

1.1 Morfém

Morfém je elementární jazykový znak, je to bilaterální jednotka (jednota označovacího a označovaného).⁶ Jde o minimální (abstraktní a systémovou) významovou a/nebo gramatickou jednotku, chápanou, má-li alomorfy, jako třídu alomorfů. Je pro něj charakteristická arbitrárnost formy ve vztahu k jeho významu či funkci.⁷ Morfémy mohou být **flektivní** (nebo také gramatické či synsémantické) a **lexikální** (slovotvorné neboli autosémantické).

Lexikální morfém (lexém) představuje základní plnovýznamový znak (označuje substance, kvality, děje, apod.). Existují dva druhy lexikálních morfémů: volné, anebo vázané.⁸

Morfémy lexikální povahy, které jsou **volné**, jsou autonomní a mají podobu slov. Jsou to jednotky graficky oddělitelné a přemístitelné (*hoje „dnes“, aqui „tady“, pão „chléb“*).⁹

Ty morfémy lexikální povahy, které jsou **vázané**, jsou svázané s jinými morfémy v rámci jednoho slova. Mohou se dále dělit na **morfémy báзовé** a **morfémy derivační**. Morfémy báзовé jsou zapojené do vnitřní struktury lexému a vytvářejí jeho lexikální základ (*filh-a „dcera“, fal-o „mluví-m“, bo-a „dobr-á“, flor-es „květin-y“*). Morfémy derivační jsou morfémy opírající se o morfémy báзовé, k nimž připojují nějaký lexikální sém vytvářející příbuzný, ale přece jen nový lexém (*papel-aria „papír-nictví“, com-por „složit“, saud-ável „zdrav-ý“*). Morfémy derivační se dále dělí na **prefixy, interfixy a suffixy**.¹⁰

Morfémy (volné i vázané) dále rozdělujeme na **autonomní** a **satelitní**. Autonomní morfémy volné jsou morfémy lexikální povahy, které tvoří samostatný

6 A. Erhart (2001:67).

7 F. Čermák (1994:97).

8 B. Zavadil, P. Čermák (2010:27).

9 B. Zavadil, P. Čermák (2010:133).

10 B. Zavadil, P. Čermák: 2010:27).

vnitřně dále nedělitelný lexém: *hoje, aqui*. Satelitní morfémy jsou pak morfémy gramatické povahy.¹¹

Izolovaný obsah lexikálních morfémů se nazývá **sémém**.¹²

Gramatický morfém je morfém synsémantický a představuje jakýsi pomocný znak, označující akcesorní vlastnost nebo okolnost nebo prostě jen gramatický vztah¹³, a setkáváme se s ním v podobě jmenných a slovesných koncovek, které vyjadřují gramatické kategorie. Stejně jako v případě morfému lexikálního, i zde můžeme gramatické morfémy (G- morfémy) rozdělit na volné a vázané.

Volné gramatické morfémy se nazývají satelitní a jsou to takové morfémy gramatické povahy, které se vyskytují v podobě graficky oddělitelných slov, kterým se také říká slova pomocná, neboli **auxiliary**. V portugalštině je to například člen, pomocné sloveso, předložka, apod.¹⁴

Vázané gramatické morfémy jsou pak morfémy desinenciální povahy a jsou to takové morfémy gramatické povahy, které zaujímají ve struktuře lexému místo za lexikální složkou. V jazycích flektivního typu¹⁵ bývají realizované kumulované jediným exponentem. V případě jazyků aglutinačního typu¹⁶ mívají podobu gramatických afixů. Je-li jich více, vytvářejí dohromady gramatickou složku lexému (**gramatém**).¹⁷

Lexikální morfémy lze klasifikovat jak z hlediska jejich obsahu (viz výše), tak i z hlediska formální povahy jejich realizací, na dva typy či **submorfy**: **kořeny R** a **formanty F**.

Kořeny neboli kořenové morfy (značeny formálně symbolem **R**), implikují základní složku významu lexému a mohou být volné - autonomní (*hoje, aqui, pão*) nebo vázané - bázové (*filh-a, trabalh-ei*).

Derivační afixy (značeny formálně symbolem **a**), neboli **formanty** morfy (značeny formálně symbolem **F**), se realizují jako derivační předpony či přípony, upřesňují a dotvářejí význam lexémů a jsou pouze vázané, mohou se tedy vyskytovat pouze

11 Tamtéž.

12 A. Erhart (2001:67).

13 Tamtéž.

14 B. Zavadil, P. Čermák: (2010:27).

15 *Flektivní jazyky* vyjadřují gramatické funkce pomocí flexe (ohýbání), tj. skloňování a časování, předpon a přípon.

16 *Aglutinační jazyk* používá pro vyjádření gramatických funkcí afixy (tj. předpony, přípony a vpony), které se přidávají ke kořenovému slovu. To je i rysem flektivních jazyků, ale na rozdíl od nich označuje jeden aglutinační afix většinou právě jednu gramatickou funkci. Například v češtině (flektivní jazyk) ve slově *kozlů* označuje přípona *-ů* současně množné číslo a 2. pád. Naproti tomu například v maďarštině (aglutinační jazyk) ve slově *szomszédokra* („na sousedy“) přípona *-k* (*-o-* je epentetický vokál) označuje množné číslo a další přípona *-ra* označuje pád odpovídající české předložce „na“.

17 B. Zavadil, P. Čermák: (2010:28).

ve spojení s kořenem (viz výše morfémy vázané derivační). Mezi ty lexikální afixy se řadí již jednou zmíněné *sufixy, prefixy, infixy a interfixy*. Sufix je přípona a následuje za kořenem slova. Prefix je předpona a předstupuje před kořen slova. Infix je vpona: konsonantický afix vstupující do kořene, mezi hlásky vytvářející kořenový morf. Interfix je tvořený vokály, jež vstupují mezi kořenové konsonanty (v semitoamitských jazycích).

Uvedme nyní pár příkladů slov s vázanými morfémy.

V českém slově *strojopisným* - je *stroj* a *pis* lexikální morfém nesoucí základní význam slova (jsou to tedy kořeny), „-o-“, je spojovací morfém, který spojuje části složeniny (vpona či infix) „-ný“, je odvozovací (derivační/slovotvorný) lexikální morfém, který pozměňuje původní význam slova (přípona) a „-m“ je flektivní (ohýbací) gramatický morfém, který určuje pád slova (koncovka skloňovací neboli deklinační).

V portugalském slově *cháleiras* „konvice na čaj“, je *chá* kořenem, tedy morfémem nesoucím význam slova; -l- je infix spojující kořen a sufix, -eira- je odvozovací morfém nesoucí význam nádoby (stejně jako *cafeteira-kávovar*), a „s“ je jmennou koncovkou, jde o flektivní gramatický morfém, který určuje množné číslo.

Mnohé morfémy se realizují několika různými způsoby, které představují alomorfy (varianty nebo možné realizace). Distribuce alomorfů (variant morfémů) je řízena buď morfologicky, nebo fonologicky. V prvním případě mluvíme o alomorfech prvního řádu: výběr konkrétního alomorfu je diktován morfémickým okolím (příslušností sousedních morfémů do určité třídy, resp. jejich významem). V druhém případě mluvíme o alomorfech druhého řádu: výběr je diktován fonemickým okolím (formou=fonémickou realizací sousedních morfémů). S alomorfy 2. řádu se ve větší míře setkáváme v uralských a altajských jazycích, kde značná část gramatických morfémů má 2-4 alomorfy (sufixy), jejichž distribuce souvisí s tzv. vokální harmonií.¹⁸ Alomorfy jednoho morfému mohou mít zcela různou fonémickou podobu. Jde o tzv. suppletivismus, se kterým se setkáváme například při stupňování nepravidelných adjektiv nebo adverbii (*dobry-lepsi, bom-melhor-ótimo*¹⁹), nebo ve flexi pomocných sloves (*být-jsem*).²⁰

Zpravidla se varianty jednoho kmene nebo kořene liší od sebe jen jednou souhláskou nebo samohláskou. Takovéto střídání souhlásek nebo samohlásek v různých variantách jednoho kořene (kmene) se nazývá alternace.²¹ (např: *dormir-*

18 A. Erhart (2001:71).

19 Správný tvar podle starého pravopisu byl *óptimo*.

20 Tamtéž.

21 Tamtéž.

durmo „spát“, „spím“, nebo vestir-visto, „obléci se“, „oblékám se“ apod.)

V indoevropských jazycích se setkáváme s **plurisemií** morfů; kdy jeden gramatický morfém může mít několik významů. Tak například v češtině může koncovka *-a* být nositelem významu nominativu, ale také genitivu singuláru: žena/pána. V portugalštině například koncovka „-es“ může mít dokonce 5 významů: kromě plurálního významu nominální flexe má 4 významy ve slovesné flexi: význam 2. osoby jednotného čísla indikativu sloves druhé a třetí konjugační skupiny, 2. osoby jednotného čísla konjunktivního tvaru sloves první konjugační skupiny v přítomném čase, význam 2. osoby ohebného infinitivu sloves všech konjugačních tříd a význam 2. osoby jednotného čísla konjunktivního tvaru futura sloves všech konjugačních tříd.

Některé gramatické morfémy mají tzv. nulovou realizaci²² Např. u tvaru „žen“ je realizován 2. pád nulovým morfémem (nulovou koncovkou). Nebo v případě portugalského slova *tórax* „hrudní koš“ je plurál také realizován nulovým morfémem (o *tórax* „hrudník“, *os tórax* „hrudníky“).

Gramatický morfém může vykazovat tzv. **fúzi**, tedy je nositelem dvou či více významů zároveň. Příkladem může být česká koncovka *-ám* ve slovním tvaru *ženám*, která realizuje morfém čísla i pádu. Takovému spojení více gramatických afixů se říká **gramatém**.²³ Portugalština takovéto koncovky tvořené na základě realizace fúze také vykazuje, ale ne v pádové deklinaci. Můžeme ji spíše nalézt ve slovesné flexi. Jako příklad můžeme uvést *falei*, kde je *-ei* nositelem gramatického významu osoby, čísla, času i způsobu (1. osoba, jednotné číslo, čas minulý, způsob oznamovací).

Metodou substituce zjišťujeme, kterými jinými morfy lze zkoumaný morf v dané pozici nahradit. V českém slově *učitele*, kde je kmen „učitel“ a afix „e“ vidíme, že můžeme afix „e“ *zaměnit* za jiný, například „-í“ nebo „-em“ s tím, že pozměníme jeho pád a syntaktickou funkci a mezi nimi pak existuje vzájemný vztah volně **kontrastivní distribuce**.²⁴ V portugalštině tak můžeme nalézt kontrastivní distribuci například u slovesné flexe *falei*, kde slovesnou koncovku „-ei“ lze nahradit koncovkami: *-o*; *-ei*, *-ava*, *-ara*, *-arei*, *-aria*, *-asse*, *-ar*, jde tedy o realizaci různých morfémů 1. osoby jednotného čísla s tím, že se mění jejich časové reference, které se tak kladou do kontrastivního vztahu.

Dalším typem distribuce je **komplementární distribuce**²⁵. Ta může nastat v případě, že pro jeden gramatický jev existuje možnost realizace

22 A. Erhart (2001:66).

23 B. Zavadil, P. Čermák (2010:28).

24 A. Erhart (2001:66).

25 Tamtéž.

prostřednictvím vícero morfů: mohou to být alomorfy jednoho morfému. V českém jazyce se můžeme setkat například s několika alomorfy čtvrtého pádu mužského rodu jednotného čísla: učitele; žáka; předsedu. V portugalštině se můžeme setkat s alomorfy množného čísla podstatných a přídavných jmen: -s, -es, -is, -éis, -ões, -ãos, -ães, -0- (*cafés* „kávy“, *professores* „profesoři“, *funis* „trychtýře“, *papéis* „papíry“, *corações* „srdce“, *cidadãos* „občané“, *cães* „psi“, *atlas* „atlas“).

1.2. Kombinatorika morfémů

Morfémy se mohou ve slovech různě kombinovat, a to buď jednoduše, anebo s průvodní hláskovou změnou. A. Erhart uvádí, že: “k tomuto jevu vedly syntagmatické hláskové změny ve spojení určitého morfu s různými jinými morfy. Alternace souhláskové a samohláskové jsou tudíž důsledkem hláskových změn různého stáří.”²⁶ Někdy však také může dojít ke splývání morfů – „zejména k zániku morfematických švů mezi kořenem a formantem a mezi formantem a gramatickým sufixem.”²⁷ V následující kapitole věnované slovtvorbě bude tato kombinatorika morfémů, znázorněná níže uvedenými vzorci, doprovázet jednotlivé typy slovtvorby.

R + 0 les, lov, ruka, (kmen – slovní základ - tvoří holý kořen bez slovtvorné přípony)
bosque, caça, mão

R + F caça-dor – lov-es
Ra, Raa, Raaa knih-ovna -livra-ria-u,
kniho-ovn-y- livra-ria-s
aR, aaR, aRa pře-krás-ný – super-bonit-o

R + R kompozita, složeniny
a) bez derivační přípony (R+R) aguardente „kořalka“
b) s derivační příponou (R+R+F) vaivéns „sběhy“

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Formálně je kořen značen symbolem **R**, formant symbolem **F**, afix symbolem **a** (kap. 1.1. Morfém).

2. SLOVOTVORBA

Slovotvorba, někdy také zvaná **derivologie**, je nauka o tvoření slov. A. Erhart ji definuje jako: “souhrn morfosyntaktických procesů, které umožňují tvorbu nových jednotek na základě lexikálních morfémů.”²⁸ Nové lexémy mohou vzniknout derivací (tedy přidáváním formantů, tzv. derivačních afixů, k jednotkám již existujícím, tedy ke kmenu), kompozicí (skládáním) a přejímáním slov z jiných jazyků.

Co se týče formantů, jejichž použití tvoří princip derivačních procesů, A. Erhart je dělí na produktivní a neproduktivní.

„**Formanty** (derivační afixy), jež v dané fázi vývoje jazyka slouží jako prostředek tvoření nových lexikálních jednotek, se nazývají **produktivní**. Ostatní formanty (gramatické morfémy) jsou lexikálně **neproduktivní**.“ Formanty se v průběhu vývoje různě morfonologicky mění, někdy zanikají, jindy vznikají nové, a to přejímáním z jiných jazyků.

Co se týče složenin (kompozit), ty vznikají spojováním samostatných lexikálních jednotek. Schopnost tvořit složeniny není všude stejná. A. Erhart zmiňuje, že:“nejvíce je kompozice rozvinuta v germánských jazycích, nejméně v jazycích románských. Slovanské jazyky v tomto ohledu zauímají střední postavení.”²⁹

Nová jednoslovná pojmenování vznikají na základě už existujících slov, a to buď **odvozováním (derivací)**, **skládáním (kompozicí)**, **zkracováním (abreviací)**, nebo **přejímáním (z cizích slov)**.

2. 1. Odvozování - derivace

Odvozování neboli tzv. **derivace**, je tvoření slov s novým věcným významem pomocí předpon, přípon i předpon a přípon zároveň. Odvozená slova se nazývají **deriváty**.

Předpony neboli prefixy, jsou ve srovnání s příponami (sufixy) sémanticky nezávislejší jednotky, protože většinou vznikly z adverbíí nebo z předložek, které byly původně autosémantické. Některé předpony jsou jen pouhými částicemi, které nemohou v jazyce samostatně existovat (*des-*, *re-*), jiné

28 A. Erhart (2001:81).

29 Tamtéž.

předpony fungují také jako nezávislá slova (*contra* „proti“, *entre* „mezi“)³⁰. V prvním případě hovoříme o derivaci (odvozování), ve druhém případě jde již o skládání (kompozici). Ne vždy je však úplně snadné rozlišit, zda jde o derivaci či kompozici, proto je vhodnější použít pojmu **prefixní derivace**.

Jak sufixy, tak prefixy tvoří nová slova, která si zachovávají vesměs pravidelné vztah k původnímu významu kořene, čímž se odlišuje od kompozice, kde význam celkového spojení odkazuje na třetí mimojazykovou skutečnost, tedy neodpovídá součtu kořenových významů, ale odkazuje na zcela jinou mimojazykovou skutečnost než na tu, která je obsažena v kořenech slova složeného. Například u následujícího slova *gostar* „líbit se, mít rád“, je v prvních dvou níže uvedených příkladech a) a b) význam derivátu odvozený od původního významu kořene, zatímco ve třetím případě jde o kompozitum, doslova přeložené jako „mám rád život“, nebo „životní vkus“, který však označuje druh švestky:

a) *desgostar* – derivace s předponou *des-* (*nelíbit se*);

b) *gostoso* – derivace s příponou *-oso* (*vkusný, líbivý*);

c) *gosto-da-vida* – kompozitum složené ze dvou substantiv a jedné předložky (*druh švestky*).

2.1.1. Odvozování pomocí předpon

Odvozování pomocí přípon neboli tzv. **prefixní derivace** spočívá v použití předpony, která se staví před základní slovo [aR]. Prefixy mohou být v portugalském jazyce latinského nebo řeckého původu. Jsou produktivními lexematickými morfémy, které dávají vznik novým lexematickým jednotkám. Některé původní prefixy byly změněny alternací v důsledku hláskového okolí, především pak v důsledku prvních hlásek základního slova. Tak se například řecká předpona *an-*, označující zbavení nějaké vlastnosti či hodnoty, změnila na tvar *a-* před slovem začínajícím na souhlásku: *apatia* „*apatie, apatičnost, otupělost*“. Nebo například původně latinská předpona *in-* se změnila na *i-* před základním slovem začínajícím na *l-* a *m-*: *infeliz* „*nešťastný*“, *inactivo* „*neaktivní, nečinný*“, ale *ilegal* „*ilegální, nelegální, nezákonný*“, *imoral* „*nemorální, nemravný*“. Tyto změny byly způsobené vývojovými změnami v jazyce, v tomto případě konkrétně asimilací a simplifikací (neboli zjednodušením). Tak se *in-legal* změnilo na *il-legal*, které dalo vznik dnešnímu tvaru *ilegal*.³¹

30 P. Stehlík (2011:47-55).

31 C. Cunha, L. Cintra (1999:86).

Některé lexikální morfémy mohou být homografní (mají stejný tvar), přičemž ale pocházejí každý z jiného původního tvaru. Tak se nesmí zaměňovat *in-* ve významu pohybu dovnitř: *ingerir* „pohltnit, strávit“ s *in-* ve významu negace: *imigrar* „imigrovat“; *inativo* „neaktivní“, *ilegal* „ilegální“).³² Dalším takovým případem je pozměněná řecká předpona s významem negace *a-* (z *an-*), která se nesmí zaměňovat s latinskou předponou *a-* (původně *ad-*) (*adoçar* „osladit“).

Existují také prefixy, které mají význam číslovky (*uni-*, *bis-*, *bi-*), apod. Většina gramatiků je považuje za předpony, ale někteří je považují za kořeny kompozita, protože se výrazně neliší od podobných předpon s numerickým významem, jako například: *centi-*, *tetra-*, *deca-*, *quilo-*, které jsou považovány za kořeny aritmetických či geometrických kompozitních slov.³³

2.1.2. Seznam základních předpon řeckého a latinského původu.³⁴

Latinské prefixy³⁵:

<i><u>abdicar</u></i>	<i>zřící se</i>	<i><u>embarcar</u></i>	<i>nalodit</i>
<i><u>abdição</u></i>	<i>zřeknutí se</i>	<i><u>enterrar</u></i>	<i>pohřbit</i>
<i><u>aversão</u></i>	<i>averze, nechuť</i>	<i><u>inativo 1</u></i>	<i>neaktivní</i>
<i><u>arribar</u></i>	<i>přistát</i>	<i><u>impermeável</u></i>	<i>nepromokavý</i>
<i><u>adjunto</u></i>	<i>pomocný</i>	<i><u>ilegal</u></i>	<i>nelegální</i>
<i><u>circungirar</u></i>	<i>otáčet se dokola</i>	<i><u>ilegível</u></i>	<i>nečitelný</i>
<i><u>contradizer</u></i>	<i>protiřечit</i>	<i><u>introduzir</u></i>	<i>uvést</i>
<i><u>contradição</u></i>	<i>protiřечení,</i>	<i><u>intromissão</u></i>	<i>vměšování</i>
<i><u>decair</u></i>	<i>upadnout</i>	<i><u>introspeção 2</u></i>	<i>sebezpozorování</i>
<i><u>decadência</u></i>	<i>úpadek, dekadence</i>	<i><u>justapor</u></i>	<i>položít, klást vedle</i>

³² Tamtéž.

³³ P. Stehlík (2009:373-378); P. Stehlík (2010:159-169); P. Stehlík (2011:12).

³⁴ Veškeré příklady budou v souladu s aktuálními pravidly portugalského pravopisu, která vešla v platnost v roce 2009, deset let po jejich navržení v roce 1999. Avšak vzhledem k přechodnému období, které bude trvat do roku 2016, a v některých zemích do roku 2019, budeme v poznámkách pod čarou uvádět tvary ve starém pravopisu.

³⁵ C. Cunha, L. Cintra (1999:87-88).

<u>dissidente</u>	<i>disident</i>	<u>justaposição</u>	<i>pozice vedle něčeho</i>
<u>entrebriar</u>	<i>pootevřít</i>	<u>objeto 3</u>	<i>předmět</i>
<u>entrelinha</u>	<i>mezirádek</i>	<u>ocorrer</u>	<i>stát se</i>
<u>exportar</u>	<i>vyvážet</i>	<u>obstáculo</u>	<i>překážka</i>
<u>extrair</u>	<i>vytrhnout, vytěžit</i>	<u>percorrer</u>	<i>procestovat, projet</i>
<u>extração 4</u>	<i>vytrhnutí, těžba</i>	<u>perfurar</u>	<i>provrtat, děrovat</i>
<u>ingerir</u>	<i>požít (potravu)</i>	<u>perfurador</u>	<i>děrovačka</i>
<u>impedir</u>	<i>zabránit, čemu</i>	<u>progresso</u>	<i>pokrok</i>
<u>imigrar</u>	<i>imigrovat</i>	<u>prosseguir</u>	<i>pokračovat</i>
<u>refazer</u>	<i>znovu udělat</i>	<u>supradito</u>	<i>výše řečený</i>
<u>retroceder</u>	<i>ustoupit, couvnout</i>	<u>trasladar</u>	<i>přemístit, přeložit</i>
<u>sota-vento</u>	<i>závětrí</i>	<u>ultrapassar</u>	<i>překonat</i>
<u>suspender</u>	<i>zavěsit pověsit</i>	<u>ultra-som</u>	<i>ultrazvuk</i>
<u>sucedet</u>	<i>stát se, přihodit se</i>	<u>vice-presidente</u>	<i>viceprezident</i>

Řecké prefixy³⁶

<u>anarquista</u>	<i>Anarchista</i>	<u>arcanjo</u>	<i>archanděl</i>
<u>ateu / fem. ateia</u>	<i>ateista</i>	<u>diocese</u>	<i>diocéze</i>
<u>anáfora</u>	<i>anafora</i>	<u>dispneia</u>	<i>dušnost</i>
<u>anfíbio</u>	<i>obojživelník</i>	<u>eclipse</u>	<i>zatmění</i>
<u>anfiteatro</u>	<i>anfiteátr</i>	<u>encéfalo</u>	<i>mozek</i>
<u>antípoda</u>	<i>Protinožec</i>	<u>sílaba</u>	<i>slabika</i>
<u>apogeu</u>	<i>vrchol, vyvrcholení</i>	<u>evangelho</u>	<i>evangelium</i>
<u>apóstata</u>	<i>odpadlík</i>	<u>hiperatividade 5</u>	<i>hyperaktivita</i>

<u>arcebispo</u>	<i>arcibiskup</i>	<u>hipotensão</u>	<i>hypotenze</i>
<u>arquétipo</u>	<i>archetyp</i>	<u>prólogo</u>	<i>předmluva</i>
<u>perífrase</u>	<i>perifráze, opis</i>	<u>simpatia</u>	<i>sympatie</i>
<u>êxodo</u>	<i>Exodus</i>	<u>prognóstico</u>	<i>prognóza</i>
<u>diagnóstico</u>	<i>Diagnóza</i>	<u>sinfonia</u>	<i>symfonie</i>

1) Podle starého pravopisu: *inactivo*. 2) Podle starého pravopisu: *introspecção*. 3) Podle starého pravopisu: *objecto*. 4) Podle starého pravopisu: *extracção*. 5) Podle starého pravopisu: *hiperactividade*.

2.1.3. Prefixace podle nového pravopisu

V roce 2009 vešel v platnost nový pravopis v zemích, které patří do Společenství portugalsky mluvících zemí (CPLP – *Comunidade dos Países da Língua Portuguesa*). Podle nového pravopisu mimo jiné platí, že ty prefixní deriváty, kde byl prefix a kořen spojen pomocí pomlčky, se aglutinují, tedy píší se vcelku.

Pomlčka se zachovává v případech, kdy:

1. slovo začíná na *h*, jako např. *anti-histamínico contra-harmónico, neo-helénico, sub-hepático, super-homem*;
2. prefix končí na stejnou samohlásku, na niž začíná kořen *arqui-inimigo, micro-ondas*. To se netýká nepřívzvučných prefixů *co-, pre- e pro-*, které se již před přijetím nového pravopisu psaly bez pomlčky: *cooperação*;
3. prefix končí na *-n* nebo *-m* a následující kořen začíná na samohlásku nebo na stejnou souhlásku: *circum-adjacência, pan-nacional*;
4. prefix končí na *b* nebo *d* a nevyvolá změnu výslovnosti: *ad-rogar*;
5. prefixem je *sota-, soto-, vice-, vizo-, grão-, grã-* nebo *ex-*: *vice-presidente, sota-vento* „závětrí“, *grão-vizir* „velkovezír“, *ex-marido* „bývalý manžel“;
6. prefix *pre* je graficky označen přízvukem: *pré-reforma, pós-verbal*;
7. slovo, s nímž se pojí, je slovo přejeté z cizího jazyka, vlastní podstatné jméno či zkratka: *anti-apartheid, anti-Europa, mini-GPS*.³⁷

2.1.4. Odvozování pomocí přípon

Princip odvozování pomocí přípon neboli tzv. *sufixální derivace*, spočívá v použití přípon, které se připojují ke slovnímu základu [Ra]. Tyto sufixální přípony, které tvoří nové lexematické jednotky, jsou produktivní, stejně jako prefixy v případě prefixní derivace. Implikují významovou složku a jsou odlišné od těch, které vyjadřují gramatické kategorie jednotlivých slovních druhů a kterým se v českém kontextu říká koncovky. V portugalské jazykovědě však převažuje pojem *sufix (sufixo)*, který je jak lexikálním, tak gramatickým morfémem. V některých gramatikách je však možné setkat se s pojmem *desinência (koncovka)*, který se ale vztahuje pouze k lexikálně neproduktivním gramatickým morfémům a jeho použití je v dnešní době velmi sporadické.

37 Více o novém pravopise na: <http://www.portaldalinguaportuguesa.org/>

Lexikální přípony se dělí do tří skupin: **jmenné, slovesné a příslovečné**.

Jmenné přípony neboli **nominální sufixy**, se připojují ke slovnímu základu, z něhož tvoří slovní druh podstatných nebo přídavných jmen. Tak například u slova *sapato*, „bota“ máme několik možných derivátů: „*sapat-ada* „střevíček“, *sapat-ão* „baganče“, *sapat-aria* „prodejna obuvi“, *sapat-eiro* „švec“, *sapat-eira* „botník“, *sapat-ilha* „cvička“ *sapat-eada*, *sapat-eado* „stepování“, *sapat-eador* „stepař“, apod. Podobně lze z podstatného jména *ponto* „bod“ získat takové deriváty jako *pont-eiro* „ručička u hodin, ukazovátko“; *pont-inha* (*uma pontinha de-*) „trošičku čeho“ ; *pont-udo* „špičatý“.

Slovesné přípony neboli **verbální sufixy** vytváří ze slovního základu slovesný derivát: například ze substantiva *o bordo* „okraj, hrana“ nebo *a borda* „lem, okraj, hrana“ vzniká slovesný derivát *bord-ejar* „lemovat“, z přídavného jména *suave* „jemný, mírný“ je pak odvozeno *suav-izar* „zmírnit, zjemnit“, z podstatného jména *a manhã* pak lze odvodit *amanh-ecer* „svítat“.

Příslovečné přípony neboli **adverbiální sufixy** slouží k tvoření příslovcí, a to zejména pomocí sufixu *-mente*, *perigosa-mente*, „nebezpečně“ nebo *linda-mente*, „pěkně“, ale i supletivně (u stupně adverbii) či vokalickou nebo konsonantickou alternací: *bom-bem* „dobrý-dobře“, *mau-mal* „špatný – špatně“, apod.

U sufixů lexikálních, ať už autonomních či vázaných, je nutno rozlišit sufixy **nocionální**, které poukazují na objektivní význam slova, (například *stavit* – *stavitel*) a **pragmatické**, které zahrnují pragmaticko-subjektivní a expresivní složku významu (například *hebký* – *heboučký*).

2.1.4.1 Pragmatické derivační přípony (augmentativní a deminutivní sufixy)

2.1.4.1.1 Augmentativní přípony

Zveličelé názvy se odborným pojmem označují jako **augmentativa** a jsou to slova, která vznikají za pomoci přípony, která vyjadřuje buď znak velkých rozměrů, anebo hodnocení s velkou dávkou negativně či pozitivně laděné expresivity. Přípony umožňují tvořit dokonce slova nová, a to v případě, že potřebují něco pojmenovat s notnou dávkou expresivity. Nejčastěji používanou příponou v jazyce českém je například *-ák* (šutrák, Rusák), *-isko* (chlapisko, psisko), *-our* (Němčour), přípona *-oun* (vrahoun), *-as* (lotras) nebo *-an* (zoban, nosan).

K portugalským augmentativním příponám patří: **-ão, alhão, -(z)arrão, -eirão, -aça, -aço, -árzio, -uça, -anzil, -aréu, -arra, -orra, -astro, -az, -alhaz, -arraz.**³⁸, které se připojují nejen k podstatnému jménu, ale mohou se také připojit k přídavnému jménu (*rico-ricaço* „bohatý-zbohatlák“, *sábio-sabichão* „moudrý člověk - chytrák“), či ke slovesným kořenům: (*chorar-chorão* „plakat-uplakánek“). Na rozdíl od deminutiv mohou tvořit pouze nominální deriváty.

V portugalštině patří k nejfrekventovanějším augmentativním sufixům sufix **-ão**, který se může připojit nejen k podstatnému jménu (*papel-ão* „cár papíru“), ale také k přídavnému jménu (*solteir-ão* „svobodný mládenec“, *sábio-sabichão* „moudrý – mudrlant, mudrlantský“) či ke slovesu (*chorar-chorão* „plačtivý, ufnukaný nebo ubrečený“ nebo „fňukal, skuhral, kňoural“). Obvyčně slovní základ přijímající sufix **-ão** přijímá také mužský rod, a to i přestože byl původně ženského rodu. Například *a parede*, „stěna“, je ženského rodu, přičemž *o paredão* „velká zeď“ je rodu mužského. U podstatného jména *a mulher*, „žena“, které přijímá augmentativní sufix, dochází ke změně rodu také (tedy *o mulherão*, „mužatka“).³⁹ Jen u adjektiv dochází k morfologickému bigenerickému rozdělení sufixu **-ão**, které se přechyluje a v ženském rodě může mít tvar *-ã* nebo *-ona*. Tak má přídavné jméno *solteirão*, „svobodný mládenec“ ženský rod *solteirona*. *Charlatão* „šarlatán“ a *esperatalhão* „vychytralec“ mají v ženském rodě tvary *charlatã/charlatona* a *espertalhona*.⁴⁰

V některých případech však augmentativní koncovky nejsou nositelem zveličelého významu, ani subjektivního či afektivního významu (pejorativního nebo expresivního) nýbrž významu nociónálního – informativního. Poukazuje někdy na pouze částečný jindy na zcela jiný význam lexému, který není odvozen od lexematického základu. Tak například lexém *o chorão* mimo výše zmíněné významy nese také botanický název pro smuteční vrbu /zčásti motivovaný lexém/, nebo *brigão* je „rváč, hašteřivý“, *cinquentão* „padesátník“, *aldeão* „vesničan“. Někdy je používání augmentativního sufixu „ão“ v tom pragmatickém významu ovlivněno geograficky, neboli diatopicky. Tak například brazilská portugalština pro výraz „děkuji“ často používá augmentativa „*obrigadão*“, které je odvozeno od *obrigado* „děkuji“, zatímco v portugalském prostředí je obvyklejší použití deminutiva „*obrigadinho*“.

Augmentativní koncovka se může připojovat k volnému či vázanému kořenu jak přímo (viz výše), tak nepřímo, prostřednictvím infixu (*chape-l-ão*).⁴¹

38 C. Cunha, L. Cintra (1999:90-92).

39 Konkrétně v tomto případě však je rod nejednotně lexikograficky zpracován. Některé slovníky uvádějí u podstatného jména *mulherão* rod ženský, jiné slovníky zase mužský.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

Mezi další augmentativní sufixy patří **-aça, -aço, -uça, -ázio**. Ty mají většinou pejorativní význam. Připojují se za podstatná i přídavná jména, *barbaças* „vousáč“, *animalaço* „velké zvíře“ (i o člověku), *ricaço* „boháč, bohatec“, *dentuça* „velká zubiska“. Sufix **-uça** také označuje hromadný charakter podstatných jmen, jako například ve slově *carduça* „bodláč“. Sufix **-ázio** má zřejmě původ ve španělském sufixu *-azo*: *copázio* „velký pohár“.⁴²

Sufix **-anzil** se nachází například ve slově *corpanzil*, který je složený fúzí [R+a+a+a] a to ze sufixu *-ão, -il* a infixu *z*. Má evidentně pejorativní význam. *corpanzil* „obrovité tělo, obrovitý člověk“.⁴³

Sufix **-aréu** je neznámého původu a není vždy augmentativní. Zveličelý význam má například ve slově *fogaréu* „velký dým“, *chamaréu* „velký dým“, *macaréu* „tsunami“, *casaréu* „velký dům“. U jiných podstatných jmen může odkazovat na hromadný význam, například *mundaréu, povaréu* „lidé“, *montaréu* „hory“. Tento sufix může mít ale také deminutivní význam, jako například ve slově *mastaréu* „malý stožár, sloupek“.⁴⁴

Sufixy **-arra, -orra (-arro, -orro)** mají většinou pejorativní nádech. Slovo *bocarra* je tak překládáno do češtiny jako „velká pusa“, ale hlavně jako „huba, tlama“, slovo *beijorra* je „velký zvířecí pysk“, *cabeçorra* „volská hlava, velká palice“, *cachorro* „pes“, ale také „syčák, drzoun, mizera“. Adjektiva pak jsou v těchto tvarech bigenerická, mají tedy ženský i mužský rod: *beberro* „opilý“, *beberra* „opilá“.⁴⁵

Sufix **-astro** má také pejorativní význam: *medicastro* „špatný lékař, šarlatán“, *poetastro* „veršotepec“, *madrasta* „macecha“, *padrasto* „otčím“.

Sufix **-az** se připojuje hned za kořen: *lobaz* „vlk, hladový člověk“, nebo se může připojit ještě k jinému augmentativnímu sufixu **-alho, -arro**. Tak dávají vznik dalším derivátům, *facalhaz* „velká kudla“ nebo *pratarraz* „velký talíř, velká porce“).⁴⁶

Vzhledem k tomuto širokému výběru evaluativních sufixů, neboli sufixů se subjektivně laděným a expresivním významem si je třeba uvědomit, že častost jejich použití se odvíjí od řady faktorů, jak geograficky tak sociolingvisticky podmíněných. Mnohdy je jejich použití individuální a odvíjí se od situace a prostředí promluvy. Tak je například slovo „*facalhão*“ používáno daleko častěji, než „*facalhaz*“.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 C. Cunha, L. Cintra (1990:93-95).

45 Tamtéž.

46 Tamtéž.

2.1.4.1.2. Deminutivní přípony

Deminutivum je opakem augmentativa. Zřídka se používá také *diminutivum*. Deminutivum je slovo s významem zdrobněným (ve srovnání s neutrálním slovem příbuzným), často doprovázeným pozitivními konotacemi s významem znaku menšího rozměru nebo pragmatického rysu hodnocení (*Čecháček, frajírek*). Význam pouze emocionální, nikoliv kvantitativní (menší) mají například deminutiva jako *tatínek, maminka, pivečko* nebo *sluníčko*.⁴⁷

V českém jazyce mají deminutivní sufixy obvykle tři rodové podoby, které respektují rod základového substantiva. Zdrobněliny, u nichž dochází ke změně rodu, jsou spíše výjimečné (*květ - kvítko*). Základními českými deminutivními příponami pro mužský rod jsou *-ek/-k, -ík*, pro ženský rod *-k(a)* a pro střední rod *-k(o)*. Tyto přípony vytváří deminutiva 1. stupně. Kromě nich existují také přípony pro deminutiva 2. stupně (*dům - domek - domeček*) a příležitostně i dalších.

Někdy zdrobněle vytvořené slovo získá samostatný význam - *ručička* (hodin), *víčko* (oka), *párek, bratřík*. Některé zdrobněliny vytvořené od stejného slova mají různý význam - *chlap - chlápek, chlapík, houba - hubka, houbička*. Podobu a funkci zdrobnělin mají i mnohé domácké podoby křestních jmen. Někdy se za deminutiva paradoxně považují i přídavná jména charakterizovaná „zvýšenou mírou vlastnosti“ (např. *malinký*)⁴⁸. Definici zdrobnělin odpovídají spíše adjektiva vyjadřující oslabení vlastnosti nebo směřování k vlastnosti. V tomto smyslu jsou deminutivy i česká adjektiva tvořená příponami *-av(y)* (*bělavý* či *hořkavý*) a *-iv(y)* (jako *šedivý, prchlivý* a *lenivý*), vyjadřující nižší stupeň vlastností.⁴⁹

Obdobně jako přídavná jména se zdrobňují i příslovce: například *lehounce* vedle neutrálního *lehce*.

Deminutivní děj (někdy doprovázený expresivním a subjektivním příznakem) pojmenovávají v češtině slovesa, která jsou ukončena na *-olit* (např. *mrholit* nebo *drmolit*) a slovesa se sufixem *-k-* (např. *tlapat* nebo *hopkat*), resp. s jeho rozšířenou a intenzivnější variantou *-ink-* (např. *spinkat* nebo *hajinkat*).⁵⁰

V portugalštině je princip použití deminutiv obdobný. U podstatnýchjmen však není schopen tvořit dva stupně. Na rozdíl od augmentativ zůstává gramatický rod stejný jako u základu. Deminutivní koncovky se objevují nejen u podstatných a přídavných jmen, nýbrž také u příslovcí a u sloves.

V portugalštině existují následující deminutivní koncovky: **-zinho, -inho, -**

47 E. Lotko (2005:25).

48 E. Lotko (2005:25).

49 C. Cunha, L. Cintra (1990:93-95)

50 Tamtéž.

ino, -im, -acho, -icho, -ucho, -ebre, -eco, -ico, -ela, -elho, -ilho, -ete, -eto, -zito, -ito, -ote, -isco, -usco, -ola.⁵¹

Mezi nejčastěji používané patří: **-(z)inho, -ino, -im**, které se připojují jak za podstatná, tak za přídavná jména s tím, že rod podstatného jména zůstává vždy zachován. Tak například *a casa „dům“* má zdobnělinu rovněž ženského rodu *a casinha „domeček“*. Někdy se vyskytuje mezi základem a sufixem infix *z*: *rua „ulice“* → *ruazinha „ulička“*; *víbora „zmije“* → *víborazinha „malá zmije, ale také zlá holka“*; *homem „člověk, muž“* → *homenzinho „človíček, mužíček“*.⁵²

U některých podstatných jmen je možné vybrat si fakultativně ze dvou variant deminutivních tvarů: *livro „kniha“* → *livrinho* → *livrozinho „knížička“*; *cadeira „židle“* → *cadeirinha* → *cadeirazinha „židlička“*; *percurso „túra“* → *percursozinho* → *percursinho „malá túra“*; *rendimento „zisk“* → *rendimentozinho* → *rendimentinho „malý zisk“*. Použití jednotlivých alomorfů je fakultativní.⁵³

Dalšími deminutivními sufixy jsou **-acho, -icho, -ocho, -ucho**. Ty mají zejména pejorativní zabarvení: *governicho „neschopná vláda“* (braz.), *barbicha „kozí bradka“*. Použití je v některých případech výrazně ovlivněno dialektologicky. Tak je tomu i u následujících slov: *ventrecha „hřbet ryby“*; *bagocho „malé klubíčko“* či *realocho „starý real“*⁵⁴). Jako příklad deminutivního významu v pravém slova smyslu můžeme uvést slovo *riacho „potůček, bystřina“*.

K řídce používaným deminutivním sufixům patří: **-ebre**, přípona neznámého původu: *casa* → *casebre „chatrč“*; **-eco, -ico**: *jornal* → *jornaleco „plátek“*, *livro* → *livreco „kýč“*; **-ela**: *olhada „pohled“* → *olhadela „nakouknutí“*; *dona „paní“* → *donzela „panička“*, *rua „ulice“* → *ruela „ulička“*; **-elho, -ilho, -ejo**: *lugar* → *lugarejo – vesnička*.⁵⁵

Častěji používané jsou sufixy **-ete, -eto, -ito, -zito, -ote**. Deminutivní sufix **-eto** je spojen se slovy převzatými z italštiny: *poema* → *poemeto „básnička“*, *verso* → *verseto „veršík“*. Deminutivní koncovky **-ete, -ote** se používají v slovech *malandro* „otravný člověk“ → *malandrete „otrava“*, *velho „starý“* → *velhote „stařík“*, *filho „syn“* → *filhote „mládě“*. Suffixy **-ato** či **-oto** označují názvy mláďat zvířat: *chiba „kozí mládě“* → *chibato „kůzlátko“*; *lobo „vlk“* → *lobato „vlčí mládě“*; *lebre „zajíc“* → *lebrote „zaječí mládě“*, *perdiz „křepelka“* → *perdigão „křepelka samec“* → *perdigoto „mládě“*.⁵⁶

Koncovky **-isco, -esco, -usco** jsou spíše knižní a zřejmě pochází z řeckého **-iskós**

51 Tamtéž.

52 C. Cunha, L. Cintra (1990:95-97).

53 Tamtéž.

54 Měnou v Brazílii používanou do r. 1942 byl tzv. „real“, kterému se říkalo lidově také „realocho“. Dnešní měna se nazývá také „real“ a znovu se začala používat až od roku 1994. K ní se však nevztahuje tento deminutivní tvar.

55 C. Cunha, L. Cintra (1990:95-97).

56 Tamtéž.

a germánského *-isk*. Lidově pak vznikly zmíněné tvary zdrobnělin, se kterými je možno se setkat ve slově *chamusco* (*chama* „plamen“ → *chamusco* „spálenina“), *burlesco* (*burla* „výsměch, žert“ → *burlesco* „hrubě komický, burleskní“), *principesco* (*príncipe* „princ, kníže“ → *principesco* „majestátní, impozantní, knížecí“).⁵⁷

Zdrobněliny končící na *-ola* s největší pravděpodobností přešly do portugalštiny z francouzštiny či italštiny: *bandeira* „vlajka“ → *bandeírola* „vlaječka“ (v italštině *bandernola*). Dnes se používá tento sufix také v pejorativním slova smyslu: *gabarola* (*gabar* „chválit se“ → *gabarola* „chlubil, narcis, domýšlivec“). Ve slově *camisola* se tento sufix stal vícevýznamovým: (*camisa* „košile“ → *camisola* „dres, mikina, tílko, svetr, trikot“).⁵⁸

Také přídatná jména mohou mít deminutivní koncovku. V tom případě je popisovaná skutečnost za pomoci sufixu eufemisticky či subjektivně podbarvena: *aborrecidinha* „trošku se nudící“, *branquinho* „čistouchký“, *sozinha* „samotinká“, *magrinho* „hubeňouchká“, *miudinho* „drobňouchký“, *redondinho* „oblouchký, tlustouchký“. Takto je jej možno vnímat jako superlativační prostředek vyjádření, které je vhodnější více pro řeč mluvenou než psanou. To však neznamená, že by se v psaném textu nesměla používat. Spisovatel Eça de Queiroz zmíněná adjektivní deminutiva například používá při popisu osob, aby zdůraznil jejich osobní vlastnosti. Ne vždy však překlad odpovídá morfologickému složení v portugalštině: *cabeça pequenina* (malá hlava místo malinká hlava), *braços redondinhos* (oblé paže místo obloučké paže), *beiços gordinhos* (plné rty a ne plňouchké rty). Jindy je naopak výraz syntetický přeložen výrazem analytickým: *coração pequenino* „srdíčko“, *bigode pequenino* „knírek“.⁵⁹

Obdobně jako v češtině, i slovesa v portugalštině mohou mít deminutivní koncovku. Deminutivní sufix v portugalštině může mít význam frekvence či menší intenzity. K takovým sufixům patří: *-icar*, *-ilhar*, *-inhar*, *-iscar*, *-itar*, *-ear*: *beber* „pít“ má derivát → *bebericar* „popíjet“; *dormir* „spát“ → *dormitar* „pospávat, podřimovat“; *saltar* „skákat“ *saltitar* → „poskakovat“ *cupitar*“; *cochichar* „špitat“, *apod.*

V literárním či odborném jazyce se objevují **knížní deminutivní tvary**, které mají původ v latině a obsahují deminutivní latinské sufixy **-ula**, **-cula** a jejich varianty – **úculo**, **-ículo**, **-úsculo** – **únculo**.

57 Tamtéž.

58 Tamtéž.

59 L. Králová (2008:16).

Knižní deminutivy⁶⁰

<i>corpo</i> – tělo, těleso, <i>korpus</i>	→	<i>corpúsculo</i> - tělísko
<i>febre</i> – teplota	→	<i>febrícula</i> – zvýšená teplota
<i>globo</i> – země	→	<i>glóbulo</i> - krvinka
<i>gota</i> – kapka	→	<i>gotícula</i> – kapka (oční)
<i>grão</i> – zrno	→	<i>grânulo</i> - granule
<i>homem</i> – člověk	→	<i>homúnculo</i> - človíček, bezvýznamný člověk
<i>modo</i> – způsob	→	<i>módulo</i> - modul
<i>monte</i> – hora	→	<i>montículo</i> – kopeček, pahorek
<i>nó</i> – uzel	→	<i>nódulo</i> – uzlík, zauzlení
<i>nota</i> – poznámka	→	<i>nótula</i> – drobná poznámka
<i>obra</i> – dílo	→	<i>opúsculo</i> – dílko, spisek
<i>parte</i> – část	→	<i>partícula</i> - částice
<i>pele</i> – kůže	→	<i>película</i> – pelikula, blanka, jemný povrch
<i>raíz</i> – kořen	→	<i>radícula</i> – kořínek, radikula (zárodek kořínku)
<i>rei</i> – král	→	<i>régulo</i> – mladičkový král, bezvýznamný panovník
<i>questão</i> – otázka	→	<i>questiúncula</i> – bezvýznamná pře, otázkačka
<i>verso</i> – verš	→	<i>versículo</i> – veršík
<i>verme</i> – červ	→	<i>vermiculo</i> - červíček

Někdy se také může v mluvené řeči objevit infinitiv s nominální deminutivní koncovkou vyjadřující stálost či repetici: *Quero estarzinho com ela*. „Chci být pořád s ní“⁶¹.

Deminutivní slovesa se mohou také tvořit z podstatných jmen: *gata* „kočka“ → *gatinhar* „batolit se, ložit, chodit po čtyřech“; *pata* „noha“ → *patear* „cupítat“.⁶²

Také příslovce a jiné částice mohou občas být hovorovém jazyce zdrobněny. *Devagar* „pomalu“ → *devagarinho* „pomaloučku“, *agora* „nyní“ → *agorinha* „hnedli“, *adeus* „nashledanou“ → *adeusinho*.⁶³

60 C. Cunha, L. Cintra (1999:95).

61 L. Králová (2008:16).

62 Tamtéž.

63 C. Cunha, L. Cintra (1999:93).

2.1.4.2 Nocionální derivační přípony

Nocionální (informativně věcné) přípony jsou ty, které nesou jiný než expresivní význam. Velice často jsou tyto přípony mnohovýznamové. Podle derivátu, který vytváří, jsou rozděleny do tří typů: **nominální, verbální a adverbiální**.⁶⁴ "

2.1.4.2.1 Nominální sufify

Nominální sufify se mohou připojovat k podstatným jménům, přídavným jménům, nebo slovesům. Derivátem pak může být jak podstatné tak přídavné jméno. Je nutno podotknout, že nominální sufify jsou obdařeny mnoha významy.

Tak například sufif -**ada** je nositelem hromadného významu, významu obsahu předmětu či nádoby, rány způsobené nějakým předmětem, nápoje z určitého ovoce či významu části určitého období, apod.

Sufif -**ado** může označovat institut, ústav, titul, ale i území, které spadá do něčího majetku. Sufif -**ato** označuje jak titul, tak chemickou sloučeninu či název soli. Sufif -**agem** poukazuje na hromadný význam derivátu, ale také může označovat stav či děj. Sufifem -**aria** se odvozují názvy obchodu nebo hromadná jména. Sufif -**eiro** označuje povolání, místo, strom či keř, intenzitu, předmět použití, ale může mít také hromadný význam. Sufif -**ia** označuje povolání, titul, místo vykonávání určitého děje či může mít také hromadný význam. Sufif -**ite** označuje zánět.

Ve vědecké terminologii mají nominální sufify často zvláštní význam. V chemii jsou to například koncovky -**ato**, -**eto**, -**ito**, které slouží pro označení solí a odpovídá jim český sufif -**id** nebo *itan*: *bicarbonato* „uhličitan“, *cloreto* „chlorid“. Sufif -**ina** odpovídá českému sufifu -**in**: například *caféina* „kofein“, *aspirina* „aspirin“. Sufif -**io** se pak používá pro označení jednoduchých chemických sloučenin a odpovídají českému sufifu -**ík**: *potássio* „draslík“, *sódio* „sodík“. Sufif -**ol** pak v obou jazycích slouží pro označení derivátů hydrokarbonátů: *fenol*, *metanol*, atd.

V oblasti geologických názvů se nejčastěji vyskytují sufify tři: -**ita**, **ito**, -**ite**. Sufif -**ita** označuje druhy minerálů: *pirita* „kyz, pyrit“. Sufif -**ito** označuje typ horniny: *granito* „granit či žula“, sufif -**ite** označuje fosilie neboli zkameněliny: *amonite* „fosilie amonitů“.

1. základ – podstatné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁵

<i>boiada</i>	<i>stádo volů</i>	<i>arrozal</i>	<i>rýžové pole</i>
<i>papelada</i>	<i>halda papírů</i>	<i>cafezal</i>	<i>kávovníková plantáž</i>
<i>colherada</i>	<i>lžice čeho</i>	<i>areal</i>	<i>areál</i>
<i>penada</i>	<i>škrt pera</i>	<i>pombal</i>	<i>holubník</i>
<i>dentada</i>	<i>kousnutí, hryznutí</i>	<i>canalha</i>	<i>holota, chamraď</i>
<i>facada</i>	<i>bodnutí nožem</i>	<i>gentalhada</i>	<i>darebáctví</i>
<i>laranjada</i>	<i>pomerančový džus</i>	<i>livraria</i>	<i>knihkupectví</i>
<i>temporada</i>	<i>sezóna</i>	<i>papelaria</i>	<i>papírnictví</i>
<i>saraivada</i>	<i>krupobití, přival</i>	<i>tabacaria</i>	<i>trafika</i>
<i>condado</i>	<i>hrabství</i>	<i>gritaria</i>	<i>pokřik, křik</i>
<i>bispado</i>	<i>biskupství</i>	<i>pirataria</i>	<i>pirátství, podvod</i>
<i>doutorado</i>	<i>doktorát</i>	<i>operário</i>	<i>dělník</i>
<i>sulfato</i>	<i>síran</i>	<i>secretário</i>	<i>tajemník</i>
<i>carbonato</i>	<i>uhličitý</i>	<i>herbário</i>	<i>herbář</i>
<i>baronato</i>	<i>baronství</i>	<i>vestuário</i>	<i>šatna (v tělocvičně)</i>
<i>folhagem</i>	<i>listoví</i>	<i>olivedo</i>	<i>olivový háj</i>
<i>plumagem</i>	<i>peří, chochol</i>	<i>vinhedo</i>	<i>vinice</i>
<i>aprendizagem</i>	<i>učení</i>	<i>dedal</i>	<i>náprstek</i>
<i>gritario</i>	<i>křik, lomoz</i>	<i>galinheiro</i>	<i>kurník</i>
<i>formigueiro</i>	<i>mraveniště</i>	<i>laranjeiro</i>	<i>pomerančovník</i>
<i>advocacia</i>	<i>advokacie</i>	<i>nevoeiro</i>	<i>hustá mlha</i>
<i>baronia</i>	<i>baronství</i>	<i>poeiro</i>	<i>prach, mračno prachu</i>
<i>delegacia</i>	<i>delegace</i>	<i>cinzeiro</i>	<i>popelník</i>
<i>reitoria</i>	<i>rektorát</i>	<i>apendicite</i>	<i>zánět slepého střeva</i>
<i>gentio</i>	<i>dav, tlačnice</i>	<i>bronquite</i>	<i>zánět průdušek</i>
<i>mulherio</i>	<i>ženské, skupina ženských</i>	<i>gastrite</i>	<i>žaludeční katar</i>
<i>cardume</i>	<i>tah ryb, houf</i>	<i>ferrugem</i>	<i>rez, koroze</i>

<i>negrume</i>	černě	<i>penugem</i>	<i>chmýří</i>
----------------	-------	----------------	---------------

DEADJEKTIVNÍ DERIVACE

2. základ – přídavné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁶

<i>cruel</i> – krutý	<i>a crueldade</i> – krutost
<i>digno</i> – důstojný	<i>a dignidade</i> – důstojnost
<i>grato</i> – vděčný	<i>a gratidão</i> – vděčnost
<i>belo</i> – pěkný	<i>a beleza</i> – krása
<i>rico</i> – bohatý	<i>a riqueza</i> – bohatství
<i>alegre</i> – veselý	<i>a alegria</i> – veselí, radost
<i>tolo</i> – hloupý	<i>a tolice</i> – hloupost
<i>velho</i> – starý	<i>a velhice</i> – stáří
<i>calvo</i> – plešatý	<i>a calvície</i> – plešatost
<i>amargo</i> – hořký	<i>a amargura</i> – hořkost
<i>doce</i> – sladký	<i>a docura</i> – sladkost
<i>feliz</i> – šťastný	<i>felicidade</i> – štěstí
<i>sagaz</i> – chytrý, důvtipný	<i>sagacidade</i> – chytrost, důvtip
<i>amável</i> – příjemný	<i>amabilidade</i> – příjemnost

Uvnitř slov dochází k pravopisným změnám, které spočívají v alternaci samohláskové nebo souhláskové: **z**→**c**: *sagaz* – *sagacidade*, *feliz* – *felicidade*; **o** → **u**: *amargo* – *amargura*; **o** → **i** *tolo* – *tolice*, *grato* – *gratidão*; **c** → **qu** *rico* – *riqueza*; **o** → **e** *belo* – *beleza*; **vel** → **bil**: *amável* – *amabilidade*.

3. základ – podstatné či přídavné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁷

<i>real – reálný</i>	<i>realismo – realismus</i>
<i>símbolo – symbol</i>	<i>simbolismo – symbolismus</i>
<i>Kant</i>	<i>Kantismo – kantismus</i>
<i>positivo – pozitivní</i>	<i>positivismo – pozitivismus</i>
<i>federal – federální</i>	<i>federalismo – federalismus</i>
<i>Buddha – Budha</i>	<i>budismo – budhismus</i>
<i>Calvin – Jan Kalvín</i>	<i>calvinismo – kalvinismus</i>
<i>fasce 1</i>	<i>fascismo – fašismus</i>
<i>herói – hrdina</i>	<i>heroísmo – heroismus, hrdinství, bohatýrství</i>
<i>espanhol – španělština</i>	<i>hispanismo – hispanismus (pocházející se španělštiny)</i>
<i>neo – nový</i>	<i>neologismo – neologismus (novotvar, nově přijaté nebo utvořené slovo)</i>
<i>Dalton – John Dalton</i>	<i>daltonismo – daltonismus, barvoslepost</i>
<i>reuma – revma</i>	<i>reumatismo – revmatismus</i>

1) *Fasce* je pouze kořen, který je vázaný, nikoliv samostatný. V dnešní portugalskéštině se v této podobě nezachoval. Jde o původně latinské slovo, které znamenalo svazek. Původně označovalo pruty, které byly svázané červenou páskou a vyčnívající sekerou. Tento znak se nosil před konzuly Římského impéria jako znak autority.

Pro tento typ derivace je typické použití sufixu **-ismo**, který může označovat umělecké, filozofické, politické a náboženské doktríny a směry, ale také způsoby myšlení a chování.

DESUBSTANTIVNÍ/DEADJEKTIVNÍ DERIVACE

4. základ – podstatné či přídavné jméno ► derivát – podstatné či přídavné jméno⁶⁸

<i>real – reálný</i>	<i>realista – realista</i>
<i>Kant</i>	<i>Kantista- kantista</i>

67 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

68 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

<i>positivo – pozitivní</i>	<i>positivista – pozitivista</i>
<i>Buddha – Budha</i>	<i>budista – budhista</i>
<i>Calvin – Jan Kalvín</i>	<i>calvinista – kalvinista</i>
<i>dente – zub</i>	<i>dentista – zubař</i>
<i>piano – klavír</i>	<i>Pianista – klavírista</i>
<i>São Paulo</i>	<i>Paulista – obyvatel São Paula</i>

Sufix **-ista** v češtině i v portugalštině označuje stoupence uměleckých, filozofických, politických a náboženských doktrín a směrů. Může také označovat povolání či název původu⁶⁹.

Ne všechny názvy zástupců daných směrů a doktrín jsou tvořeny tímto sufixem. Existují také sufixy **-ano** a **-ita**: *maometano* „mohamedán“, *islamista* „vyznavač islámu, islamista“, které je odvozeno od slova *islão* „islám“; **ense, -eta, -enho, -ão, -eiro, -ês, -a, -ano**: *braguense* „obyvatel Bragy“, *praguense* „Pražák“, *lisboeta* „Lisaboňan“, *madrilenho* „Madridán“, *brasileiro* (Brazilec), *português* (Portugalec), *alemão* (Němec), *tripeiro* (obyvatel Porta), *belga* (Belgičan), *americano* (Američan), *canadense* (Kanadán), *européu* (Evropan), apod. V češtině jsou psána tato slova velkými písmeny, v portugalštině nikoliv.

DEVERBÁLNÍ DERIVACE

5. základ – sloveso ► derivát – podstatné jméno⁷⁰

základ	derivát
-ança -,ância, ença, ência	► děj, výsledek děje, stav
<i>vingar – pomstít</i>	<i>vingança – pomsta</i>
<i>observar – sledovat</i>	<i>observância – sledování</i>
<i>tolerar – tolerovat</i>	<i>tolerância – tolerance</i>
<i>crer – věřit</i>	<i>crença – víra</i>
<i>diferir – lišit se</i>	<i>diferença – rozdíl</i>
<i>concorrer – konkurovat</i>	<i>concorrência – konkurence</i>
-ante, -ente, -inte	► činitel děje
<i>estudar – studovat</i>	<i>estudante – student</i>

69 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

70 C. Cunha, L. Cintra (1999:99).

<i>combater</i> – bojovat	<i>combatente</i> – bojovník
<i>ouvir</i> – poslouchat	<i>ouvinte</i> – posluchač
<i>pedir</i> – žádat	<i>pedinte</i> – žadatel
-or, -(d)or, -(t)or, -(s)or	► činitel, nástroj děje
<i>inspeccionar</i> – kontrolovat	<i>inspetor</i> – inspektor 1
<i>jogar</i> – hrát	<i>jogador</i> – hráč
-çãõ, -sãõ	► děj či výsledek děje
<i>nomear</i> – jmenovat	<i>nomeaçãõ</i> – jmenování
<i>trair</i> – zradit	<i>traição</i> – zrada
<i>extender</i> – šířit	<i>extensãõ</i> – rozšíření, výměra, telefonní linka, přípojka
-douro, -tório	► místo a nástroj děje
<i>beber</i> – pít	<i>bebedouro</i> – napajedlo, fontánka
<i>lavar</i> – mít	<i>lavatório</i> – umývárna, mycí stůl, <i>lavatórios</i> – WC
-ura, -(d)ura, -(t)ura, -(s)ura	► výsledek děje, nástroj děje, hromadný význam
<i>pintar</i> – malovat	<i>pintura</i> – malba
-mento	► děj, výsledek děje, nástroj, hromadný význam
<i>acolher</i> – přijmout někoho	<i>acolhimento</i> – přijetí
<i>ferir</i> – zranit	<i>ferimento</i> – poranění
<i>armar</i> – vyzbrojit	<i>armamento</i> – vyzbrojení

1) Starému pravopisu odpovídají tvary: *inspector* a *inspeccionar*.

Odvozování podstatných jmen od sloves je velmi časté zejména tam, kde je cílem vytvořit podstatné jméno označující stav, děj či výsledek děje a procesu, konatele, nástroj a místo děje. Mezi nejčastější sufixy této kategorie patří: **-ança, -ância, -ença, -ência, -ante, -ente, -inte, -(d)or, -(t)or, -(s)or, -çãõ, -sãõ, -douro, -tório, -(d))ura, -(t)ura, -(s)ura, -mento**, atd.⁷¹

6. základ – podstatné jméno ► derivát – přídavné jméno⁷²

<i>mania – mánie ► maníaco – šílený</i>	<i>Chile – Čile ► chileno – čilský</i>
<i>Áustria – Rakousko ► austríaco – rakouský</i>	<i>Paris – Paříž ► parisiense – pařížský</i>
<i>barba – vousy ► barbudo – vousatý</i>	<i>corte – dvůr ► cortês – zdvořilý</i>
<i>dente – zub ► denteado – zubatý</i>	<i>Noruega – Norsko ► norueguês – norský</i>
<i>dama – dáma ► adamado – zženštilý</i>	<i>ciúme – žárlivost ► ciumento – žárlivý</i>
<i>amarela – žlutá ► amarelado – zažloutlý</i>	<i>barro – hlína ► barrento – hlinitý, jilovitý</i>
<i>vergonha – ostuda ► avergonhado – zahanbený</i>	<i>burla – podvod ► burlesco – burleskní</i>
<i>judeu – Žid ► judaico – židovský</i>	<i>Dante Alighieri ► dantesco – dantovský</i>
<i>prosa – próza ► prosaico – prozaický</i>	<i>céu – nebe ► celeste – nebeský</i>
<i>escola – škola ► escolar – školní</i>	<i>Terra – země ► terrestre – zemní, zemský</i>
<i>família – rodina ► familiar – rodinný, -á</i>	<i>Europa – Evropa ► europeu – evropský</i>
<i>campo – pole ► campal – polní</i>	<i>alimento – potrava ► alimentício – potravinářský</i>
<i>cônjuge – manželský pár ► conjugal – manželský</i>	<i>melancolia – melancholie ► melancólico – melancholický</i>
<i>Roma – Řím ► romano – románský</i>	<i>febre – horečka ► febril – horečnatý</i>
<i>Martin Luther ► luterano – luteránský</i>	<i>Israel – Izrael ► israelita – izraelský</i>
<i>Alemanha – Německo ► alemão – německý</i>	<i>riso – smích, úsměv ► risonho – usměvavý</i>
<i>dia – den ► diário – denní</i>	<i>veneno – jed ► venenoso – jedovatý</i>

<i>fracção</i> 1– zlomek ► <i>fraccionário</i> – zlomkový, úlomkový	<i>aroma</i> – aroma, vůně ► <i>aromático</i> – aromatický
<i>casa</i> – dům ► <i>caseiro</i> – domácí	<i>ferro</i> – železo ► <i>ferrenho</i> – neústupný, zatvrzelý
<i>Minas Gerais</i> – brazilský stát ► <i>mineiro</i> – pocházející z Minas Gerais	<i>mulher</i> – žena ► <i>mulherengo</i> – sukničkář

1) Tvar *fracção* je ortograficky správný a používaný v evropské portugalštině. V brazilské portugalštině pak je pravopisně správný tvar: *fração*. To stejné platí i pro odvozená slova: *fraccionário* (evr.port.) x *fracionário* (braz.port).

DEVERBÁLNÍ DERIVACE

7. základ – sloveso ► derivát – přídavné jméno⁷³

<i>assemelhar, semelhar</i> – být podobný nač	<i>semelhante</i> – podobný
<i>tolerar</i> – tolerovat	<i>tolerante</i> – tolerantní
<i>doer</i> – bolet	<i>doente</i> – nemocný
<i>resistir</i> – odolat	<i>resistente</i> – odolný
<i>constituir</i> – stanovit	<i>consituinte</i> – stanovující
<i>seguir</i> – následovat	<i>seguinte</i> – následující
<i>durar</i> – trvat	<i>durável</i> – trvající
<i>louvar</i> – chválit	<i>louvável</i> – chvályhodný
<i>punir</i> – potrestat	<i>punível</i> – trestuhodný
<i>afirmar</i> – tvrdit, kladně povrdit	<i>afirmativo</i> – kladný
<i>pensar</i> – myslet	<i>pensativo</i> – přemýšlivý
<i>fugir</i> – utéct	<i>fugidio</i> – kradmý, prchavý, letmý
<i>tardar</i> – dlouho trvat	<i>tardio</i> – pozdní
<i>mover</i> – hýbat se	<i>movediço</i> – pohyblivý
<i>acomodar</i> – přizpůsobit	<i>acomodatício</i> – přizpůsobitelný
<i>durar</i> – trvat	<i>duradouro</i> – trvající
<i>casar</i> – vdávat se, ženit se	<i>casadouro</i> – na ženění, ženitbychtivý
<i>preparar</i> – připravit	<i>preparatório</i> – přípravný

K nejčastějším sufixům deverbální derivace, kterými se tvoří adjektiva, patří: **-ante**, **-ente**, **-inte**, **-(á)vel**, **-(í)vel**, **-io**, **-(t)ivo**, **-iço**, **-diço**, **-ício**, **-dício**, **-ouro**, **-douro**, **-ório**, **-(t)ório**. Tyto sufixy pak mohou označovat kvalitu děje, osoby či věci: *tolerante* „tolerantní“, možnou vlastnost popisované skutečnosti: *louvável* „chvályhodný“, *movediço* „rozkládací“, způsob myšlení a bytí, trvání či fázi: *preparatório* „přípravný“, *duradouro* „dlouho trvajícím“.

2.1.4.2.2. Verbální sufixy

K nejčastějším verbálním lexikálním sufixům patří sufixy: **-ear**, **-ejar**, **-entar**, **-(i)ficar**, **-icar**, **-ilhar**, **-inhar**, **-iscar**, **-itar**, **-izar**. Implikují většinou opakování či trvání děje a někdy, jak již bylo řečeno, mají deminutivní význam s tím, že poukazují na menší intenzitu a frekvenci děje. Tyto sufixy se mohou pojit přímo s kořenem podstatného či přídavného jména a slovesa. Například *esqui* „lyže“ ► *esquiar* „lyžovat“, *telefone* „telefon“ ► *telefonar* „telefonovat“, *doce* „sladký“ ► *adoçar* „osladit“, *dedo* „prst“ ► *dedilhar* „vybrnkávat“, *cabeça* „hlava“ ► *cabecear* „pokyvovat hlavou“, *folha* „list“ ► *folhear* „listovat“, *gota* „kapka“ ► *gotejar* „kapat“, *vela* „plachta“ ► *velejar* „plachtit“, *formoso* „pěkný, krásný“ ► *aformosentar* „krášlit“, *mole* „měkký“ ► *amolentar* „změkčit“, *claro* „čistý“ ► *clarificar* „pročistit, vyjasnit, vysvětlit“, *beber* „pít“ ► *bebericar* „srkat, popíjet“, *ferver* „vařit“ ► *fervilhar* „bublat“, *escrever* „psát“ ► *escrevinhar* (pejorativně) „škrábat, čárat“, *cuspir* „plivat“ ► *cuspinhar* (pejorativo) „chlustat“, *chover* „pršet“ ► *chuviscar* „mrholit“, *bico* „zobák“ ► *debicar* „pozobávat, zobat“, *saltar* „skákat“ ► *saltitar* „poskakovat“.⁷⁴

Pro přírodní jevy vztahující se k názvům jednotlivých částí dne existuje typický sufix **-ecer**. Tak například ze základu *a manhã* „ráno“, *a tarde* „odpoledne, podvečer“, *a noite* „noc“ vzniká prostřednictvím tohoto sufixu derivát: *amanhecer* „svítat“, *entardecer* „šerit se“ a *anoitecer* „stmívat se“. Tento sufix se také používá pro vyjádření vývojových fází a procesů u člověka. Tak z adjektiva *jovem* „mladý“, *velho* „starý“ nebo *branco* „šedivý, bílý“ vzniká sloveso *rejuvenescer* „omládnout“, *envelhecer* „stárnout, zestárnout“ a *embranquecer* „zešedivět“.⁷⁵

74 Tamtéž.

75 Tamtéž.

2.1.4.2.3. Adverbiální sufixy

Jediný adverbiální sufix, který existuje v portugalštině, je sufix **-mente**, který pochází z latinského *-mens, mentis*, což znamená „*záměr, duch, mysl*“. Tento sufix existuje i dnes jako samostatný lexéma a připojuje se k adjektivům v ženském rodě, protože i rod původního podstatného jména *mens, mentis* byl ženský. Jako příklad uveďme: *lindo* „*pěkný*“ ▶ *linda* „*pěkná*“ ▶ *lindamente* „*pěkně*“; *fraco* „*slabý*“ ▶ *fraca* „*slabá*“ ▶ *fracamente* „*slabě*“; *leve* „*lehký, lehká*“ ▶ *levemente* „*lehce*“. Přídavná jména, která končí na *-ês* (*português, cortês, pedrês*) byla dříve všechna unigenerická (jednorodová), proto se příslovce vytvořilo připojením *-mente* k jeho jednorodovému základu: *burguês* „*měšťan, měšťák*“ ▶ *burguesmente* „*měšťansky*“. Jak uvidíme v kapitole o adjektivech, některé jednorodové sufixy „*ês*“ se však později změnilly na dvurodové, tzv. bigenerické. (*português – portuguesa, burguês – burguesa*).⁷⁶ Tím se však již tvar takto vytvořených adverbii nezměnil.

2.1.5. Jiné typy odvození

Kromě předponové a příponové derivace existují i jiné druhy odvozování., jako například **parasyntetická** derivace, **zpětná** (neboli regresivní) derivace a **nepravá** derivace.

2.1.5.1 Parasyntetická derivace

Parasyntetická derivace je slovotvorný proces, při kterém je ke slovu připojen současně sufix a prefix [**aRa**]. **Parasyntéza** je slovo řeckého původu, které je složeno z *pára* (=juxtapozice, stavění vedle sebe) a *synthetikós* (to, co se připojuje). Například slovo **desalmado** „*bezduchý*“ se skládá z prefixu *des-* (*bez*) a z adjektivního sufixu *-ado* (*y*). Oba dva morfémy se připojily ke kořenu „*alma*“ (*duše*). Kořen *pátria* „*vlast*“ přijímá prefix *re-* (*znovu*) a sufixy *-ação, -ar, -ado*. Výslednými tvary jsou tedy: **repatriação** „*repatriace-návrat do vlasti*“, **repatriar** „*repatriovat - znovu se vrátit do své vlasti*“, **repatriado** „*navrácený do vlasti – repatriant*“.

K parasyntéze nejčastěji dochází u sloves, kde jsou hlavními prefixy *a-, em-* či *en-*: *botão* „*knoflík*“ ▶ *abotoar* „*zapnout knoflíky*“, *manhã* „*ráno*“ ▶ *amanhecer*

2.1.5.2 Regresivní (zpětná) derivace

Regresivní derivace je takový druh derivace, při kterém vzniká ze slova původně delšího slovo kratší [Ra - a¹+a²]. Často dochází k odejmutí verbálního sufixu a vzniku substantiva: *chorar* „plakat“ ▶ *choro* „pláč“. Jak vidíme, je to proces opačný k předchozím typům derivace, kdy derivát vznikl progresivním rozšířením základu.

Uvedme jako příklad podstatné jméno *gajão* (pejorativně) „lišák, chlapík, stařík“, které přešlo do portugalštiny ze španělského romského substantiva *gachón*⁷⁸ a v portugalské podobě *gajão* prošlo dále morfologickou změnou: ztratilo augmentativní pejorativní sufix „ão“ a vytvořilo dnešní tvar *gajo*, který je v současné portugalštině hojně používán ve stejném významu. Jiné prameny však uvádějí, že *gajo* nevzniklo regresivní derivací, ale že bylo přejato přímo z tvarů *gachó*, *gachi*, *gachê*⁷⁹.

Ne vždy je snadné určit, zda jde o progresivní či regresivní derivaci. Existuje však kritérium, podle něhož lze určit původní základ. Pokud podstatné jméno vyjadřuje děj, pak je základem sloveso. Pokud podstatné jméno označuje konkrétní předmět, pak je základem podstatné jméno.⁸⁰ Tak například *grito* „křik“, *ameaça* „hrozba“, *troco* „výměna“ jsou podstatná jména abstraktní a jsou odvozena regresivní derivací od slovesných základů *gritar* „křičet“, *ameaçar* „hrozit“ a *trocar* „vyměnit“. Příkladem progresivní derivace jsou pak odvozeniny, které vznikly z konkrétních substantiv, jako jsou například: *azeite* „olivový olej“, *âncora* „kotva“ či *folha* „list papíru“, z nichž vznikla také příslušná slovesa *azeitar* „přidat olivový olej“, *ancorar* „kotvit, ukotvit“ a *folhear* „listovat knihou“.

V této otázce však neexistuje úplně jednotný názor. Někteří lingvisté nepovažují za podstatné kritérium zařazení podstatného jména do abstraktních či konkrétních substantiv a považují za stěžejní možnost nominalizace sloves.

77 C. Cunha, L. Cintra (1999:103).

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 M. Barreto (1922:247).

2.1.5.3 Nepravá derivace

Nepravá derivace, někdy také nazývaná nulová derivace, je slovtvorný proces, při kterém nedochází k žádné morfologické změně slova. Slovo mění slovní druh bez jakékoliv změny formy. Může se týkat všech slovních druhů od sloves až po předložky, kdy se přidáním členu ze slov stávají substantiva: *sim* „ano“ ► *o sim* „souhlas“, *não* „ne“ ► *o não* „nesouhlas/odmítnutí“; *oxalá* „kéž by“ ► *o oxalá* „přání“, *porque* „proč“ ► *o porque* „důvod“, *como* „jak“ ► *o como* „způsob“, *quando* „když“ ► *o quando* „doba, termín“, *jantar* „večeřet“ ► *o jantar* „večeře“, *pró* „pro“ ► *os prós* „výhody“, *contra* „proti“ ► *os contra* „nevýhody“. Nepravá derivace je typická především pro analytické jazyky, v syntetických jazycích⁸¹ se vyskytuje zřídka.

Nepravou derivací se pak vysvětluje: 1. vznik obecných podstatných jmen, která vznikla ze jmen vlastních: *macadame* (*Mac Adam*), *quixote* (*Quijot*); 2. vznik jmen vlastních ze jmen obecných (*Coelho* – *Králík*, *Leão* – *Leon/lev*, *Pereira* – *Hruška*); 3. vznik podstatných jmen ze jmen přídavných: *capital* „hlavní město“ z *capital* „hlavní“; 4. vznik přídavných jmen ze jmen podstatných (*o burro/osel* – *burro/hloupý*); 5. vznik podstatných jmen ze sloves (*jantar/večeřet* – *o jantar/večeře*); 6. vznik spojek ze sloves a příslovcí (*quer...quer/bud'...anebo* – ze slovesa *querer/chtít*; *já...já* (*bud'anebo*) z příslovce *já/již*).⁸²

Nepravá derivace je moderně nazývána také jako **konverze**, **habilitace** nebo **hypostáze** a vzhledem k tomu, že jejím principem není změna tvaru slova, je tento jev především předmětem lexikologie.

2. 2. Skládání - kompozice

Jde o slovtvorný proces, který spočívá ve spojování dvou i více slovních základů [R+R], [R+R+R] a tvoří slova složená, **tzv. složeniny**, která se nazývají **kompozita**.

Skládáním slov ze dvou až tří slovtvorných základů se vždy tvoří pojmenování motivovaná. Velmi často se složeniny užívají v odborném názvosloví a v publicistice, kde je výhodou jejich kondenzovaná forma a také vysoká explicitnost složených výrazů.

Složeniny rozlišujeme podle struktury a slovních druhů, k nimž patří jeho

81 Syntetický jazyk je označení pro jazyky, které pracují s flexí a různými typy slovtvorby. Do této skupiny patří jazyky flektivní a aglutinační.

82 C. Cunha, L. Cintra (1999:105-106).

komponenty, a podle způsobu kompozice na následující typy⁸³:

Složeniny, které jsou tvořeny

- A) dvěma podstatnými jmény: *porco-espinho* „dikobraz“;
- B) podstatným jménem a přídavným jménem: *criado-mudo* „noční stolek“; *amor-perfeito* „maceška“; *aguardente* „kořalka“; *belas artes* „krásná umění“;
- C) podstatným jménem + předložkou + podstatným jménem: *chapéu-de-sol* „deštník“;
- D) dvěma přídavnými jmény: *tragicómico* „tragikomický“;
- E) číslovkou + podstatným jménem: *mil-folhas* „listové těsto“; *segunda-feira* „pondělí“; *trigêmeo* „trojčata“;
- F) přivlastňovacím zájmenem + podstatným jménem: *Nosso Senhor* „Pán Bůh, Pane Bože“;
- G) slovesem + podstatným jménem: *beija-flor* „kolibřík“; *guarda-roupa* „šatna“; *passatempo* „kratochvíle“;
- H) dvěma slovesy: *corre-corre* „sběh“; *vaivém* „chození sem a tam“;
- I) příslovcem + přídavným jménem: *sempre-viva* „slaměnka“;
- J) příslovcem + slovesem: *maldizer* „zlořečit“; *bemdizer* „blahořečit“.

Podle vztahu mezi komponenty kompozit se tato dělí na kompozita souřadná a podřadná. Jde-li o souřadný vztah mezi komponenty kompozita, pak se jedná o složeniny koordinační, jejichž členy mají rovnocennou syntaktickou platnost. Vztah členů může být prostě slučovací (*sudoeste*, „jihovýchod“), vztahově slučovací – složeniny vyjadřují vztah současně ke dvěma základům, píší se se spojovníkem (*económico-político* „ekonomicko-politický“, tzn. *ekonomický i politický*) nebo reciproční, kdy je vyjádřen vztah vzájemnosti, oboustrannosti (*checo-português „česko-portugalský“*). Je-li vztah mezi komponenty podřadný nebo závislý, pak se jedná o determinativa, kdy jeden člen určuje druhý, který je mu nadřazen (*criado-mudo* „noční stolek“, *vitória-régia* „viktorie královská“).

Podle způsobu se kompozice dělí na vlastní a nevlastní.

Kompozice vlastní (čistá) spočívá v aglutinačním spojení dvou komponentů, přičemž ztrácí druhý komponent vlastní přízvuk. Obě části bývají spojeny pomocí takzvaného **kompozičního vokálu nebo konsonantu** (*konektu* či *infixu*) a dochází zde ke změně morfologického tvaru. Zde můžeme hovořit o vlastní kompozici: např. *vzduch-o-loď*, *op-o-člověk* *velk-o-město*, *vod-o-těsný*, v portugalštině *agr-i-cultura* „zemědělství“, *gas-ó-metro* „plynoměr“, *tecn-o-cracia* „vláda techniky“, *aguardente* (*agua* + *ardente* „pálenka“), *embora* (*em* + *boa* + *hora* „ve vhodnou hodinu“).

Tyto složeniny nejsou slovy odvozenými, jejich zadní členy mohou existovat jako samostatná slova.

Druhým typem kompozice je **kompozice komplexní**. Je to smíšený způsob kompozičně-derivační, kterým vznikají složeniny odvozené, které se pak řadí do příslušných onomaziologických kategorií. V tom případě hovoříme o **složenině nepravěcinevlastní** – otzv. spřežce: v češtině *země+koule* “► *zeměkoule*; v portugalštině *criado-mudo* (*criado* „*sluha*“ + *mudo* „*němý*“ “► *criado-mudo*, „*noční stolek*“). Někdy zde dochází k mutaci, tj. změně významu (*gosto-de-vida* „*druh švestky*“).

Komponenty se spojují pomocí pomlčky nebo bez ní. Jde o jev, který však nově upravuje ortografická dohoda z roku 1990, která vešla v platnost v roce 2009. Nový pravopis měl za cíl sjednotit použití pomlčky v kompozitech, které se do té doby zdálo být velmi nejednotné a navíc diatopicky podmíněné. Nicméně i přestože bylo cílem pravopisu diatopické rozdílnosti v jednotlivých tvarech slov ujednotit, nepodařilo se mu jej splnit. Přesto je nutno pravidla nově přijatého pravopisu respektovat a psát odděleně a samostatně ta kompozita, která jsou tvořena komplexní kompozicí a jejichž částí byla předložka pojící se s dalšími kořeny pomocí pomlčky. Tak například kompozitum *fim-de-semana* „*víkend*“ má nově stanovený tvar “► *fim de semana* (dříve i brazilská varianta), *cor-de-vinho* „*vínově červená*“ jako „*cor de vinho*“. Výjimkou však zůstává: *arco-da-velha* „*duha*“, *água-de-colónia* „*kolínská voda*“, *cor-de-rosa* „*růžová barva*“, *mais-que-perfeito* „*plusquamperfektum – předminulý čas*“ či *pé-de-meia* „*hovorově kasička na úspory*“.

Mimo již zmíněné druhy kompozit existují také kompozita knižní, která se skládají z řecko-latinských komponentů, kdy první komponent byl určující (determinant) a druhý určovaný (determinovaný). Tato kompozita jsou často také součástí vědecké, technické nebo literární terminologie.⁸⁴

Mezikompozita, která mají jako první komponent latinský kořen, patří většinou ta, která končí na *-i*: *ambi* (z lat. *ambo*=*obojí*), *bi* (z lat. *bis*=*dvojí*), *equi* (z lat. *aequus*=*rovný, stejný*), *omni* (z lat. *omnis* = *celý*), *uni* (z lat. *unus* = *jeden*), *loco* (z lat. *locus*=*místo*), *tri* (z lat. *tres*, *tria* = *tři*), *morti-* (z lat. *mors*, *mortis* = *smrt*) atd. Tak vznikla kompozita typu: *ambivalente* „*dvojznačný*“, *bisavô* „*pradědeček*“, *equivalente* „*ekvivalent*“, *omnipresente* „*všudepřítomný*“, *unissexuado*, *unissexual*, „*dámský i pánský*“, *botanika: jednodomý, jednopohlavní*“, *locomotiva* „*lokomotiva*“, *tricolor* „*trojbarevný*“, *mortífero* „*smrtonosný*“.⁸⁵

Na druhém místě se pak umísťují takové latinské komponenty jako: *-cida* (který zabíjí), *-cola* (který pěstuje či chová), *-cultura* (chov), *-fero* (který obsahuje

84 P. Stehlík (2011 :5) a (2009).

85 C. Cunha, L. Cintra (1999:110-112).

či produkuje), *-fico* (který dělá nebo produkuje), *-forme* (který má tvar něčeho), *-fogo* (který utíká nebo zahání), *-gero* (který obsahuje nebo nese), *-sono* (který zní), *-apod.* Tak máme výsledné tvary: *fratricida* „bratrovražda“, *arborícola* „pěstování stromů“, *piscicultura* „chov ryb“, *frigorífico* „lednice“, *cuneiforme* „kuželovitý“, *centrífugo* „odstředivý“, *unísono* „souzvuk“, *apod.*⁸⁶

K řeckým kořenům, které tvoří knižní kompozita, pak patří nejčastěji: *anemo-*(vítr), *antropo-* (člověk), *arqueo-* (starý), *biblio-* (kniha), *caco-* (špatný), *cali-* (krásný), *cosmo-* (svět), *cromo-* (barva), *dactilo-* (prst), *deca-* (deset), *di-* (dva), *etno-* (rasa), *farmaco-* (lék), *fisio-*(příroda), *helio-*(slunce), *hemi-*(polovina), *hemo, hemato-*(krev), *hepta-*(sedm), *hexa-* (šest), *hipo-* (kůň), *homo-* (podobný), *melo-* (zpěv), *mito-* (pověst), *neuro-*(nerv), *odonto-* (zubní), *oftalmo-* (oko), *orto-* (rovný, správný), *oxi-* (ostrý, pronikavý), *pato-* (nemoc), *pedo-* (dítě), *psico-* (duše), *quilo-* (disic), *teo-* (bůh), *xeno-* (cizí), *zoo-*(zvíře). Tak máme výsledné tvary *anemómetro* „větrometr“, *antropologia* „antropologie-nauka o člověku“, *arqueologia* „archeologie“, *bibliografia* „bibliografie“, *cacofonia* „kakofonie- nelibost zvuku“, *califonia* „kalifonie-souzvuk“, *cosmopolita* „kosmpolita, světoobčan“, *cromofotografia* „barevná fotografie“, *dactilografia* „psaní na stroji“, *decagrama* „dekagram“, *hemoglobina* „hemoglobin, krevní barvivo“, *odontologie* „nauka o zubech“, *patologia* „patologie“, *patogénico* „choroboploďný, patogenní“, *apod.*

K řeckým kořenům, které tvoří druhou součást kompozita, patří: *-agogo* (který vede), *-algia* (nemoc), *-arca* (který vládne), *-céfalo* (hlava), *-cracia* (vláda), *-doxo* (který má názor), *-filia* (přátelství), *-fobia* (nepřátelství, strach), *-gamia* (sňatek), *-grafia* (písmo), *-logia* (věda), *mania* (sběsilost, bláznivost, tendence), *-metro* (který měští), *-scópio* (nástroj ke sledování), *-terapia* (léčba), *apod.* Tak máme výsledné tvary: *pedagogo*, *nostalgia*, *patriarca*, *democracia*, *ortodoxo*, *pedofilia*, *xenofobia*, *monogamia*, *disgrafia*, *antropologia*, *megalomania*, *decímetro*, *microscópio*, *quimoterapia*, *apod.*

2.3. Rekompozice a hybridismy

Některé latinské a řecké kořeny získaly v moderních jazycích zvláštní význam. Například *auto-* (z řeckého *autos* – vlastní) se v původním významu zachovalo ve slově *autodidacta* „samouk“ nebo *autógrafo* „rukopis“, ale lidově se začalo používat tento tvar jako zkrácenina od *automóvel* (vozidlo poháněno samo sebou) a tak

vznikla také kompozita *auto-estrada „dálnice“* a *autódromo „autodrom“*. Tomuto procesu se říká **rekompozice** a kořenu pak falešná předpona, neboli **pseudoprefix**, který se od běžného kořene derivátů liší větší nezávislostí.⁸⁷

Existují také kompozita, kde je každý komponent jiného původu. Nazývají se **hybridismy**, neboli slova hybridní: *bicicleta „kolo“*; *bígamo „bigamní“*; *decímetro „decimetr“*, apod.

2. 4 Zkracování - abreviace

Zkratky nebo zkratková slova vznikají spojením dvou i více zkrácených slovních základů. Velmi často se zkracují například oficiální zkratky současných a v minulosti udílených akademických titulů nebo vědecko-pedagogických hodností: Dr. (z lat. doctor), Eng. (*engenheiro „inženýr“*), Lda. (*licenciado „bakalář“*), atd.

Existuje několik typů zkratek. **Apokopa** je taková zkratka, která vzniká zánikem koncových slabik (pág. je apokopa slova página). **Sigla** (letterae singulae) je zkratka, která vzniká z počátečních písmen. Dalším typem zkratky je **akronym**. Ten nebývá na rozdíl od běžných zkratek hláskován a lze jej tedy přečíst jako jedno slovo (SIDA- „aids“), apod. Stejně jako ostatní zkratky vzniká zpravidla spojením počátečních písmen několika slov.

Tabulka nejběžnějších zkratek:

a.C. ou A.C. = antes de Cristo

ago. = agosto

Av. = Avenida

bibl. = bibliografia, bibliográfico ou biblioteca

BR = Brasil

cap. = capítulo; caps. = capítulos

c/c = conta corrente

*CP = Código Postal, Comboios
de Portugal*

cit. = citação, citado (s), citada (s)

cm = centímetro (s)

cód. = código

Cx. = Caixa

D. = Dom, Dona

D.^a = Dona

d.C. = depois de Cristo

DD. = digníssimo

dm = decímetro (s)

Dr. = Doutor

Dr.^a = Doutora

FIFA = *Fédération International
de Football Association*

ed. = edição

e.g. = *exempli gratia* (por exemplo)

etc. = *et cetera* (e as outras coisas)

EUA = Estados Unidos da América

ex. = exemplo

Exmo = *Excelentíssimo*

Ex.ª = *Excelência*

fev. = Fevereiro

fl. = folha; *fls.* = folhas

g = grama (s)

h = hora (s)

ha = hectare (s)

ib. = *ibidem* (no mesmo lugar)

id. = *idem* (o mesmo)

i.e. = isto é

Ilma = *Ilustríssima*

Ilmo = *Ilustríssimo*

jan. = Janeiro

jul. = Julho

jun. = Junho

Kg = quilograma (s)

Km = quilômetro (s)

Km² = quilômetro (s) quadrado (s)

l = litro (s)

L. = leste (ponto cardeal)

lat. = latitude, latim

long. = longitude

Ltda., Lt.da = limitada

m = metro (s)

m² = metro quadrado (s)

m³ = metro (s) cúbico (s)

m/ min = minuto (s)

MM. = Meritíssimo

MW = megawatt (s)

mg = miligrama

ml = mililitro (s)

NATO = Organização do Tratado

do Atlântico do Norte (používáno v Portugalsku)

OTAN = NATO (používáno v Brazílii)

*UNESCO = United National Educational, Scientific
and Cultural Organization*

3. SLOVNÍ DRUHY

B. Zavadil v *Mluvnici španělského jazyka* definuje slovní druhy (*classes lexicais, classes de palavras*) jako „zvláštní paradigmatické kategorie vyššího řádu, kterými se od sebe liší nebo shodují jednotlivá slova“.⁸⁸ Je to myšleno tak, že v jazyce mají slova různé vlastnosti formální, významové a syntaktické, mají tedy různé funkce: pojmově pojmenovací (referenční) nebo gramaticky formální (jazykově strukturační)⁸⁹.

Historie rozlišování slovních druhů sahá již ke starořeckým filozofům (*Aristoteles, Dionýsios Thrák*)⁹⁰. Dochovala se v latinských gramatikách, ve středověku a v současnosti funguje také jako základní klasifikační princip. „Opírá se v zásadě o kritéria logicko-sémantická a přihlíží také k aspektům výrazovým a syntakticky funkčním“.⁹¹

Gramatika portugalského jazyka rozlišuje deset slovních druhů, které dělí podle ohebnosti na:

1. ohebné slovní druhy („classes lexicais variáveis“):
 - podstatná jména-substantivos;
 - přídavná jména-adjetivos⁹²;
 - člen-artigo;
 - zájmena-pronomes;
 - číslovky-numerais;
 - slovesa-verbos.
2. neohebné slovní druhy (classes lexicais „invariáveis“):
 - příslovce-advérbios;
 - předložky-preposições;
 - spojky-conjunções;
 - citoslovce-interjeições;
 - pragmatické markátory-částice (marcadores pragmáticos).

Často je z hlediska výrazu těžké v portugalštině spolehlivě rozlišit některé slovní druhy. Tvary *o, a, os, as* mohou být jak členy, tak akuzativní klitická zájmena. Tvar

88 B. Zavadil, P Čermák (2010:134).

89 Tamtéž.

90 Tamtéž.

91 Tamtéž.

92 Podle starého pravopisu: *adjectivos*.

um, uma může být z hlediska výrazu jak determinant, tak číslovka. Ne vždy se dají jednoznačně rozlišit substantiva od adjektiv. Například latinští gramatikové je zahrnovali do společné kategorie jmen (*nomina*). Slovní spojení *uma velha preta* nebo *uma preta velha* tak může znamenat černá stařenka nebo stará černoška.⁹³

Podle funkční formulace O. Tichého⁹⁴ lze **substantivum** vymezit z logicko-sémantického hlediska jako slovní druh, který „pojmenovává substance, tj. obsahové prvky, jež jsou nebo mohou být nositeli ontologických příznaků. Příznaky, které můžeme na substancích rozlišit, jsou jednak *vlastnostní*, jednak *procesuální*. *Vlastnostní* příznak, zvaný také *proprietativní*, je nedynamický a časově nezařazený a je v jazyce pojmenováván **adjektivy**; *procesuální* příznaky, tedy příznaky dynamické a časově zařazené, pojmenováváme **slovesy**.

Okolnostní příznaky substancí, adjektiv i sloves vyjadřují **adverbia**. Zvláštní význam mají **zájmena**, která odkazují k různým funkcím v komunikační situaci, a **číslovky**, které pojmenovávají příznaky kvantitativní, avšak obojí syntakticky fungují jako substantiva nebo adjektiva a sdílejí i většinu morfologických charakteristik vlastních těmto slovním druhům. Sémantika **členů** je především kategorií kontextové určenosti substantiv. **Spojky a předložky** už nemůžeme rozlišit pouze na základě významu ani na základě výrazové formy (pojmenovávají vztahy a formálně jsou neměnné). Zde je nutno vycházet ze syntakticky funkčních kritérií, zatímco hledisko výrazové a významové představují dohromady kritérium morfologické⁹⁵

Podle akademické *Mluvnice češtiny II* mohou být z hlediska sémantické funkce být rozlišeny tři funkce slovních druhů: **denominátory, amplifikátory a operátory**.⁹⁶ „Rozlišují se tak slovní druhy základní, rozšířené a nesamostatné. Funkcí slovních druhů základních je pojmenovávat procesy, substance a jejich příznaky. Proto fungují tyto základní slovní druhy jako **denominátory**. Řadí se k nim substantiva, adjektiva, slovesa a adverbia. Jejich významová báze je dána povahou prvku reality, který je tímto slovním druhem pojmenováván. Mají sémanticko-morfologickou bázi, kdy významová báze je provázena zahrnutím určitých kategorií morfologických. Každý slovní druh má tzv. funkční příznak, který je dán syntaktickou funkcí, kterou může ve větě plnit“⁹⁷.

Amplifikátory jsou pak slovní druhy rozšířené, které mají funkci „rozšiřovat sémanticko-morfologickou bázi základních slovních druhů. Jsou to slovní

93 J. Jindrová (2013:219-230).

94 O.Tichý (1958). *Apud* B. Zavdil, P. Čermák (2010: 135).

95 Tamtéž.

96 Podle akademické *Mluvnice češtiny II* (1986) *apud*. B. Zavdil, P. Čermák (2010:138).

97 Tamtéž.

druhy návstavbové, k nimž patří číslovky a měrová adverbia, která fungují jako kvantifikátory, a zájmena“.⁹⁸

Nesamostatné slovní druhy se pak nazývají **operátory** a od slovních druhů základních se liší sémanticky tím, že „postrádají samostatnou pojmenovací funkci, syntakticky pak tím, že nevstupují do syntaktických vztahů autonomně, nejsou samostatnými větnými členy, nýbrž jen lexikální součástí výrazů syntakticky autonomních, o něž se opírají. Fungují tedy jako slova satelitní. Patří sem členy, předložky, spojky a pragmatické markátory (dříve částice)“.⁹⁹

Specifickým slovním druhem jsou citoslovce neboli interjekce a pragmatické markátory. „Ty se řadí mezi **emfatizátory**, tedy výpovědní kondenzory s primární funkcí výpovědní, nevázané na konceptualizaci.“¹⁰⁰

98 Tamtéž.

99 B. Zavadil, P Čermák (2010:146).

100 Tamtéž.

4. PODSTATNÁ JMÉNA

4.1. Obecná charakteristika

“Podstatná jména neboli *substantiva* tvoří základní slovní druh, který pojmenovává substance (tj. potenciální nositele příznaků a participanty procesů chápané jako izolované a relativně samostatné entity), zahrnuje v sobě gramatické kategorie rodu a čísla a může plnit syntaktickou funkci subjektu nebo objektu.“¹⁰¹

Z významového hlediska se podstatná jména dělí na *jména obecná* (portugalsky „nomes comuns“) a *jména vlastní* („nomes próprios“). Zatímco podstatná jména obecná, zvaná také *apelativa*, označují obecné denotace, vlastní podstatná jména přímo označují či pojmenovávají obecné podstatné jméno a jsou spjatá jen s jedním označovaným objektem. Při tvorbě tvarů množného čísla však u vlastních jmen dochází k přenášení názvu jednoho objektu na mnoho jiných na základě společných rysů. Tak se děje v případě, že jde o:

- a) metaforické přirovnání (*Não há muitos Saramagos . “Není mnoho spisovatelů, jak je Saramago.”*);
- b) metonymické přirovnání: (*Há muitos Van Ghog na Galeria. „V galerii je mnoho obrazů Van Ghoga.”*);
- c) názvy skupinové, které označují jevy téhož jména (*Dia dos Santos „Dušičky“*).

Jinou sémantickou klasifikací substantiv je dělení na *jména konkrétní* (portugalsky „nomes concretos“) a *jména abstraktní* („nomes abstratos“¹⁰²), a to podle povahy denotátu nebo přiřaditelných objektů mimo jazykové reality (smyslově vnímatelných nebo smyslově nevnímatelných, tedy mentálních)¹⁰³. Abstrakta označují buď děje a v tom případě jsou odvozena od sloves (*pensar „myslet“ ▶ o pensamento „myšlení“*) nebo vlastnosti, kdy jsou odvozena od sloves nebo jmen přídavných (*saber „vědět, znát, umět“ ▶ a sabedoria - moudrost, fresco “svěžší, čerstvý“ ▶ „frescura“ - svěžest*). Konkrétní podstatná jména označují názvy osob, zvířat a věcí.

„Dělení podstatných jmen na apelativa/propria a abstraktní/konkrétní jsou spíše lexikologické povahy a s gramatickými vlastnostmi substantiv souvisí jen

101 B. Zavadil, P. Čermák (2010:148).

102 Podle starého pravopisu psáno *abstracto*.

103 Tamtéž.

nepřímou¹⁰⁴. V portugalské mohou ovlivnit například použití členu či tvoření plurálu.

Formálně lze portugalská substantiva segmentovat na dvě části: kmen (tvarotvorný základ) a gramatickou koncovku. Kmen je vždy tvořen kořenem (bázovým morfémem, slovtvorným základem), k němuž se mohou přiřazovat různé morfémy gramatické i derivační. Nominální sufix (gramatická koncovka) může být komplexní povahy; může být tedy složen z aglutinačně spojených morfů, z nichž první je nositelem gramatické kategorie rodu, druhý pak nositelem gramatické kategorie čísla: mes-a → mes-a-s.

4.2. Gramatická kategorie životnosti

Gramatické rozlišování rodu substantiv na životná a neživotná nemá ve slovním druhu portugalských podstatných jmen žádné gramatické důsledky. A. Erhart připomíná, že: „k tomuto dělení na životná a neživotná substantiva došlo v dobách, kdy vznikaly primitivní náboženské představy (animismus, fetišismus)¹⁰⁵. Ty byly podle něj také důvodem toho, „že i některé názvy věcí byly zařazeny do třídy životných. S postavením ženy v patriarchální rodině pak zřejmě souvisí i to, že v některých východoafrických jazycích jsou názvy velkých věcí rodu mužského, názvy malých věcí rodu ženského.“¹⁰⁶ V průběhu dalšího vývoje jazyků se stupňovala formalizace rodu substantiv (neživotná maskulina a feminina – stůl, židle, apod.), jejímž dovršením bylo „uplatnění kategorie rodu u adjektiv – jako nástroje gramatické shody. Jen v jazycích, kde taková shoda existuje, je možno mluvit o rodu jako o gramatické kategorii.“¹⁰⁷ Jazyky indoevropské patrně odlišovaly rod životný a neživotný již v nejstarších dobách. Většina staroindoevropských jazyků (sanskrt, řečtina, latina), má systém trigenerický založený na třech rodech: maskulinum, femininum a neutrum. V novoindoevropských jazycích existuje na jedné straně bigenerický (dvourodý) systém (portugalština, francouzština, španělština), na druhé straně může dojít k jeho doplnění o čtvrtý gramém (v češtině je to rod ženský, mužský, střední a mužský rod neživotný). Některé indoevropské jazyky, jako například němčina, uchovaly původní trojčlenný systém,

104 Tamtéž.

105 A. Erhart (2001: 86)..

106 Tamtéž.

107 Tamtéž.

jiné naproti tomu gramatickou kategorií rodu ztratily.¹⁰⁸ Na druhé straně jsou však četné jazyky kavkazské a americké, které mají velmi rozšířené rozšiřování rodu. „V jazycích drávidských například se rozlišuje rod vyšší - rozumný (lidé, bozi) a nižší - nerozumný (zvířata, věci)“.¹⁰⁹ Důsledné třídění podle pohlaví (maskulinum – femininum) existuje v jazycích semito-hamitských. Největší počet rodových gramémů se vyskytuje v jazycích bantuských: ty mají 8-10 jmenných tříd (osoby, rostliny, velké věci, malé věci, apod.). V mnoha jazycích naproti tomu kategorie rodu úplně chybí: uralské, altajské, zatímco skandinávské jazyky mají *utrum* a *neutrum* (tj. rod společný a střední).¹¹⁰

4.3. Gramatická kategorie rodu v portugalštině

V portugalštině existují **substantiva jednorodová** (portugalsky „substantivos/nomes unigenéricos“) a **dvourodová** (portugalsky „substantivos/nomes bigenéricos“). Základem gramatické kategorie rodu v portugalštině je významová opozice „maskulinum“ a „femininum“. Podle B. Zavadila je z lingvistického pohledu nutno rozlišovat gramatickou kategorii rodu v jazyce (čisté *gramémy*) od ontologického přirozeného rodu (pohlaví) u živých bytostí. Mezi gramatickým a přirozeným rodem není však vždy jednoznačná korespondence. Do jedné z obou rodových tříd musí totiž vstupovat každé substantivum bez ohledu na to, zda jeho ontologický korelát (tedy jeho referent) vykazuje nebo nevykazuje znaky pohlavního dimorfismu.¹¹¹ To dokazují takové příklady, jako: *o filho x a filha* „syn“ x „dcera“, *o cesto x a cadeira* „koš“ x „židle“. „Gramatickou kategorii rodu tedy nelze chápat jako jednoznačné vyjádření rodu přirozeného“¹¹².

Ontologická opozice u živých bytostí pak vyústila v klasifikaci substantiv do dvou morfologických tříd, z nichž každé přísluší jiné gramatické chování¹¹³

1. maskulina jsou substantiva vyžadující u dvojvýchodného adjektiva či jiných slovních druhů adjektivní povahy použití mužského rodu;
2. feminina jsou substantiva vyžadující u dvojvýchodného adjektiva či jiných slovních druhů adjektivní povahy použití ženského rodu.¹¹⁴

108 Tamtéž.

109 Tamtéž.

110 Tamtéž.

111 B. Zavadil, P. Čermák (2010:149).

112 Tamtéž.

113 Tamtéž.

114 Tamtéž.

V portugalštině **rod mužský** („o género masculino“) – zahrnuje podstatná jména, která nesou člen mužského rodu: *o aluno* „žák“, *o pão* „chléb“, *o poema* „báseň“. Substantiva **rodu ženského** („o género feminino“) pak mají člen rodu ženského: *a casa* „dům“, *amão* „ruka“. Někdy opozicigramatického rodu pomáhá rozlišovat rod přirozený, jehož lze sémanticky využít při pojmenování některých živých bytostí, pokud u nich existuje zvláštní pojmenovací tvar pro příslušnost k mužskému nebo ženskému pohlaví: *filho x filha* „syn x dcera“, *professor x professora* „profesor x profesorka“.

Rod podstatných jmen však ne vždy koresponduje s přirozeným rodem pohlaví, není pravidelný, ani co se týče významu ani co se týče jeho koncovky.¹¹⁵

Mužského rodu jsou pak vlastní jména mužů, názvy funkcí a povolání, které jsou jimi vykonávány: (*João* „Jan“, *mestre* „mistr“, *padre* „otec“, *rei* „král“); názvy zvířat mužského pohlaví (*cavalo* „kůň“, *galo* „kohout“, *gato* „kocour“); názvy jezer, hor, oceánů, moří, řek, větrů, které vznikly zánikem přístavků *lago* „jezero“, *monte* „hora“, *oceano* „oceán“, *rio* „řeka“, *vento* „vítr“ (*o Amazonas* „řeka Amazonka“, *o Atlântico* „Atlantický oceán“, *os Alpes* „Alpy“, *o tufão* „tajfun“, *o furacão* „hurikán“); názvy měsíců a světových stran (*março*, *setembro*¹¹⁶.... *norte*, *sul*...).

Ženského rodu jsou zejména: vlastní jména žen a funkce a názvy povolání jimi vykonávané (*Maria*, *a professora* „profesorka, učitelka“, *doutora* „doktorka“, *rainha* „královna“); názvy zvířat ženského pohlaví (*a égua* „klisna“, *a galinha* „slepice“, *a gata* „kočka“); toponymické názvy měst a ostrovů, které jsou odvozeny od podstatného jména *a cidade* „město“ nebo od podstatného jména *a ilha* „ostrov“ (*a Sicília*, *as Antilhas*). Existují však také toponyma mužského rodu, protože jsou odvozena od podstatných jmen, která jsou také mužského rodu: *o rio* „řeka“, *o porto* „přístav“ (*o Rio de Janeiro* nebo *o Porto*).

Z výše uvedeného vyplývá, že substantiva pojmenovávající živé bytosti zároveň signalizují příslušnost k rodu. Existuje však i řada portugalských substantiv pojmenovávajících živé bytosti, která tuto příslušnost nesignalizují: *o crocodilo* „krokodýl“, *a formiga* „mravenec“, *a rã* „žába“, *a lebre* „zajíc“, apod. V tomto případě se hovoří o tzv. **vespolných substantivech**¹¹⁷, portugalsky („substantivos epícenos“).¹¹⁸ Gramatický rod u nich s rodem přirozeným nesouvisí, protože tu neexistují pojmenování pro pohlavně rozlišné dvojice. Podstatná jména vyjadřující názvy zvířat, která mají stejný tvar a rod pro obě pohlaví,

115 Tamtéž.

116 Podle nového pravopisu 2009 se názvy měsíců píší malým písmenem. Podle starého pravopisu se však používala písmena velká.

117 B. Zavadil, P Čermák (2010:150).

118 Z řeckého *epíkoinos* „společný“.

jsou v portugálštině například: *a águia* „orel, orlice“, *a mosca* „moucha“, *o polvo* „chobotnice“, *a pulga* „blecha“, *o tigre* „tygr“, *a sardinha* „sardinka“. U některých vespolných substantiv je však možné analyticky specifikovat pohlaví lexikálně syntaktickým postupem použitím upřesňujícího substantiva *macho*¹¹⁹ „samec“ nebo *fêmea*, přičemž se však nemění rod hlavního substantiva.

Gramatický rod lze rozeznat také formálně, a to podle exponentu neboli gramatické koncovky. Substantiva mužského rodu jsou ta, která jsou zakončena na nepřízvučné *-o* (*o aluno* „žák“, *o livro* „kniha“, *o lobo* „vlk“, *o banco* „lavice“). Ženského rodu jsou ta substantiva, která jsou zakončena na nepřízvučné *-a* (*a aluna* „žákyně“, *a caneta* „propiska“, *a mesa* „stůl“). Substantiva označující předměty zakončena na *-ema*, *-oma*, která pochází z řečtiny, jsou však rodu mužského: *o cinema* „kino“, *o emblema* „emblém“, *o sistema* „systém“, *o telefonema* „telefonát“, *o diploma* „diplom“, *o idioma* „jazyk“.¹²⁰ Mužského rodu jsou také substantiva zakončena sufixem na *-ama*, *-asma*, *-eta* a některá další: *o clima* „klima“, *o cometa* „kometa“, *o dia* „den“, *o fantasma* „duch“, *o mapa* „mapa“, *o planeta* „planeta“, *o telefonema* „telefonát“, *o fonema* „foném“. Podstatná jména zakončena na *-ão* jsou buď rodu mužského, jsou-li konkrétní (*o balcão* „pult, balkon“, *o feijão* „fazole“, *o algodão* „bavlna“) anebo rodu ženského, jsou-li abstraktní (*a operação* „operace“, *a produção* „výroba“, *a opinião* „názor“, *a educação* „výchova“).

Ženského rodu mohou však být podstatná jména, která jsou zakončena na *-o*. K nim se řadí například zkrácená slova, jako *a foto* (původně *a fotografia*), *a moto* (původně *a motocicleta*). Některá podstatná jména mohou pro jeden jediný tvar vykazovat tzv. **bigeneričnost**, jsou tedy *dvourodá*, přičemž v rodě ženském a mužském nemají stejný a často ani podobný význam: *o grama* „gram“ *x a grama* „trávník“¹²¹ nebo *o/a componente*.

Podstatná jména zakončena na *-e* či **na souhlásku** mohou být jak rodu mužského, tak rodu ženského, *o sal* „sůl“, *o nariz* „nos“, *o mar* „moře“, *a dor* „bolest“, *o calor* „horko“, *a cor* „barva“, apod.

119 B. Zavadil, P Čermák (2010:150).

120 C. Cunha, L. Cintra (1999:198).

121 Viz kapitola: Problematika nestálého či měnícího se rodu.

4.4. Přechylování

4.4.1. Heteronymie, derivace, konverze

Jak již bylo řečeno, gramatický rod s rodem sémantickým /ontologickým/ ne vždy souvisí, ale přesto se uplatňuje jako “signalizátor ontologického rodu tam, kde je možnost opozice maskulinum x femininum vázaná na zvláštní lexémy pro pojmenování bytostí mužských (samčích) a bytostí ženských (samičích).”¹²² Vytváření jazykových pojmenování pro ženské protějšky k živým bytostem mužským se nazývá tzv. *přechylování* neboli *moce* (portugalsky „moção“). Podle B. Zavadila však jde o slovtvorný postup patřící do lexikologie, nikoli do morfologie¹²³. Portugalská má k dispozici celkem 3 slovtvorné možnosti: heteronymii, derivaci a konverzi.¹²⁴

1. heteronymie, jejíž princip spočívá v tom, že: „každý člen lexikálně sémantické dvojice je pojmenován samostatným bázevým morfémem“:¹²⁵

m.	f.	m.	f.
<i>boi</i> – býk ▶ <i>vaca</i> – kráva		<i>genro</i> – zeť ▶ <i>nora</i> – snacha	
<i>cão</i> – pes ▶ <i>cadela</i> – fena		<i>homem</i> – muž ▶ <i>mulher</i> – žena	
<i>cavalo</i> – kůň ▶ <i>égua</i> – klisna		<i>marido</i> – manžel ▶ <i>mulher</i> – manželka	
<i>carneiro</i> – beran ▶ <i>ovelha</i> – ovce		<i>pai</i> – otec ▶ <i>mãe</i> – matka	
<i>zangão</i> – trubec ▶ <i>abelha</i> – včela		<i>padrasto</i> – otčím ▶ <i>madrasta</i> – adoptivní matka	
<i>bode</i> – kozel ▶ <i>cabra</i> – koza		<i>macho</i> – samec ▶ <i>fêmea</i> – samice	

122 B. Zavadil., P Čermák (2010:150). Z řeckého *epíkoinos* „společný“.

123 Tamtéž.

124 Tamtéž.

125 Tamtéž.

2. *derivace*, která spočívá v tom, že „bázový morfém je oběma členům dvojice společný a významový rozdíl mezi příbuznými lexémy se vyjadřuje derivačním morfémem.¹²⁶

m.	f.	m.	f.
<i>avô – dědeček ▶ avó – babička</i>		<i>profeta – věštec ▶ profetisa –</i>	
<i>cônsul – konzul ▶ consulesa –</i>		<i>věštkyně</i>	
<i>konzulka</i>		<i>rapaz – kluk ▶ rapariga – dívka</i>	
<i>czar – car ▶ czarina – carevna</i>		<i>rei – král ▶ rainha – královna</i>	
<i>herói – hrdina ▶ heroína – hrdinka</i>		<i>réu – obžalovaný ▶ ré – obžalovaná</i>	
<i>poeta – básník ▶ poetisa – básnířka</i>		<i>frade – řeholník ▶ freira – jeptiška</i>	

3. *konverze*, která spočívá v tom, že „bázový morfém je oběma členům dvojice společný, významový rozdíl mezi příbuznými lexémy však není nijak signalizován ve kmeni slovy, projevuje se pouze příslušností každého z členů dvojice k jiné rodové třídě.“¹²⁷ V portugalštině existují v této souvislosti tzv. *společná podstatná jména* („nomes comuns“). Příslušnost k různým rodovým třídám je vyjádřena koncovkou *-a*, *-esa*, *-isa*, *-ona*, *-oa*, *-ã*. Podstatná jména zakončena na *-o* mění svou koncovku na *-a*: *aluno – aluna* (žák -žákyně), *cantor – cantora* (zpěvák – zpěvačka), *gato – gata* (kocour – kočka), *lobo – loba* (vlk – vlčice), *pombo – pomba* (holub – holubice). Podstatná jména, která jsou ukončena na *-ês* mění svou koncovku na *-esa*: *camponês- camponesa* (venkovan – venkovanka), *freguês – freguesa* (zákazník – zákaznice), *português – portuguesa* (Portugalec – Portugalka), *francês – francesa* (Francouz – Francouzka). Podstatná jména zakončena na *-eta* mění někdy svou koncovku na *-isa*: *profeta – profetisa* (věštec – věštkyně), jindy zůstávají nezměněna. Podstatná jména, která označují šlechtický titul, mají v ženském rodě koncovky *-esa*, *-essa*, *-isa*: *abade – abadesa* (opat – abatyše), *conde – condesa* (kníže – kněžna), *duque – duquesa* (vévoda – vévodkyně), *sacerdote – sacerdotisa* (duchovní, kněz, mnich – mniška), *príncipe – princesa* (princ – princezna), *barão – baronesa* (baron – baronka).

Podstatná jména, která jsou zakončena na *-ão* mohou tvořit ženský rod třemi způsoby:¹²⁸

126 Tamtéž.

127 Tamtéž.

128 C. Cunha, L. Cintra (1999:193-195).

1. -ão → -oa: *ermitão* → *ermitoa* (poustevník – poustevnice); *patrão* → *patroa* (*patron* – *patronka*, *zaměstnavatel* – *zaměstnavatelka*); b) -ão → -ã: *cidadão* → *cidadã* (*občan* – *občanka*); *irmão* → *irmã* (*bratr* – *sestra*); *castelão* – *castelã* (*kastelán* – *kastelánka*), *cirurgião* – *cirurgiã* (*chirurg* – *chirurgka*); c) -ão → -ona: *comilão* – *comilona* (*jedlík* – *mužský i ženský rod*); *solteirão* – *solteirona* (*starý mládenec* – *stará panna*).

Někdy dochází k nepravdělnému tvoření ženského rodu: například: *ladrão* – *ladra* – *ladrona*: *zloděj* – *zlodějka*), *lebrão* – *lebre* (*zajíc samec*, *zaječice /samice zajíce*), *sultão* – *sultana* (*sultán* – *sultánka*), *ator* – *atriz*¹²⁹ (*herec* – *herečka*), *imperador* – *imperatriz* (*císař* – *císařovna*), *embaixador* – *embaixatriz* – *embaixadora* (*velvyslanec* – *manželka velvyslance* – *velvyslankyně*).

Podstatná jména bigenerická, která končí na -e jsou většinou uniformní, tzn., že mají stejný tvar pro mužský a ženský rod, který je vyjádřen členem či jiným operátorem, denominátorem či operátorem nebo okolními atributy: *o/a agente*, *o/a artista*, *o/a colega*, *o/a cliente*, *o/a dentista*, *o/a estudante*, *o/imigrante*, *o/a turista*, *o/a intérprete*, *o/a jornalista*, *o/a jovem*, *o/a pianista*.

Pouze následující podstatná jména, která končí na -e, mají tvar ženského rodu odlišný: *governante* – *governanta* (*guvernér* – *guvernérka*), *infante* – *infanta* (*infant* – *infantka*), *monge* – *monja* (*mnich* – *mniška*).¹³⁰

4.4.2. Sémantické využití opozice maskulinum femininum

„O gramatickou opozici maskulinum x femininum a jeho morfologické vyjádření se neopírá jen lexikálně-sémantická opozice přirozeného rodu. U pojmenování neživých předmětů se jí využívá i tak, že dochází k sémantické diferenciaci jak u výrazově stejných, tak u přechýlených podstatných jmen.“¹³¹

U výrazově stejných podstatných jmen se tak můžeme setkat s následujícími opozicemi: *o cabeça* „velitel“ x *a cabeça* „hlava“, *o capital* „kapitál“ x *a capital* „hlavní město“, *o cometa* „kometa“ x *a cometa* „drak“, *o cura* „farář“ x *a cura* „léčba“, *o guarda* „strážník, hlídač“ x *a guarda* „stráž, hlídka“, *o guia* „návod, směrnice, průvodce“ x *a guia* „potvrzení, průvodní list“, *o lente* „univerzitní profesor“ x *a lente* „čochka (oční)“;

129 Podle starého pravopisu: *actor* x *actriz*.

130 C. Cunha, L. Cintra (1999:195).

131 B.Zavadil, P. Čermák (2010:152)

o voga „kormidelník (veslice)“ x a voga „móda, veslování“.¹³²

U přechýlených slov se příslušností k rodovým třídám rozlišují například takové opozice, jako jsou: *a cesta* „koš, nůše“ x *o cesto* „ošatka“; *o cubo* „krychle, kbelík“ x *a cuba* „nádrž, kád, džber“; *o jarro* „džbán“ x *a jarra* „konvice, váza“; *o rio* „řeka“ x *a ria* „zátoka“; *o sacco* „pytlík, igel. taška, sáček“ x *a saca* „pytel, velký žok“; *a fossa* „jáma“ x *o fosso* „propast, jáma“; *a barca* „bárka, loďka, člun“ x *o barco* „plavidlo, koráb“; *o caneco* „krígl, konvice“ x *a caneca* „hrníček“¹³³

4.4.3. Problematika nestálého či měnícího se rodu

Někdy má na rod podstatného jména vliv diatopický¹³⁴ i diafazický¹³⁵ faktor. V některých dialektologických oblastech se například používá **as rins* místo *os rins* „ledviny“. Podstatné jméno **o árvore* „strom“ místo *a árvore*, **a suor* místo *o suor* „pot“. Také *a cor* „barva“ a *a dor* „bolest“ se používají v některých oblastech nespisovně v mužském rodě: **o dor*, **o cor*. Nestabilní používání gramatického rodu může souviset mimo jiné také s vývojovými změnami.¹³⁶

Někdy jsou změny dány také rozdíly mezi evropskou a brazilskou variantou portugalštiny. Například *componente* „složka, součást, komponent“ je v portugalštině evropské používán nejčastěji v ženském rodě a v mužském rodě je pak jeho použití omezeno na sémantickou oblast industriální. V brazilské portugalštině se naopak vyskytuje pouze v mužském rodě a velmi sporadicky v rodě ženském beze změny významu.

Velké rozdíly však existují v rodě substantiv, která byla přejata z cizích jazyků. Například podstatné jméno *duche* (z francouzského *douche*) je mužského rodu v evropské portugalštině, ale ženského rodu v portugalštině brazilské. *Toilette* je v brazilské portugalštině mužského rodu používáno ve významu WC, zatímco v portugalštině evropské je rodu ženského a používá se ve významu úpravy zevnějšku a oblékání si dámské večerní róby, nebo také ve významu toaletního stolku. Co se týče anglicismů, zde stojí za zmínku substantiva *media* a *gang*, která byla v brazilské portugalštině modifikována na *mídia* a *gangue* (s cílem zachování stejné výslovnosti). Tato podstatná jména jsou rodu ženského v portugalštině brazilské,

132 C. Cunha, L. Cintra (1999:187).

133 Seznam příkladů ze (B.Zavdil, P. Čermák. 2010:152) byl upraven pro potřeby portugalské morfologie.

134 Jsou to takové fenomény, které jsou v jazyce produkovány na základě geografického rozlišení.

135 Jsou to takové fenomény, které odráží jazykový styl či registr a s tím je spojeno například také dělení jazyka do mluveného a psaného, lidového a spisovného, atd.

136 M. C.de F.e Gouveia (2009:429-449).

zatímco v portugalštině evropské jsou rodu mužského (*os media*). Podstatné jméno *omelete* nebo *omeleta* je v portugalštině evropské používáno v ženském rodě, přestože slovník *Dicionário Aurélio* u něj uvádí rod mužský.¹³⁷

4.5. Gramatická kategorie čísla – numerus

4.5.1. Obecná charakteristika

Nejčastěji rozlišují jazyky jen poměrně neurčitě pojem jednosti a mnohosti, vyjádřený morfologicky v *singuláru* (čísla jednotném) a v *plurálu* (čísla množném). Povaha plurality není však ve všech jazycích stejná: „Některé jazyky, jako je například čínština nebo jazyk nahkauri na Nikobarách gramaticky nemusejí vyjadřovat číslo žádné a tvar jednotného čísla je stejný jako tvar čísla mužského. Jiné jazyky naopak rozeznávají různé druhy plurality: duál, triál, kvartál, což je rozlišování skupin dvou, tří, čtyř. Tak je tomu například v melanéských jazycích či v australském *wailbiri* a *worora*. Existuje také *paukál*, který označuje neurčitou avšak málo početnou mnohost.“¹³⁸

Kromě morfologického a lexikálního vyjádření však lze plurál v některých jazycích vyjádřit i jen prostou *reduplikací* substantiva: „Tak je tomu například v indonéském jazyce, kde *burung* = pták a *burung burung* = ptáci. Povaha plurálu však může být různá; vedle *inkluzivnosti* (my= ty + já – oslovená osoba je zahrnuta) a *exkluzivnosti* (my = já+ on, oslovená osoba není zahrnuta) může plurál označovat spíše než mnohost jen pouhou skupinovitost či kolektivnost, jako je tomu v jazyce *tingit*, v němž plurál může být formálně vyjádřen jen v kombinaci singuláru s číslovkou.“¹³⁹

Při vyjadřování gramatické kategorie čísla většinou tvar slova koresponduje s jeho sémantickým obsahem. Jinak je tomu v případě pomnožných podstatných jmen, zvaných *pluralia tantum*, kde plurálová forma substantiva nemá v opozici žádný singuláravěcněžádnémnožstvínemusívyjadřovat(včeštiněnapříklad*nůžky*). Naproti tomu existují *singularia tantum*, tedy substantiva, která z různých důvodů plurál vyjádřit nemůžou (*paz*, *mír*). Odtěchtodvoupřípadůseliší*kolektivum*(substantivum hromadné), které označuje neurčitý a tedy nepočítatelný celek (*listí*, *armáda*,

137 M. C.de F.e Gouveia (2011:93).

138 F. Čermák (1994:102).

139 Tamtéž.

aristokracie), který je vyjádřen sice v singuláru, ale obsahuje význam hromadnosti, tzv. kolektivum.¹⁴⁰

Sémantickou vlastností substantiv je počítatelnost. Ta se chápe jako schopnost být počítán, tedy spojován s číslovkami, popř. členy. Některá substantiva, jako například osoby a zvířata jsou obvykle **počítatelná**. Jiná substantiva, například látková a abstraktní, jsou často **nepočítatelná**. „Bezprostřední souvislost ne/počítatelnosti s číslem je však jen v tom, že jen počítatelná v zásadě umožňují vlastní užití plurálu. V některých jazycích se rozdíl ne/počítatelnosti promítá i do existence a užití řad adverbií – *much water x many books*.“¹⁴¹

4.5.2. Gramatická kategorie čísla v portugalštině

Z výše uvedeného vyplývá, že: „tak, jako kategorie rodu má svůj základ v ontologické opozici rodu přirozeného, má gramatická kategorie čísla svůj základ v ontologické kategorii kvantity¹⁴². V portugalštině existuje číslo jednotné a číslo množné. Zatímco jednotné číslo nevyžaduje žádný **kongruenční exponent** (tedy koncovku vyjadřující shodu), pak množné číslo vyžaduje exponent **-s**¹⁴³ V portugalštině se však situace komplikuje tím, že exponent **-s** má více alomorfů, které existují v komplementární distribuci: **-s, -es, -ns, -ães, -ãos, -ões, -0**. Někdy je navíc plurál podstatných jmen doprovázen i fonetickou změnou vokalické kvality, jak uvidíme dále. Tvar množného čísla podstatných jmen v portugalštině souvisí s tvarem jednotného čísla.

Podstatná a přídavná jména zakončená na **samohlásku či diftong** tvoří množné číslo pomocí připojení nominální koncovky **-s**: *gato – gatos* (kocour, -ři), *gata – gatas* (kočka, -y), *peru – perus* (krocán, -i), *irmã – irmãs*, (sestra, -y), *apod.*¹⁴⁴

Podstatná a přídavná jména zakončená na **-m** tvoří plurál pomocí koncovky **-ns**: *armazém – armazéns* (sklad, -y), *item – itens* (položka, -y), *jardim – jardins* (zahrada, -y), *bombom – bombons*, *álbum – albuns*, *jejum – jejuns* (půst, -y).¹⁴⁵

140 Tamtéž.

141 Tamtéž.

142 B. Zavadil., P Čermák (2010:155).

143 Tamtéž.

144 C. Cunha, L. Cintra (1999:181-190).

145 Tamtéž.

Z hlediska výslovnosti dochází kromě připojení *-s* [ʃ] také ke změně zavřenosti samohlásky v přízvučné slabice, kdy se polovysoké (polozavřené) [O] mění na polootevřené či polonízské [ɔ]:¹⁴⁶

[O]	[ɔ]
<i>almoço</i> „oběd“, <i>corpo</i> „tělo“, <i>esforço</i> „úsilí“, „snaha“, <i>fogo</i> „ohně“, <i>imposto</i> „daň“, <i>jogo</i> „hra“, <i>olho</i> „oko“, <i>osso</i> „kost“, <i>porco</i> „vepř“, <i>prase</i> „povo“, <i>lid</i> , „národ“.	<i>almoços</i> , <i>corpos</i> , <i>esforços</i> <i>fogos</i> , <i>impostos</i> , <i>jogos</i> <i>olhos</i> , <i>ossos</i> , <i>porcos</i> <i>povos</i>

Výjimkou jsou však ta podstatná jména, v nichž za přízvučnou samohláskou následují:

nazály či *palatály*:

[O]	[O]
<i>abono</i> „přepdatné“, <i>dono</i> „pán“, <i>majitel</i> “, <i>estajo</i> „pouzdro“, <i>penál</i> “, <i>molho</i> „omáčka“, <i>marináda</i> “, <i>piolho</i> „veš“, <i>moch</i> „sova“, <i>encosto</i> „hřbet“, <i>repolho</i> „zelí“, <i>rosto</i> „obličej“.	<i>abonos</i> , <i>donos</i> , <i>estojos</i> , <i>molhos</i> , <i>piolhos</i> , <i>mochos</i> , <i>encostos</i> , <i>repolhos</i> , <i>rostos</i> .

nebo rn či *rr*:

[O]	[O]
<i>adorno</i> „ozdoba, okrasa“, <i>suborno</i> „úplatek, podplácení“, <i>cachorro</i> „pes“	<i>adornos</i> , <i>subornos</i> , <i>cachorros</i>

U podstatných jmen zakončených na *-ão* existují tři plurálové alomorfy – *ãos*, *-ães*, *-ões*.

Plurálová koncovka *-ãos* se vyskytuje u těch podstatných jmen, jejichž latinský tvar byl zakončený na *-anus*, jak dokládají následující příklady: *manum* → *mão*

→ *manus* → *mãos*, *germanu* → *irmão* → *germanos* → *irmãos*, *orphanum* → *órfão* „sirotek“ → *orphanos* → *órfãos*, *crístão* → *crístãos*, *grão* → *grãos*, *órgão* → *órgãos*, *pagão* → *pagãos*, *sótão* → *sótãos*.¹⁴⁷

Další alomorfní plurálovou koncovkou je **ães**. Ta se vyskytuje u těch podstatných jmen, jejichž latinský tvar byl zakončený na *-anes*, jak ukazují následující příklady: *canem* → *cão* → *canes* → **cães**; *panum* → *pão* → *panes* → **pães**, a podobně také: *alemão* → *alemães*, *capitão* → *capitães*, *catalão* → *catalães*, *charlatão* → *charlatães* (šarlatán).¹⁴⁸

Třetí možnou koncovkou vyjadřující plurál je **-ões**. Ta se vyskytuje u podstatných jmen, jejichž latinský tvar byl zakončený na *-ones*: *actionem* → *ação* → *actiones* – **ações**¹⁴⁹, *leonem* → *leão* „lev“ → *leones* → **leões**, *orationem* → *oração* „věta, modlitba“ → *orationes* → **orações**. Podobně je tomu v případě dalších substantiv: *canção* „píseň“ → *canções*, *certidão* „potvrzení“ → *certidões*, *coração* „srdce“ → *corações*, *feijão* „fazole“ → *feijões*, *ladrão* „zloděj“ → *ladrões*, *lição* „lekce“ → *lições*, *nação* „národnost“ → *nações*, *obrigação* „povinnost“ → *obrigações*. U augmentativ rovněž dochází k připojení této plurálové koncovky: *rapagão* → *rapagões* „velký kluk“, *homenzarrão* → *homenzarrões* „velký člověk“, *vozeirão* → *vozeirões* „velký povyk“, *casarão* → *casarões* „velký dům“.

Některá podstatná jména mají dva až tři tvary v množném čísle: *aldeão* „vesničan“ → *aldeões*; *aldeãos*, *aldeães*, *corrimão* „zábradlí“ → *corrimões*, *corrimãos*; *verão* → *verões*, *verãos*; *sultão* → *sultões*, *sultães*; *sacristão* → *sacristães*, *sacristões* „kostelník“. V takových případech, kdy je fakultativní možnost výběru plurálové koncovky, je nejčastěji používaná koncovka **-ões**.

U podstatných jmen ukončených na **-n**, **-r**, **-s**, **-z** je plurál vyjádřen koncovkou **-es**: *íman* „magnet“ → *ímanes*, *líquen* „lišejník“ → *líquenes*, *cânnon* „kánon“ → *cânones*, *dólar* → *dólares*, *cadáver* „mrtvola“ → *cadáveres*, *deus* „bůh“ → *deuses*, *ananás* → *ananases*, *país* → *países*, *rapaz* → *rapazes*, *voz* → *vozes*.¹⁵⁰

Podstatná jména, která jsou paroxytonní a končí na **-s** či **-x** mají stejný tvar v jednotném i v množném čísle: *o/os atlas*, *o/os alferes* „praporčík“, *o/os ourives* „zlatník“, *o/os pires* „tácek“, *o/os lápis* „tužka“, *a/as cútis* „kůže, pokožka“, *o/os oásis* „oáza“, *o/os fénix* „fénix“, *o/os ônix* „onyx“, *o/os tórax* „hrud“.¹⁵¹

Podstatná jména zakončena na **-al**, **-ol**, **-ul** tvoří plurál změnou konsontantu **-l** na **-is**: *capital* → *capitais*, *anzol* „udice“ → *anzois*, *azul* → *azuis*. Výjimkou jsou: *mal* → *males*, *cônsul* → *cônsules*.

Podstatná jména ukončena na přízvučné **-el** mají v množném čísle koncovku:

147 C. Cunha, L. Cintra (1999:181).

148 C. Cunha, L. Cintra (1999:182).

149 Podle starého pravopisu: *açção*, *açções*.

150 C. Cunha, L. Cintra (1999:185).

151 Tamtéž.

-**éis**, podstatná jména zakončená na nepřízvučné **-el** mají v množném čísle koncovku **-eis**: *anel* „prsten“ → *anéis*, *papel* → *papéis* ale: *móvel* „nábytek“ → *móveis*, *túnel* → *túneis*.¹⁵²

V případě podstatných jmen zakončených na přízvučnou slabiku **-il** se v množném čísle koncovka mění na **-is**: *ardil* „lest“ → *ardis*, *covil* „doupě“ → *covis*, *peitoril* „parapet, římsa“ → *peitoris*.¹⁵³

Podstatná jména zakončená na nepřízvučnou slabiku **-il** mají plurálový exponent **-eis**: *fóssil* „zkamenělina“ → *fósseis*, *projétil* „střela“ → *projéteis*¹⁵⁴, *réptil* „plaz“ → *répteis*.¹⁵⁵

Deminutivní podstatná jména zakončená na sufix **-zinho** či **-zito** mají plurálovou koncovku obsaženou jak ve slovním základu, tak i v sufixu. Plurálová koncovka kořene však postrádá část exponentu **-s**: *cãozinho* → *cãezinhos*, *leãozinho* → *leõesinhos*, *balãozito* → *balõesitos*, *hotelzito* → *hoteizitos*.¹⁵⁶

Obecně platí, že místo přízvuku v podstatném jméně množného čísla je stejné, jako v čísle jednotném. Existují pouze čtyři výjimky: *carácter* → *caracteres*, *júnior* → *juniores*, *sénior* → *seniores*, *espécimen* → *especímenes*.¹⁵⁷

U kompozit je tvoření množného čísla obdobné. Kompozita, která jsou vytvořena aglutinačně, mají plurálovou koncovku stejnou jako podstatná jména základní: *bancarrota* „bankrot“ → *bancarrotas*, *girassol* „slunečnice“ → *girassóis*, *malmequer* „kopretina věncová – jedlá“ → *malmequeres*, *passatempo* „kratochvíle“ → *passatempas*.

Podstatná jména vytvořená juxtapozicí pak tvoří plurál několika způsoby. V případě, že kořeny jsou buď dvě podstatná jména nebo jedno podstatné jméno a jedno přídavné jméno, pak plurálový exponent mohou a nemusí přijmout oba dva kořeny. Některá kompozita mají více plurálových variant: *couve-flor* „květák“ → *couves-flores/couves-flor*, *peixe-espada* „tkaničnice stříbřitá“ → *peixes-espadas/peixe-espada*, *guarda-cadeiras* „protioděrová folie na židle“ → *guarda-cadeiras*, *amor-perfeito* „maceška – violka trojbarevná“ → *amores-perfeitos*.

Pokud je první kořen sloveso a druhý kořen podstatné nebo přídavné jméno nebo sloveso, pak přijímá plurálovou koncovku pouze druhý kořen: *bate-chapa* „kovár“ → *bate-chapas*, *beija-flor* „kolibřík“ → *beija-flores*, *porta-voz* „mluvčí“ → *porta-vozes*, *guarda-chuva* „deštník“ → *guarda-chuvas*, *ruge-ruge* „šustění oblečení“ → *ruge-ruges*.

152 C. Cunha, L. Cintra (1999:186).

153 Tamtéž.

154 Podle starého pravopisu: *projétil*, *projécteis*.

155 C. Cunha, L. Cintra (1999:187).

156 Tamtéž.

157 C. Cunha, L. Cintra (1999:185).

Pokud je slovo složeno z jednoho neohebného kořene a z jednoho ohebného podstatného nebo přídavného jména, pak přijímá plurálovou pouze druhý kořen: *ex-presidente* → *ex-presidentes*, *sempre-noiva* „truskavec, rdesno ptačí“ → *sempre-noivas*, *abaixo-assinado* „níže podepsaný“ → *abaixo-assinados*, *vice-cônsul* → *vice-cônsules*.

Pokud je podstatné jméno tvořeno zedvoujmen spojených předložkou, pak přijímá plurálovou koncovku pouze první z nich: *ave-do-paráiso* „rajka“ → *aves-do-paráiso*, *caminho-de-ferro* „železnice“ → *caminhos-de ferro*, *estrela-do-mar* „mořská hvězda“ → *estrelas-do-mar*, *lua de mel* „líbánky“ → *luas de mel*¹⁵⁸.

Pokud je složené slovo složeno ze dvou podstatných jmen, ale to druhé je specifickým determinantem, pak pouze první přijímá plurálovou koncovku: *navio-escola* „lodní škola“ → *navios-escola*, *palavra-chave* „klíčové slovo“ → *palavras-chave*. U slova *palavra-chave* existuje také varianta: *palavras-chaves*.

4.5.3. Singularia tantum a pluralia tantum

Obecně platí, že „kategorie čísla je na svůj ontologický aspekt vázána mnohem více než kategorie rodu“¹⁵⁹, přičemž při vyjadřování gramatické kategorie čísla existuje mezi formou slova a jeho obsahem obvykle soulad. Jinak je tomu však v případě pomnožných podstatných jmen, zvaných **pluralia tantum**, kde „plurálová forma substantiva nemá k sobě žádný singulár a co do obsahu věcně žádné množství nemusí vyjadřovat“¹⁶⁰, u podstatných jmen **singularia tantum**, které z různých důvodů plurál vyjádřit nemůže, a u hromadných kolektiv (**substantiva hromadná**), které si „vytvořily některé jazyky vedle singuláru a plurálu k označení neurčitého a tedy nepočítatelného množství.“¹⁶¹ V portugalštině existují všechny tyto tři druhy podstatných jmen.

U substantiv zvaných pluralia tantum existuje často shoda s češtinou, zejména u pojmenování složených ze dvou symetrických částí: *os óculos* „brýle“, *as olheiras* „kruhy pod očima“, *as andas* „chůdy“, ale i u jiných nesymetricky tvořených referentů (i abstraktních): *os bens* „majetek“, *as férias* „prázdniny“, *as alvíssaras* „nálezné“, *os anais* „letopisy“, *os arredores* „okolí“, *as belas-artes* „krásné umění“, *as cãs* „šediny“, *as cócegas* „lechtání“, *as condolências* „kondolence“, *as endoenças* „Zelený čtvrtek“, *as exéquias* „pohřeb“, *as expensas* „útraty“, *as fezes* „kal, usazenina“, *os parabéns* „blahopřání“.

158 Podle starého pravopisu *lua-de-mel* /*luas-de-mel*.

159 B. Zavadil., P Čermák (2010:160).

160 Tamtéž.

161 Tamtéž.

as núpCIAS „sňatek“; os pêsames“ upřímna soustrast“; as primícias „první plody“; os víveres „potraviny“.

Je zde třeba zmínit také pojem **souborovost** podstatných jmen, jejichž plurálová forma nemá význam množství jednotlivin, ale jednotkou počítání je jejich pár nebo obvyklý soubor. Jsou lingvisté toho názoru, že „souborovost“ je vhodné pokládat také za gramatikalizovanou kategorii.¹⁶²

Souborovost mohou – jako význam zakotvený v jazykovém systému – vyjadřovat v zásadě všechna substantiva. Pro některá substantiva je však tento význam prototypický. Tato substantiva se často užívají v plurálu, jejich plurálová forma je přitom běžně používána k označení souboru. Souborový význam jako prototypický předběžně přisuzujeme substantivům označujícím: tělesné části: párový význam mají vedle prostého plurálu např. substantiva *as mãos* „ruce“, *os olhos* „oči“, *os pulmões* „plíce“, *as asas* „křídla“, *as pernas* „nohy“ označují pár nebo různě rozsáhlý soubor (u koní, pavouků, stonožek atd.); soubor často nespécifikovaného počtu jednotlivin; *os dentes* „zuby“, *as cãs* „šediny“, *as pestanhas* „řasy“, *as unhas* „nehty“; předměty určené pro tyto tělesné části: *as luvas* „rukavice“, *os brincos* „náušnice“, *as meias* „ponožky“, *os esquís* „lyže“; další předměty denní potřeby *as chaves* „klíče“; obvyklé, běžně prodejné nebo používané balení: *os fósforos* „sirky“, *os cigarros* „cigarety“, *os lenços* „ubrousky“, *as cartas* „karty“; rodinné příslušníky tvořící páry nebo skupiny: *os pais* „rodiče“, *os avôs* „prarodiče“, *os irmãos* „sourozenci“, *os gêmeos* „dvojčata“; a další, např. *as escadas* „schody“, *as parênteses* „závorky“, *as aspas* „uvozovky“.¹⁶³

K podstatným jménům *singularia tantum* patří v portugalštině hromadná substantiva, abstraktní substantiva a látková substantiva, jako jsou například názvy kovů, přírodních produktů, světových stran, větrů, vlastností, věd a umění, náboženství a politických stran: *o ouro* „zlato“, *a platina* „platina“, *o trigo* „pšenice“, *o leite* „mléko“, *o sul* „jih“, *a ignorância* „ignorance“, *a caridade* „charita“, *a arquitetura*¹⁶⁴ „architektura“, *a informática* „informatika“, *o cristianismo* „křesťanství“, *o socialismo* „socialismus“, atd.

Některá podstatná jména látková gramaticky patří do třídy singuláru, ontologicky však nejde o jednu individualizovanou jednotku. Pojem kvantity se u nich při jazykové stylizaci rozlišuje jen u pojmenování tzv. veličin diskontinuitních (diskrétních), složených z odlišitelných jednotlivin, které jsou počítatelné. Látky jako *voda*, *víno*, *sníh*, apod., jsou považovány zpravidla za kontinuitní. Jsou měřitelné,

162 http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.5/publications/PanevSevc_SaS.pdf

163 Panevová, Ševčíková. (2011:163-176).

164 Podle starého pravopisu: *arquitectura*.

nikoli však počitatelné (ne absolutně, ale z hlediska životní praxe). Proto se jazykově prezentují jako totalita spadající do třídy singuláru (*vinho* „vino“, *açúcar* „cukr“, *neve* „sníh“, *areia* „písek“, *gelo* „led“, *ferro* „železo“, *farinha* „mouka“, *ouro* „zlato“). U pojmenování určitých porcí dané látky, které už počitatelné jsou, taková substantiva samozřejmě plurál mají: *os pães* „bochníky chleba“, *os vinhos* „vína, láhve vína, sklenice vína“, *as águas* „láhve vody“, *os ares* „klima“. To znamená, že mohou přijmout exponent plurálu s tím, že se mění z nepočitatelných v počitatelné.¹⁶⁵ T a k é jména abstraktní se obvykle z důvodu logických nepoužívají v plurálu. Denotují abstraktní pojmy, které nebývají počitatelné: vlastnosti, procesy, stavy, vztahy, apod. Pojem kvantitativní u nich zpravidla nepřichází v úvahu: *a liberdade* „svoboda“, *a maternidade* „mateřství“, atd. Některá z nich však mají vedle abstraktního významu ještě další význam, konkrétní a v tomto druhém významu pak připouštějí i plurál: *a amizade* – *as amizades* „přátelství – přátelé“. Některá abstrakta připouštějí plurál, jestliže je možno chápat je distributivně: *o amor* „láska“ *x os amores* „lásky (láska k různým osobám)“, *ânsia* „touha, dychtivost“ *x ânsias* „úzkost/nauzea“.

4.6. Pád – casus

4.6.1. Obecná charakteristika

Pád znají především jazyky flektivní, aglutinační a introflexní, i když v různé podobě. Flektivní jazyky mívají pro týž pád podle rodů a deklinačních vzorů více koncovek. Aglutinační jazyky, které neznají rod, mívají pro týž pád jen jednu koncovku, obvykle však ve dvou variantách (pro potřeby vokálové harmonie). Počet pádů se různí. „Finština má například 14-15 pádů, čeština 7 pádů, arabština 2-3 pády, irština a němčina má 4 pády, albánština a turečtina má 5 pádů a kavkazská lakština má údajně 49 pádů. V jazycích, které pády nemají (a nemají tudíž ani volný slovosled), vyjadřují spolu se slovosledem jejich funkci předložky a adverbia. Pokud jazyk pády má, tvoří jim paralelně předložky nebo záložky konkurenci, ovšem v součinnosti s nimi, nikoli výlučně.“¹⁶⁶

Oproti tomu románské jazyky, které vznikly z lidové latiny, si nezachovaly latinský pádový systém, ten byl totiž nahrazen výlučně předložkovými perifrastickými

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ F. Čermák (1994:104).

vazbami.

Latinský pádový systém měl šest pádů: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, instrumentál a vokativ. Tento systém odráží původní indoevropský stav. **Nominativ** je typicky pádem subjektu (podmětu), tj. především agentu (činitele děje) a bývá reprezentativním slovníkovým tvarem. **Genitiv** odpovídá pádu druhému, může vyjadřovat přívlastek neshodný a často vyjadřuje kvantitu a posesivitu, popř. vlastnost; **dativ** odpovídá pádu třetímu, je pádem nepřímého předmětu (respektive životného předmětu) a plní obvykle funkci adresáta děje. **Akuzativ** odpovídá pádu čtvrtému, má funkci přímého předmětu a označuje manipulovaný předmět, resp. *patiens* (ten, který přijímá děj). **Vokativ** je poměrně řídký a tam, kde je, je často i málo frekventovaný. Slouží k označení oslovované osoby a užívá se proto především u vlastních jmen. **Instrumentál** je adverbialním pádem prostředku, nástroje, apod. Odpovídá českému sedmému pádu. Čeština má ještě navíc tzv. **lokativ** neboli lokál, který odpovídá šestému pádu. Je adverbialním pádem a vyjadřuje především významy lokální a temporální. V ugrofinských jazycích je lokál velmi bohatě rozrůzněný, protože existují trojice lokálních pádů vnitřních a vnějších. Kromě těchto pádů existují například ve finštině pády podílnosti a částečnosti (neurčitého množství) nazývané **partitiv**. Pád zvaný **essiv** vyjadřuje *existenci někde* či *funkci jako něco* (Ipsena – jako chlapec, když jsem byl chlapec), **absesiv** pak absenci něčeho (takita – bez kabátu), **komitativ** je pád společnosti, spolupůsobení, **instruktiv** je pád způsobu či prostředku, **translativ** zprostředkovává význam změny.¹⁶⁷

4.6.2. K otázce pádu v portugalštině

Přestože gramatiky portugalského jazyka se nezmiňují o kategorii pádu, není tento přístup zcela jednoznačný. Je pravda, že zatímco v češtině každá předložka vyžaduje rekčně substantivum ve tvaru některého z existujících morfologických pádů a vytváří s ním komplexní výrazovou strukturu pádu¹⁶⁸, v portugalštině je tvar substantiva použit izolálně, a to bez pádové koncovky s tím, že syntaktický vztah je vyjádřen předložkou (tedy satelitním morfémem). Shodujeme se s názorem B. Zavadila, který obhájí existenci pádu ve španělštině¹⁶⁹: „...podíváme-li se na pád z hlediska onomaziologického (jež je v gramatice nepochybně spolehlivější, než je hledisko sémaziologické, neboť výrazová forma často pravou povahu sémantických vztahů zastírá), pak se nám tato kategorie i ve španělštině (v našem

167 F. Čermák (1994:105-106)

168 Mluvnice češtiny, II, 53.n *apud* B. Zavidil, P. Čermák. (2010:164).

169 B. Zavidil., P. Čermák (2010:164).

případě v portugalštině) bude jevit ve zcela jiném světle¹⁷⁰. Jak ve španělštině, tak v portugalštině totiž existují „ty syntaktické funkce substantiv, které v češtině vytvářejí základ sémantiky prostých pádů, tj. funkce nominativní, genitivní, dativní, akuzativní, vokativní a v širokém slova smyslu *cirkumstativní* (lokální a instrumentální)¹⁷¹. Těmto kategoriálním významům odpovídají ve španělštině (a v našem případě v portugalštině) „víceméně ustálené výrazové prostředky, díky jimž můžeme ve výpovědích tyto pádové vztahy rozlišovat. Nejsou to však prostředky morfologické povahy, jak v češtině, nýbrž *prostředky premorfologické*.“¹⁷² Předložky v portugalštině, stejně jako ve španělštině, „existují jako formálně oddělitelné slovo, v pádové konstrukci (ve spojení se substantivem) však plní funkci satelitního gramatického morfému a v jazykově strukturním pádu ztrácí nebo oslabuje svůj původní referenční význam.“¹⁷³

Nominativ

Je pádem integračním s funkcí pojmově pojmenovací.¹⁷⁴ „Ve větě vykazuje funkci podmětu (subjektu) nebo nominálního predikátu (predikativu). Jeho výrazová struktura se vyznačuje nepřítomností předložky a většinou také přítomností členu“¹⁷⁵.

Genitiv

Stejně jako v portugalštině tak i ve španělštině je pádem, který „signalizuje vztah substantiva k jinému substantivu a implikuje syntaktickou závislost“¹⁷⁶. Zahrnuje v sobě řadu kvalifikujících významů: vztah části a celku (*a porta da casa* „dveře domu“), vztah mezi původcem a rezultátem (*a obra de Camões* „dílo Camōese“), vztah mezi substancí adějemnanízaměřeným (*aleitura dos livros* „četbaknih“), vztah míry, množství a úhrnu (*um copo de água* „sklenice vody“). Genitiv může plnit funkci **depredikační transpozice**, neshodného přívlastku, jehož výrazová struktura je charakterizována předložkou **de** a popřípadě také přítomností členu: *as chaves do professor* „klíče učitele/profesora“, *um curso de linguística* „kurs lingvistiky“, *as avenidas de Lisboa* „Lisabonské ulice“, apod. Předložka **de** však bývá součástí výrazové struktury i jiných pádů.¹⁷⁷

Dativ

„Dativ signalizuje substanci, k níž je slovesný děj orientován. Může jít o různé

170 Tamtéž.

171 Tamtéž.

172 Termín J. Šabršuly apud: Tamtéž.

173 B. Zavadil., P Čermák (2010:165).

174 B. Zavadil., P Čermák (2010:166).

175 Tamtéž.

176 Tamtéž.

177 Tamtéž.

významové odstíny: „prospěchovost nebo neprospěchovost“¹⁷⁸ (*Ofereceu uma prenda ao seu amigo*. „Daroval dárek svému příteli“); „udání proživatele vjemu nebo pocitu“¹⁷⁹ (*O seu comportamento não agradou ao seu pai*. „Jeho jednání otce nepotěšilo.“); „adresáta činnosti“¹⁸⁰ (*Escreveu aos avôs*. „Napsal rodičům.“), atd. Dativ většinou plní funkci nepřímého předmětu (ve výše uvedených příkladech), ale také může mít funkci přívlastku¹⁸¹ (*homenagem à liberdade – pocta svobodě*). Výrazová struktura dativu je u portugalského substantiva předložka „**a**“ nebo „**para**“.

Akuzativ

Akuzativ vykazuje mnoho významových odstínů: „od vzniku substance přes zásah, jímž je substance podstatně nebo nepodstatně měněna, vnějškově postihována, ovlivňována, nebo na niž je proces (slovesný význam) pouze inertně zaměřen.“¹⁸² Jeho sémantická vlastnost je ta, že pojmenovává substantivum v akuzativu, který je „cílovým participantem procesu“¹⁸³ (*patient*). Z hlediska syntaktického mu odpovídá funkce přímého předmětu“. Akuzativní funkce substantiva je v portugalské vyjádřena standardně nulovou předložkou.

Objektiv

Objektiv je pádová funkce „založená na významu zasaženosti v nejširším slova smyslu a vyplývající ze sémantické i syntaktické valence (rekce) predikačního slovesa, případně adjektiva v jakékoli větněčlenské funkci.“¹⁸⁴ Substantivum v objektivu bývá doprovázeno primárními předložkami (**a**, **com**, **de**, **por**, **para**, **em**, atd.). Portugalský objektiv odpovídá zhruba funkci českého předmětu předložkového, i když stav v češtině nemůže brát jako hlavní kritérium. Tato funkce v portugalské je občas interpretována také okolnostně (cirkumstativně).

Cirkumstativ

Sémantická charakteristika cirkumstativu spočívá ve „vyjádření vnějších okolností procesu, vlastnosti nebo jejich okolnostních příznaků“.¹⁸⁵ Tyto okolnosti mohou být povahy místní, časové, způsobové nebo v širokém slova smyslu příčinné (důvodové), účelové, podmínkové nebo přípustkové.¹⁸⁶ Ze syntaktického hlediska je cirkumstativ pádem okolnostního určení. „Často dochází k synkretismu výrazových struktur mezi cirkumstativem a objektivem. Rozlišovacím kritériem

178 Tamtéž.

179 Tamtéž.

180 Tamtéž.

181 Tamtéž.

182 Tamtéž.

183 Tamtéž.

184 Tamtéž.

185 Tamtéž.

186 Tamtéž.

je v první řadě významová funkce: objektiv vyplývá ze sémantické i syntaktické valence řídicího lexému (slovesa, adjektiva) a vyjadřuje nějaký odstín zasaženosti, zatímco cirkumstativ vyjadřuje okolnost pojatou spíše jako okolnost vnější¹⁸⁷. Pokud jde o valenci, je možno rozlišit cirkumstativ valenční a nevalenční, kdy ten nevalenční, tedy fakultativní, je cirkumstativní suplement.: *Escreve à mão. „Píše ručně.“* Cirkumstativ valenční je obligatorní (cirkumstativní komplement),¹⁸⁸ např.: *Põe o livro na mesa. „Položil knihu na stůl.“* Je také nutno dodat, že k výrazovým strukturám cirkumstativu patří také struktura bez předložky: *Ficou seis meses no Porto. „Zůstal šest měsíců v Portu.“*

Vokativ

Vokativ zaujímá mezi pády ve španělštině a v portugalštině specifické postavení. „Je to pád postojový s vyhraněně komunikační funkcí, stojící mimo strukturu věty. Vokativní funkce substantiv je vyjádřena bez předložky a bez členu.“¹⁸⁹

4.6.3. Stupeň podstatných jmen

Deminutiva a augmentativa jsou některými gramatiky považována za kategorii stupně podstatných jmen. Pozitiv je bezpříznakový tvar, jako je například: *chapéu* a *boca*; augmentativ vyjadřuje nadřazenost: *chapelão*, *bocarra*; deminutiv vyjadřuje podřadnost: pak *chapeuzinho*, *boquinha*.¹⁹⁰

pozitiv	podřadnost – deminutivní stupeň	nadřazenost – augmentativní stupeň
<i>chapéu</i>	<i>chapeuzinho</i>	<i>chapelão</i>

187 Tamtéž.

188 B. Zavadil., P Čermák (2010:170).

189 Tamtéž.

190 C.Cunha, L. Cintra (1999:198)

5. ČLEN – DETERMINANT

Člen patří k nesamostatným slovním druhům, kterým se říká operátory. „Je to vlastně gramatický morfém, který má podobu a povahu zvláštních slov. Nikdy však nefungují jako větné členy a nevyskytují se ve výpovědi samostatně, nýbrž vždy v doprovodu slov plnovýznamových, o něž se opírají (často i prozodicky). Chovají se tedy jako gramatické morfémy satelitní. Kromě členu patří k operátorům také předložky, spojky a částice.“¹⁹¹

5.1. Obecná charakteristika

Členy jsou operátory tzv. determinace (určitosti nebo určenosti), jejíž základ spočívá v anaforické deixi. „*Sémémy* (=deiktické morfémy) této kategorie se realizují jako odkazovací, neurčitá a tázací zájmena (*pronomina*). Jejich základní sémantickou složkou je „známé x neznámé“. Zájmeno *on* /respektive *ten*/ odkazuje na něco už známého, zájmena *kdo*, *někdo*, apod. na něco dosud neznámého. V některých jazycích začalo být substantivum, označující osobu (věc) již známou (určenou), závazně spojováno s odkazovacím (anaforickým) zájmenem. Takto gramatikalizované zájmeno se nazývá **určitý člen**: něm: *der, die, das*, anglicky *the*, francouzsky *le, la*, italsky *il, la*, maďarsky *a*, apod. Jde tu o přechod deiktického sémému v gramém, tvořený složkou „známé“. Protikladný gramém zůstává bez formálního výrazu, nebo mu odpovídá gramatikalizovaná číslovka „1“ (něm.*ein*, fr.*un*, apod). Kategorie určenosti je typická pro novoindoevropské jazyky (zvláště románské a germánské). Ze staroindoevropských jazyků měla člen jen řečtina“.¹⁹²

„Tento vývoj vyústil někde ve vznik zvláštních afixů sloužících jako výraz určenosti: určitý člen splynul se substantivem jako sufix nebo jako prefix. Častější je první případ (tzv. postponovaný člen), který je například v bulharštině (*ženata, koloto*). V rumunštině je člen *ul, - a* (z lat. *ille, illa*), v norštině existuje také postponovaný člen *-en, et*. Pomocí prefixu vyjadřuje určenost například hebrejščina (*ha-*).“¹⁹³

191 B. Zavadil, P Čermák (2010:392).

192 A. Erhart (2001:97).

193 Tamtéž.

5.2. Člen v portugalštině

Členy v portugalštině jsou nesamostatným slovním druhem (operátorem), který více méně závazně doprovází substantiva zapojená do kontextu výpovědi. Jejich výpovědní zapojenost v portugalštině, stejně jako ve španělštině, „odráží opozice určenosti a neurčenosti“¹⁹⁴. Morfologicky se chová jako „kongruující dvojevýchodné adjektivum“¹⁹⁵, od adjektiv se však odlišuje svým „široce kategoriálním a vágním významem, který není konceptuální povahy“.¹⁹⁶ Členy nejsou denominátory, nic tedy nepojmenovávají. Svou přítomností však „signalizují určité gramatikalizované významové opozice vázané na příslušné substantivum“.¹⁹⁷ Jsou to „satelitní gramatické morfémy, vstupující do tvaru substantiva v širokém slova smyslu a spoluvytvářející jeho lexikálně-gramatické sémantické pole v zapojení do kontextu výpovědi.“¹⁹⁸

Gramatikové se neshodují v tom, zda mají členy považovat za zvláštní slovní druh nebo jen za částečně osamostatnělé gramatické morfémy substantiv. „Zatímco v generativním přístupu převažuje stanovisko syntaktické samostatnosti členu, funkční strukturalisté jej zčásti považují za zvláštní, kontextově zapojený nesamostatný slovní druh, vstupující do tvaru substantiva v širokém slova smyslu, zčásti jej (radikálněji) berou jako gramatický satelitní morfém substantiva.“¹⁹⁹

V portugalštině existuje **člen určitý** (*artigo definido*), který signalizuje kontextovou zapojenost substantiva, **člen neurčitý** (*artigo indefinido*) signalizující jeho kontextovou nezapojenost a **člen nulový** (*artigo zero*), který má etiketový charakter a používá se například v/na nápisech, etiketách, s heslovými slovy ve slovníkových vstupech, atd.

5.3. Morfologické vlastnosti členu

V současném jazyce je morfologický tvar členu, stejně jako v jiných románských jazycích, závislý na rodě a čísle podstatného jména.

194 B. Zavadil., P. Čermák (2010:392).

195 Tamtéž.

196 B. Zavadil., P. Čermák (2010:392).

197 Tamtéž.

198 B. Zavadil, P. Čermák (2010:393).

199 Tamtéž.

	<i>člen určitý</i>		<i>člen neurčitý</i>	
	<i>singulár</i>	<i>plural</i>	<i>singulár</i>	<i>plural</i>
<i>femininum</i>	<i>a</i>	<i>as</i>	<i>uma</i>	<i>0 / umas</i>
<i>maskulinum</i>	<i>o</i>	<i>os</i>	<i>um</i>	<i>0 / uns</i>

V případě, že se před členem určitým vyskytuje předložka *de*, *em*, tvoří s ní následující tvary stažené:

	<i>jednotné číslo</i>		<i>množné číslo</i>	
	<i>femininum</i>	<i>maskulinum</i>	<i>femininum</i>	<i>maskulinum</i>
<i>a</i>	<i>à</i>	<i>ao</i>	<i>às</i>	<i>aos</i>
<i>de</i>	<i>da</i>	<i>do</i>	<i>das</i>	<i>dos</i>
<i>em</i>	<i>na</i>	<i>no</i>	<i>nas</i>	<i>nos</i>
<i>por</i>	<i>pela</i>	<i>pelo</i>	<i>pelas</i>	<i>pelos</i>

V případě, že před předložkou stojí člen, který je součástí názvu děl (knih, časopisů, novin, básní), pak se s předložkou nepojí a pokud ano, pak jedine prostřednictvím apostrofu. Tato varianta však platí jen pro portugalštinu evropskou.

1. Předložky „em“ a „de“, stojící před členem, který tvoří součást názvu díla, se v psaném jazyce se členem neslučují v jeden tvar.

*Camões é o autor de Os Lusíadas.*²⁰⁰ (*Camões je autorem „Luzovců“*)

*Camões é o autor d'Os Lusíadas.*²⁰¹ (*Camões je autorem „Luzovců“*)

*A notícia saiu em O Globo.*²⁰² (*Tato zpráva byla publikována v „O Globo“.*)

*A notícia saiu n'O Globo.*²⁰³ (*Tato zpráva byla publikována v „O Globo“.*)

2. To stejné platí v případě, že člen se vztahuje ke slovesu ve tvaru osobního infinitivu:

*„A obra atrasou-se em virtude de uns operários se terem acidentado“*²⁰⁴
(Stavba se opozdila, protože někteří dělníci měli pracovní úraz.)

200 C. Cunha, L. Cintra (1999:210).

201 C. Cunha, L. Cintra (1999:211).

202 Tamtéž.

203 Tamtéž.

204 C. Cunha, L. Cintra (1999:211).

V případě, že se vyskytuje předložka před členem neurčitým, tvoří s ní následující tvary stažené:²⁰⁵

	<i>singulár</i>		<i>plurál</i>	
	<i>femininum</i>	<i>maskulinum</i>	<i>femininum</i>	<i>maskulinum</i>
<i>de</i>	<i>duma</i>	<i>dum</i>	<i>de / dumas</i>	<i>de/ duns</i>
<i>em</i>	<i>numa</i>	<i>num</i>	<i>em / numas</i>	<i>em / nuns</i>

5.4. Funkce členu

Oba dva členy, jak určitý tak neurčitý (popřípadě i člen nulový) mají funkci obecnou, společnou, tzv. **funkci aktualizační / designativní** („artigo designativo“). Tato funkce je bezpříznakové povahy, tj. vyskytuje se u členu vždy bez ohledu na to, zda jde o tzv. člen určitý nebo člen neurčitý.

Prostřednictvím členu uživatel signalizuje, že používá substantiva v zapojení do kontextu výpovědi, nikoli jako pouhé izolované lexikální (pojmenovací) jednotky. To je funkce, kterou bychom mohli nazvat funkcí **kontextově zařazovací**. Kromě toho člen funguje vždy jako nominalizátor, tj. signalizuje substantivní syntaktickou funkci použitého výrazu a výrazně se uplatňuje jako signalizátor substantivizace nesubstantivních slovních druhů.²⁰⁶

Druhou funkcí je **funkce determinační**. Člen je schopen vyjádřit opozice, a to gramatickou kategorií determinace určitosti (tato determinace je vyjádřitelná členem určitým) stojící v opozici s gramatickou kategorií neurčitosti (která je vyjádřitelná členem neurčitým). Determinovaná jsou ta substantiva, která jsou kontextově nebo situačně zapojená do výpovědi (fungují jako východisko výpovědi a jsou použita s určitým členem). Nedeterminovaná substantiva jsou ta, která nejsou kontextově zapojená (fungují jako jádro výpovědi a jsou nositeli nové informace, jsou použita se členem neurčitým). Tuto opozici však členy vyjadřují jen u substantiv s individuální referencí (odkazujících k jedinečným substancím.)²⁰⁷

²⁰⁵ Zatím však se použití těchto tvarů vymyká vesměs jazyku literárnímu a často také jazyku žurnalistickému a mluvenému, kdy jsou oddělené tvary *de um*, *de uma* velmi časté, což dokazuje hojnost příkladů, se kterou se lze setkat v těchto typech textu: *as armas de uma luxuosa arte* „zbraně luxusního umění, *as notas de um lamento distante*. „noty dalekého naříkání“; *Fala-se de uma história*. „Hovoří se zde o historii....“

²⁰⁶ B. Zavadil, P. Čermák (2010:395).

²⁰⁷ Tamtéž.

U substantiv s referencí generickou hovoříme o **funkci genericko-pragmatické** s hodnotícím významem subjektivní povahy.²⁰⁸ Uplatňuje se zde generičnost příznaková (člen určitý) a generičnost bezpříznakově hodnotící (člen neurčitý): „*Um/O pardal é uma ave.*“ (*Vrabec je pták*).

Člen se spolupodílí na celkovém významu výpovědi, nejen tím, že aktualizuje, determinuje či pragmaticky vyhodnocuje substantivum, ale může ji také stylisticky obměňovat. Člen má tedy i **funkci stylistickou** s tím, že může vyjádřit v různé míře stupeň familiárnosti a formálnosti určitých prostředí a osob. Ač tedy člen není možno chápat jako samostatně sémantickou jednotku abstraktní povahy, může vyjadřovat různé pragmaticko-sémantické významy a to v závislosti na tom, jaké typy kompatibility představuje na ose syntagmatické. V rámci těchto významů lze sekundárně vyvolat určitý stylistický efekt, kterým může být například neutrálnost a hovorovost, spisovnost a nespisovnost, dialektologický rys, familiárnost a oficialita, a to vše v závislosti na ose syntagmatické, kde může člen být kompatibilní s různými slovními druhy a v závislosti na jejich syntaktické funkci spoluvytvářet význam celkové věty. Může sloužit také jako **konverzační pauza**: „*Se todos se reunissem e fossem [homoge...] uma, uma educação homogénea, ...*“²⁰⁹ (*Kdyby se všichni setkali a byli... (hmm) stejně vzdělaní, pak by ...*).

5.5. Použití členu z hlediska typu kontextu

Typ kontextu je úzce spjat s determinačními procesy, v podstatě nelze tyto dva faktory mající vliv na použití členu od sebe oddělit, oba se totiž paralelně podílejí na správné interpretaci významu podstatného jména. Většinou se setkáváme s dělením kontextu na dva základní typy: **kontext mimojazykový a jazykový** – „*contexto extralinguístico e linguístico.*“²¹⁰

Jazykový kontext zahrnuje vše, co je řečeno před textem či následně za ním. V tomto případě mluvíme o dvou funkcích členu: 1. funkce neurčitěho členu spočívající v uvedení substantiva do posluchačova povědomí, 2. funkce určitého členu identifikovat již známého referenta vyjádřeného v textu před identifikovaným substantivem. Člen se může vztahovat k substantivu anaforicky nebo kataforicky: „*Hoje vi um homem e uma mulher. A mulher*

208 Tamtéž.

209 CD-Português Falado: A juventude ontem e hoje.

210 E. Coseriu (1973:282-323).

e o homem estavam a descer a rampa.“ (Dnes jsem viděl jednoho muže a jednu ženu. Ta žena a ten muž scházeli dolů ulicí.)

Mimojazykový kontext pak může být dále dělen na kontext fyzický, empirický, přirozený, významový, historický a kulturní.²¹¹

Fyzický kontext zahrnuje všechny znaky vnímatelné smyslovými orgány sluchem, zrakem, hmatem, čichem a chutí: „*Fecha a janela!*“ (Zavři okno!) Okno představuje realitu nám známou a fyzicky identifikovatelnou přímo v daném prostředí, proto v takovém případě použijeme členu určitého ve funkci identifikační.

Empirický kontext poukazuje na takovou mimojazykovou skutečnost, která sice není vnímatelná smyslovými orgány, avšak existuje v podvědomí posluchače a mluvčího na daném místě a v daném čase: „*Já veio a mãe?*“ (Už přišla matka?) Opět je v těchto případech použito určitého členu, neboť předpokládáme, že nejde o osobu nám ani posluchači cizí, ale známou.

Významový kontext je takový, od něhož se odvíjí význam substantiva. Následující věta má význam nejen pohybu, ale také význam obrazný: „*Meteu a cabeça na areia.*“ (Zahrabal hlavu do písku. Schoval se.)

Historický, kulturní či přírodní kontext pak zahrnuje všechny empirické kontexty, které jsou známy všem účastníkům komunikace, nehledě na čas a místo promluvy, jde zde o jakési univerzální pravdy či obecně platné skutečnosti, které se neodvíjí od daného místa a času: „*O mundo é simplesmente assim.*“ (Svět je prostě takový.)

V rámci kontextů ovlivňující použití a výběr toho správného členu se v portugalské gramatice hovoří také o tzv. **referenčním syntagmatu jazykovém** a **mimojazykovém** „*sintagma referencial no contexto extralinguístico e no contexto linguístico*“, který je kladen do opozice k referenčním syntagmatům obecným neboli generickým „*sintagmas referenciais genéricos*“.²¹²

Mimojazykový kontext (zvaný také **exofora** či **situační reference**) se dělí na **přímý**, kdy mluvčí hovoří o skutečnosti přítomné v komunikační situaci a **nepřímý**, kdy se hovoří o skutečnosti známé všem participantům, přestože časové umístění je mimo okamžik výpovědi: „*O jantar de ontem no restaurante foi muito bom.*“ (Včerejší večeře v té restauraci byla výborná).

Jazykový kontext (zvaný také **endofora** či **textová reference**) je pak odvoditelný přímo z textu a je možné jej rozdělit na **anaforu** a **kataforu**. V případě anaforicky určeného kontextu hovoříme o vztahu k předchozí

211 Tamtéž.

212 M. H. M. Neves (2003:391).

části textu: „*Os três homens avançam com cautela. O homem I traz alguns fuzis enrolados em sacos de aniagem.*“ (Ti tři muži kráčí opatrně kupředu. První muž má několik pušek zabalených do jutových pytlů.). V případě kataforicky určeného kontextu se hovoří o vztahu k následující části textu: („*O dinheiro é todo meu, que ela roubou.*“ (Ty peníze jsou všechny moje, co ona ukradla.)

Referenční syntagmata obecná pak poukazují na skutečnost obecně známou. *A abelha também é usada na homeopatia.* (Včela je také používána v homeopatické léčbě.)

5.6. Sémantické operace

Člen ve funkci určitosti a v pragmaticko-generační funkci může být operátorem sedmi různých determinačních a pragmatických procesů. Následující tři věty ukazují jeho polyvalentní povahu:

1. *O miúdo deixou de chorar.* (Chlapec přestal plakat.)
2. *O homem não é o mesmo que dizer herói nem santo.* (Člověk není hrdina ani svatý. Volně přeloženo: Nikdo není svatý.)
3. *O português é um espírito muito emocional.* (Portugalci mají velmi citlivou duši.)

Na paradigmatické ose je možné identifikovat několik polyvalentních významů, které izolovaný člen může v závislosti na syntagmatické ose (lexikální kompatibilitě) vyjádřit. Jde o význam individualizační v prvním případě, kdy je chlapec bytost definovatelná a identifikovatelná všemi participanty. Ve druhém případě vyjadřuje determinant význam obecný, tedy referenční hodnotou je vše, co v mimojazykové skutečnosti lze přiřadit pojmu člověk, a ve třetím případě pak jde o abstrakci určité skupiny.

Gramática da língua Portuguesa (2003) dělí determinaci na sedm základních determinačních procesů:

1. determinační proces individualizace (operações de definitização);
2. determinační proces neurčitosti (operações com indefinidos);
3. determinační proces pluralizační (operações de pluralização);
4. determinační proces univerzálnosti (operações de quantificação universal);
5. determinační proces spojený s hromadným významem (operações sobre conjuntos encarados coletivamente²¹³);

6. determinační proces negativní kvantifikace (operações de quantificação negativa);

7. determinační proces nepočitatelnosti (operações sobre não contáveis).

5.6.1. Determinační proces individualizace

Determinační proces individualizace zvané „*operações de definitização*“ je procesem, který implikuje určitost a individualitu významu nominální části. Ta je jednoznačně identifikovatelná emitorem i recipientem. Individualizace vyplývá například z použití vlastních jmen, osobních zájmen, ukazovacích zájmen, přivlastňovacích zájmen a určitého členu, což jsou jazykové prostředky, které sémanticky vyjadřují individualitu existence, a to v rámci všech zmíněných kontextů. Ukazovací zájmena navíc nejenže vyjadřují jednoznačnost designátu, ale také mohou časově i místně daný designát lokalizovat.²¹⁴ Člen se tak v rámci individualizace může spolupodílet na vytvoření dvou možných významů nominální části – jde o **význam identifikační a atributivní**. V obou případech však tvoří součást „**určitých deskriptí**“ „*descrições definidas*“, v nichž lze vycházet buď z určitého, konkrétního referentu, nazývaného „*leitura referencial*“, nebo z atributivního (přivlastkového) referentu „*leitura atributiva*“.²¹⁵

V případě identifikačního významu („*leitura referencial*“) platí, že existuje konkrétní referent. Pokud jsou tyto determinační významy použity referenčně, pak je ze souboru intenzionálně definovaného vlastností „*být x*“ vybrán pouze jediný determinovaný prvek, který v diskurzu představuje konkrétního referenta: proto jednou z vlastností referenčního užití determinovaných slov je předpoklad existence daného designátu.²¹⁶

V opačném případě, kdy lze popřít existenci referenta, determinant použitý v rámci tohoto determinačního procesu vyjadřuje „**atributivní význam**“ syntagmatu (zvaný „*leitura atributiva*“), jehož referentem může být také taková mimojazyková skutečnost, která teprve bude odpovídat určité vlastnosti vyjádřené většinou vedlejší větou adjektivní. Předpoklad existence referenta není tedy nutný. Atributivní význam intenzionálně definuje daný soubor a indikuje, že pokud tato kategorie nebude prázdná, pak referentem diskurzu bude jedinec, který teprve

214 M. H. M. Mateus, et.al. (2003:224).

215 Tamtéž.

216 Tamtéž.

uspokojí vlastnosti vyjádřené v „určité deskripci.“ V tomto případě pak není presupozice existence možného referenta nutná.²¹⁷

Atributivní i referenční význam může být daný kataforou. V případě referenčního významu substantiva však nelze existenci referenta popřít: „*O livro que andavas a ler está em cima da mesa.*“ (*Kniha, kterou jsi četl, je na stole.*). U atributivního významu však existenci referenta je možné zpochybnit, a to především v případě použití konjunktivního tvaru slovesa ve vedlejší větě: „*A pessoa que consiga descobrir a solução deste enigma é um génio.*“ (*Ten, kdo dokáže najít klíč k této záhadě, je génius.*)

5.6.2. Determinační proces neurčitosti

Determinační proces s neurčitými specifikátory „*operações com indefinidos*“ nebo „*operações de extração de partes singulares não identificadas*“ (determinace neurčitých singulárních částí). Princip tohoto determinačního procesu spočívá v tom, že nominální část, pokud je identifikovatelná, tak pouze mluvčím, ne však posluchačem. Typické je pro tuto determinaci použití **členu neurčitého**, který se spolupodílí společně s *nominem* na vytvoření dvou druhů významů: tzv. **významu specifického** („*leitura específica*“) a **významu nespecifického** (tzv. *intenzionálního*) („*leitura não específica*“ či „*leitura intensional*“). Neurčitý člen v rámci procesu specifické determinace naznačuje existenci reálného prvku, kterou nelze popřít, a v rámci nespecifické determinace pak může vyjádřit možnou existenci i neexistenci referenta, jak ukazují následující dvě věty: „*Comprei um disco de Reggiani.*“ (*Koupil jsem si desku Reggianiho.*); „*Quero viver numa casa de sótão.*“ (*Chci žít v domku s podkrovím.*). V prvním případě jde tedy o specifický význam nominální části, jejíž existenci nelze popřít, ve druhém případě pak její existenci je možné zpochybnit.

Druh neurčitosti – specifické či nespecifické - může ovlivnit také typ věty. Obecně platí, že singulární neurčité výrazy vyskytující se v tázací větě zjišťovací či v oznamovací větě záporné s kladným tvarem přísudku jsou použity v nespecifickém významu.²¹⁸ „*A Ana conhece um cineasta?*“ (*Zná Anna nějakého filmaře?*); „*O João não tem uma casa de praia.*“ (*João nemá dům na pláži.*)

Nespecifický význam neurčitého členu mohou také předurčovat některé slovesné způsoby, jako je například podmiňovací způsob slovesa vyjadřující možné světy (*desejar, esperar, querer*) a některá modální slovesa (*dever, poder, ter de*), jak ukazují

217 Tamtéž.

218 M. H. M. Mateus et.al. (2003:227).

následující příklady: „*Compraria um carro mas não tenho dinheiro.*“ (Koupil bych si auto, ale nemám peníze.); „*Desejava/queria um carro.*“ (Přál bych si auto. Chtěl bych auto.).

Na straně druhé existují taková slovesa, která předurčují specifický význam neurčitého členu. Jde především o slovesa faktová, která předpokládají pravdivost obsahu vyjádřeného v nominální části: *achar bem, mal, detestar, gostar, lamentar, compreender, saber, conhecer*; dále slovesa smyslového vnímání: *ouvir, ver, sentir*, či slovesa pozitivně implikační, jako jsou: *aventurar-se, conseguir, lembrar-se*: „*O João conhece uma praia linda, perto de Melides.*“ (João zná jednu krásnou pláž poblíž Melides.).

Dalším způsobem vyjádření je tzv. partitivní použití členu neurčitého, které předpokládá existenci určité základní skupiny, z níž vybíráme pouze jeden její prvek. Tak bychom mohli nahradit předchozí věty následujícím způsobem: *O João conhece uma das praias lindas, perto de Melides.* (João zná jednu z krásných pláží poblíž Melides.)

5.6.3. Determinace pluralizace

Tento typ sémantického procesu spočívá v determinaci substantiva v množném čísle dvěma způsoby, a to buď určitým způsobem pomocí určitého členu či ukazovacích zájmen: „*Os teus irmãos estiveram no café.*“ (Tví sourozenci byli v kavárně), nebo neurčitým způsobem pomocí neurčitého členu či neurčitých zájmen vyjadřujících neurčitý počet: „*Vi muitas crianças.*“ (Viděl jsem mnoho dětí.)/“*Vi duas crianças.*“ (Viděl jsem dvě děti.).

Substantiva v množném čísle mohou být použita buď specificky, nebo nespecificky. Zatímco ve výše zmíněných případech se jedná o specifické použití, pak v následujícím případě je evidentní použití nespecifické intenzionální, pro něž je charakteristické použití nulového determinantu: „*Espero encontrar salmonetes no mercado.*“²¹⁹ (Doufám, že budou mít na trhu parmice.) V portugalštině je častý výskyt neurčitých a blíže nekvantifikovaných výrazů bez členu, a to jak ve specifickém, tak v nespecifickém užití.

I v pluralizační determinaci lze použít partitivního determinantu, a to za stejných podmínek, jaké byly popsány v determinaci singulární. Je tedy nutná reálná základní sémantická početnější skupina.

- a) Vi muitas das crianças b) Vi muitas crianças.
 a) Vi duas das crianças. b) Vi duas crianças.

Věty a) a b) nejsou absolutně synonymní, protože zatímco věty b) zahrnují všechna individua, která patří do jednoho celku, pak věty a) poukazují pouze na část tohoto celku.

5.6.4. Determinace univerzální kvantifikace

Determinace substantiv, jejichž význam je chápán v jeho plné sémantické šíři, spočívá ve třech různých determinacích: **distributivní** („leitura distributiva“), **nedistributivní** („leitura não distributiva“) a **univerzální** („leitura genérica“).²²⁰

Distributivní kvantifikace je proces univerzální determinace významu sémantického celku, kdy je zdůrazněna možnost jeho dělitelnosti do menších částí. „*Cada átomo tem uma estrutura altamente complexa.*“ (Každý atom má velmi složitou strukturu.²²¹ Významový celek „atomy“ se dělí na jednotlivé členy množiny, z nichž každý obsahuje stejný sém: nejmenší množství chemického prvku zachovávající jeho charakteristické vlastnosti a schopné vstoupit do chemické reakce, mající kladně nabitě atomové jádro a elektronový obal. Pro vyjádření distributivní je pak charakteristické použití neurčitých zájmen *qualquer um de, qualquer um, todo o*, atd.

Nedistributivní kvantifikace implikuje univerzální determinaci, kterou je vyjádřena nedělitelnost sémantického celku, a to bez ohledu na potencionální možnost partitivního dělení: *Os músicos da orquestra convidaram um pianista.* „Členové orchestru pozvali klavíristu“. Ne však každý zvlášť, nýbrž všichni společně.

Generická kvantifikace pak úzce souvisí s druhovým podstatným jménem, o němž se v daném textu zmiňují všeobecné pravdy. Pro takové použití je charakteristické použití determinantu (určitého či neurčitého členu, neurčitého zájmena *cada* každý a *todo* celý, všichni):²²² „*As baleias são mamíferos.*“ (Velryby jsou savci.); „*Um/O pardal é uma ave.*“ (Vrabc je pták); „*Os ovos fazem mal ao fígado.*“ (Vejce škodí játrům.); „*Todas as mentiras são condenáveis.*“ (Všechny lži jsou trestné.); „*Cada pessoa tem as suas telhas.*“ (Každý má své mouchy.).

Ke generickému užití dochází mimo jiné v příslovích, aforismech, v ustálených

220 Tamtéž.

221 Tamtéž.

222 Tamtéž.

rčeních či v obecně známých pravdách a typické pro ně je mimo jiné použití nulového determinantu. *Homem prevenido vale por dois. (Opatrnost matka moudrosti) Filho de peixe sabe nadar. (Jablko nepadá daleko od stromu.) Cão que ladra não morde. (Pes, který štěká, nekouše.)*

5.6.5. Determinace kolektivních substantiv

Determinace sémantického celku hromadných substantiv poukazuje na celek jako takový, který je dále nedělitelný.²²³

K takovým podstatným jménům se řadí například hromadná substantiva *rebanho* (stádo), *grupo* (skupina), *nação* (národ) apod., která mohou sice mít singulární i plurální podobu, avšak předpokládají určitý druh abstrakce, protože označované skutečnosti jsou dělitelné na prvky. K této determinaci jsou řazeny také například jména vlastní hromadná (jako například *Portugalci, Republikáni*), jejichž význam odpovídá hromadnému podstatnému jménu. „*Os Portugueses venceram a batalha de Aljubarrota.*“ (*Portugalci vyhráli bitvu u Aljubarroty.*)²²⁴

I tímto druhem determinace lze vyjádřit věty s obecně charakterizujícím smyslem – „*frases genéricas caracterizadoras*“, kdy daný sémantický celek není determinován univerzálně ani singulárně, ale představuje prototyp určitých vlastností. V tomto případě pak je generický význam možné vyjádřit dvěma způsoby: singulárním i plurálním. „*Os médicos são bons conhecedores da natureza humana.*“ (*Lékaři znají dobře lidskou povahu.*); „*O médico é um bom conhecedor da natureza humana.*“ (*Takový lékař zná dobře lidskou povahu.*); „*Os Transmontanos são pouco comunicativos.*“ (*Obyvatelé Trás-os-Montes jsou málo komunikativní.*); „*O Transmontano é pouco comunicativo.*“ (*Lidé v Trás-os-Montes jsou málo komunikativní.*).

Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby vyjádření odpovídá rozdílu mezi intenzionální a extenzionální interpretací: v případě použití generického vyjádření jednotným číslem, je vytvořena intenze, tedy typický prvek tohoto sémantického celku, a u všech prvků vyhovujících této intenzi se tato vlastnost předpokládá. Z vlastností typických pro tento sémantický celek se tvoří prototypický prvek, nadřazená entita.

Plurální vyjádření pak vyjadřuje vlastnosti typické pro daný sémantický celek extenzionálně, kdy se předpokládá určitá vlastnost či soubor typických vlastností všech členů sémantického celku. Na základě vlastností, které jsou typické pro daný

223 M. H. M. Mateus et.al. (2003:235).

224 Tamtéž.

sémantický celek, se vytvoří určitý nadřazený typ, typický prvek. Proti univerzální kvantifikaci jsou však možné i takové případy, kdy prvek náležející do daného sémantického celku dané vlastnosti postrádá. Zatímco tedy ve větě univerzální platnosti „*As baleias são mamíferos.*“ (Velryby jsou savci.) všechny velryby vykazují danou vlastnost, u zevšeobecnování to neplatí vždy. Zevšeobecnující věty mohou být eventuálně obohaceny o adverbium *obecně, normálně, běžně (geralmente, normalmente, usualmente)*, což by u univerzální kvantifikace nebylo zcela logické.

5.6.6. Determinace u negativní kvantifikace

Tato determinace vyjadřuje 1. absolutně prázdnou sémantickou množinu pomocí negátorů *ninguém/nada*: „*Ninguém toca a porta.*“ (Nikdo nezaklepal na dveře.); „*Não encontrei nenhuma gralha nesse artigo.*“ (Nenašel jsem ve článku žádnou chybu.), nebo 2. může vyjadřovat prázdnou množinu sémantického celku existujícího a determinovaného v textu: ²²⁵ „*Nenhum dos convidados chegou atrasado.*“ (Žádný z hostů nepřišel pozdě.); „*Nada do que disseste me faz mudar de opinião.*“ (Nic z toho, cos mi řekl, mě nepřiměje změnit názor.). Vyjádření negativní kvantifikace může být také expresivní: „*Não conheço uma única pessoa que me possa responder esta pergunta.*“ (Neznám jednoho jediného člověka, který by mi dokázal odpovědět na tuto otázku.).

5.6.7. Determinace nepočítatelných substantiv

Nepočítatelná substantiva se liší od substantiv počítatelných tím, že v nepřeneseném významu nemají plurální podobu a pokud vyjadřují plurální význam, pak je lze použít pouze s neurčitými kvantifikátory (*muito* - mnoho, *pouco* - trochu, *demasiado* - příliš, *bastante* - dosti): *muita água* (mnoho vody), *pouco açúcar* (málo cukru), *demasiada areia* (příliš písku), *bastante esforço* (dost snahy), *muita alegria* (velká radost). Do nepočítatelných substantiv řadíme také abstraktní jména.

Nepočítatelná podstatná jména vyskytující se ve funkci verbálních komplementů jsou použita bez členu, počítatelná většinou vyžadují determinant. Dokonce ve verbálním komplementu přítomnost či nepřítomnost determinantu v bezpříznakovém použití signalizuje sémantický druh podstatných jmen: *Isto*

é pão /*livro. (Toto je chléb/kniha.); *Prefiro chá* /*mesa. (Mám raději čaj/stůl.); *Quero café*/* sapato. (Chci kávu/ botu.); *Aqui há açúcar*/* flor. (Zde je cukr/květina.)

Některá nepočitatelná podstatná jména se mohou stát počítatelnými, pokud jsou použita s určitým kvantifikátorem, například *torrão ou pacote de açúcar* (homole nebo sáček cukru), *grão de café/areia* (zrnko kávy/písku); *bago de arroz* (zrno rýže).

Determinace látkových podstatných jmen je trojího druhu: **determinace generická, kvalitativní a kvantitativní**:²²⁶

Determinace generická vyjadřuje obecnou platnost, univerzální pravdu, stejně jako v případě univerzální determinace či determinace kolektiv: „*O oxigénio é indispensável a todas as formas de vida existentes na Terra.*“ (Kyslík je nezbytný pro všechny formy života existující na Zemi.); „*O minério de ferro é um mineral.*“ (Železná ruda je minerál.).

Determinace kvantifikační spočívá v možnosti dělit denotát látkového podstatného jména na menší části: „*Bebi um copo de vinho ao jantar.*“ (Vypil jsem jednu sklenici vína k večeři.) S touto determinací také úzce souvisí partitivní užití, které je typické pro vyjádření denotátu určitého množství látkového podstatného jména: *Já bebeste do Porto?* (Už ses napil portského?) *Já comeste do pão?* (Už sis dal kousek chleba?).

Determinace kvalitativní je proces opačný ke kvantifikačnímu procesu, kdy se z počítatelného stává nepočítatelné podstatné jméno označující skutečnost nepřesného množství: „*Comi bolo ao jantar.*“ (Jedl jsem k večeři koláč.)

5.7. Zvláštnosti v používání členu

5.7.1. Morfologická a sémantická relevance členu

U bigenerických uniformních substantiv, která mohou mít jak ženský tak mužský rod, přičemž však nemění svůj tvar, je nutné v případě rodu nepřírozeného respektovat sémantické vymezení každého rodu. Člen je v případě těchto substantiv významově relevantní s tím, že v jazykovém kontextu často jako jediný může identifikovat správný význam. Často se také stává, že je relevantní při určení čísla

substantiva.²²⁷

Jedním z příkladů je podstatné jméno *o guia/a guia* (regresivně odvozeno od slovesa *guiar*), které v ženském rodě znamená průvodní list, průvodní doklad, potvrzení, vedení, technicky pak vodící lišta, vodící plocha, motouz, zatímco v mužském rodě znamená návod, směrnice, vodítko, plán (města), průvodce (turistický), ukazatel cesty, vůdce výpravy, zvíře, co stojí v čele stáda.

Další substantivum *o lente/a lente* je používáno v ženském rodě ve významu lup, kontaktní čočka (*as lentes de contato*²²⁸), zatímco v mužském rodě má význam univerzitního profesora.

Substantivum *o capital/a capital* v ženském rodě znamená hlavní město státu či regionu nebo velké písmeno, v mužském rodě má pak ve spojení s modifikátory následující významy: *capital social* „kapitál, společenské jmění“, *pena capital* „trest smrti, hodnoty, peníze“.

U podstatných jmen je člen morfologicky relevantní, a to v případě substantiv paroxytonních zakončených na -s nebo -x, které mají stejný tvar pro jednotné i množné čísla: *o/os atlas*, *o/os alferes*, *o/os ourives*, *o/os pires*, *o/os lápis*, *a/as cútis*, *o/os oásis*, *o/os fénix*, *o/os ônix*, *o/os tórax*.: *o/os atlas*, *o/os lápis*.

5.7.2. Substantivizace

Přítomnost členu s nesubstantivními slovními druhy způsobuje zařazení tohoto slovního druhu do lexikálně-gramatické třídy substantiv, tj. přijímá i morfologické kategorie substantivu vlastní i jeho syntaktické valence (schopnost řídit adjektivní přívlástek), např. *o preto*, *o velho*. Tato substantivizace může být morfologická, tedy úplná, a to v případě takových adjektiv, infinitivů a participií, které jsou uvedeny ve slovnících jako substantiva a jejich (morfologická) substantivizace je vlastně historická. Vyznačují se tím, že vedle singuláru zpravidla připouštějí i plurál: *dever* „muset“ → *o dever* „povinnost“/*os deveres*, *poder* → *o poder* „moc“/*os poderes*, *morto* „mrtvý“ → *o morto* „mrtvé tělo“/*os mortos*, *jantar* „večeřet“ → *o jantar* „večeře“/*os jantares*.

Druhým typem „substantivizace je syntaktická substantivizace, která je příležitostné (okazionální) povahy. Takto mohou být substantivizovány slovní druhy, klauzule (tj. slovesné kondenzory nebo vedlejší věty) anebo i celá souvětí. Substantivizované konstrukce mívají ustáleně člen určitý ve tvaru bezpříznakového maskulina a bez-

227 I. Svobodová.(2011).

228 Podle starého pravopisu: *contacto*.

příznakového singuláru²²⁹“*Agradeço-lhe o ter-me convidado para os Dias de Cultura.*“ (Děkuji vám za pozvání na Dny kultury).

Často nalezneme v této substantivizované formě spojky: *porque* (proč) → **o** *porquê* (příčina); neurčitá zájmena: *onde* (kde) → **o** *onde* (místo), *como* (jak) → **o** *como* (způsob); *quando* (kdy) → **o** *quando* (čas); částice *sim* (ano) → **o** *sim* (souhlas), *não* (ne) → **o** *não* (nesouhlas); předložky: *pro* (pro) → **os** *prós* (pozitivní stránka), *contra* (proti) → **os** *contra* (negativní stránka); příslovce *bem* (dobře) → **o** *bem* (dobro); citoslovce: *oxalá* (kž by) → **o** *oxalá* (přání), atd.

Občas objevuje členisčasovaným slovesem, a to zejména ve familiárním prostředí, kde tato konstrukce konotuje protest a nesouhlas: „*Vem cá!*“ (K noze!); „*É o vens!*“ (A nepůjdu!); „*Amanhã vamos à discoteca, pai.*“ (Zítřa půjdeme na diskotéku, tati.) - „*É o vão.*“ (To teda nepůjdete!).

5.7.3. Použití členu s posesivy

V evropské portugalštině je použití členu s přivlastňovacími zájmeny spíše fakultativním jevem, který je navíc ovlivněn také diatopickými rozdíly. V objektivně a vědecky zaměřených textech se velice často objevují posesiva bez členu. Velmi častá je jeho nepřítomnost v takových spojeních jako: *em seu louvor* „na jeho/vaši pochvalu“, *em seu entender* „podle jeho/vašeho vnímání, potřeby“, *em seu juízo* „podle jeho/vašeho názoru“, *em seu tempo* „v té/jeho/vaší době“, *em seu poder* „ve své/vaší moci“, *em seu nome* „svým jménem“, atd. Častější je jeho přítomnost v portugalštině evropské, méně častá pak v portugalštině brazilské: *meu amor/o meu amor é só teu*, *a minha casa/minha casa* „můj dům“, *meu cão/ o meu cão* „můj pes“, *seu carro/o seu carro* „váše/jeho auto“.

V predikativní funkci může přítomnost či nepřítomnost členu ovlivnit význam věty. Rozdíl spočívá především v emfázi: *Esta caneta é minha.* „Toto pero je moje“/ *Esta caneta é a minha* „Toto je to moje pero. Toto pero je to moje“.

V takových ustálených spojení jako je: *Nosso pai. Nosso Senhor, Nossa Senhora* se člen nepoužívá. Před substantivem ve vokativní funkci, tedy v pátém pádu, se také členu nepoužívá: *Como está, minha senhora?*

5.7.4. Použití členu s antroponymy

Antroponymum, tj. (vlastní) osobní jméno, je základním prostředkem individualizace nějaké konkrétní osoby. V českém jazyce podobně jako i v mnoha jazycích dalších patří antroponyma do kategorie podstatných jmen. V portugalštině se u nich uplatňuje gramatická kategorie rodu, která je obvykle v případě křestních jmen vyjádřena explicitně členem. Zřídka se však také uplatňuje gramatická kategorie čísla. K tomu dochází jen v případě, že si přejeme zmínit, že je například ve třídě *pět Jan* a *dva Tomášové* (*cinco Joanas e dois Tomasos*). Použití členu s antroponymy se odvíjí od tří faktorů. Prvním faktorem je typ antroponyma (křestní jméno, příjmení, apod.) druhým faktorem je faktor diafazický a s ním spojený jazykový registr/styl, v němž je antroponymum používáno a třetím faktorem je faktor diatopický, konkrétně pak geografické vymezení podle kontinentálních variant portugalštiny.²³⁰

Osobní křestní jména jsou v portugalštině evropské používána většinou se členem. Použití členu je však fakultativní a jeho přítomnost či nepřítomnost signalizuje neformální či formální charakter výpovědi. Rozdíl mezi následujícími příklady: „*A Maria é professora.*“ (*Marie je učitelka*) x „*Maria estuda aplicadamente os trabalhos.*“ (*Marie připravuje pilně úkoly*); spočívá v postoji mluvčího k osobě, která je předmětem výpovědi. V prvním případě použití členu implikuje familiární stupeň výpovědi, zatímco v druhém případě absence členu signalizuje formální charakter výpovědi, který může být typický pro akademické nebo pracovní prostředí, kdy se o dané osobě preferuje z pragmatických důvodů hovořit s určitou diskrétností či s odstupem. Toto stylistické vymezení neplatí zcela pro brazilskou portugalštinu, kde souvisí výskyt členu s antroponymy se vztahem mluvčího ke třetí osobě nebo také s konkrétní zeměpisnou oblastí.

Dalším faktorem, který hraje důležitou roli při výběru členu u křestních jmen je faktor stylistický, spočívající v rozdílu použití členu v textu psaném a v textu mluveném, potažmo v textu oficiálním (formálním) a neformálním. V portugalštině evropské se používá člen s křestním jménem v neformálním psaném (ale také mluveném) jazyce či v beleterii. Ve formálních žurnalistických textech, jako jsou například reportáže nebo v metaliterárních textech, jako jsou například recenze, je obligatorní použití nulového členu.

Křestní jména bez příjmení v současném evropském portugalském jazyce psaném i mluveném jsou používána s určitým členem. Jde o běžný a zautomatizovaný úzus, kterým někteří lingvisté přisuzují (podle našeho názoru nesprávně) emotivně-

pragmatickou složku. Emotivně-expresivní složka (negativně-formální) je spíše patrná právě v použití členu nulového. Pragmaticko-stylistická složka se může měnit podle typu registrů. Použití nulového členu s antroponymy ve familiárním registru může implikovat určitý odstup či antipatii mluvčího k dané osobě. Na druhé straně však je použití členu s křestními jmény v publicistických textech považováno za nesprávné.

Jiným druhem antroponym jsou křestní jména a příjmení. V portugalštině evropské se ve formálním jazyce členu nepoužívá, ale v neformálním, familiárním textu se člen vyskytuje velmi hojně. Takové použití je však považováno za odchylku od normy a někdy dokonce za nespisovné. „*João Vasco é o nosso novo colega*“ (João Vasco je náš nový kolega) (formálně). x „*O João Vasco hoje não vai à palestra.*“ (João Vasco dnes nejde na přednášku.) a to i v případě známých osobností: „*Cavaco Silva fez um discurso cauteloso no dia 25 de Abril.*“ (Cavaco Silva pronesl slavnostní projev 25.dubna.). X „*O Cavaco Silva visitou Praga.*“ (Cavaco navštívil Prahu), lidově pak „*O Cavaquinho visitou Praga.*“

Shrnutí použití členu s antroponymy:

věta	registr
<i>O Marko estuda agricultura e a Iva prepara-se para concluir gestão.</i>	neformální styl psaný i mluvený
<i>Marko estuda agricultura e Iva prepara-se para concluir gestão.</i>	formální text psaný i mluvený,
<i>O Pedro Caldeira já não trabalha no Público.</i>	výhradně v mluveném či psaném neformálním jazyce, odchylka od normy
<i>Pedro Caldeira Rodrigues publicou a sua tese de mestrado sobre o Teatro Revista.</i>	formální text psaný i mluvený
<i>Cavaco Silva visitou Praga.</i>	formální text psaný i mluvený
<i>O Cavaco Silva esteve em Praga.</i>	výhradně v mluveném či psaném neformálním jazyce, odchylka od normy

5.7.5. Použití členu s toponymy

Použití členu, jak jsme již viděli v řadě případů, je konvenčně i stylisticky podmíněno. Jako každá gramatikalizovaná kategorie, která je víceméně ustálenou součástí některého denominačního slovního druhu, se i člen v některých konstrukcích formalizuje. Tato funkce členu se nazývá **formální funkcí členu**²³¹, kterou také portugalská lingvistika nazývá **funkcí expletivní**. Například u některých zeměpisných vlastních jmen se ustáleně používá určitého členu, jehož jedinou funkcí je zdůraznit jádro elidovaného apelativa a tím k němu i poukazovat: tak je tomu u názvů řek, hor a pohoří, ostrovů a souostroví: jejich jména se pak mohou přenášet i na lidi, restaurace, kina, divadla, nakladatelství, apod.²³²

Určitého členu se obvykle používá s názvy zemí, oblastí, kontinentů, hor, sopek, konstelací, řek, jezer, oceánů, moří, ostrovů a souostroví.: *O Brasil, os Estados Unidos, os Alpes, o Nilo, o Atlântico, os Açores, a Madeira, o Mediterrâneo*, apod.²³³

Zeměpisné názvy, jako jsou Portugalsko a portugalské bývalé kolonie, se používají bez členu: *Portugal, Angola, Moçambique, Cabo Verde, São Tomé e Príncipe, Macau, Timor*. Výjimkou je však: *O Brasil, a Guiné Bissau*.

Některé zeměpisné názvy se používají v mužském rodě jednotného čísla, přestože tomu neodpovídá jeho výrazová struktura. Tak například *Canadá, Alaska, Kenia* nebo *Marrocos* jsou mužského rodu a používají se se členem „o“.

Člen se nepoužívá u těchto toponym: *Cuba, Israel, Andorra, Creta*.

Velmi kolísavé je používání členu u zemí *Espanha, França, Inglaterra, Itália a Chipre*. U kontinentu *África* je také úzus členu kolísavý. V portugalštině evropské je použití členu s těmito zeměpisnými názvy vnímáno spíše jako lidové a nespisovné a vyskytuje se především v mluvené řeči. V psaném jazyce formálnějším se však používají častěji bez členu. To platí také pro kontinent *África*. Avšak v portugalštině brazilské je používání členu určitého s těmito zeměmi a kontinentem převažující ve všech registrech.

Co se týče názvů měst, ta jsou používána bez členu vyjma některých případů (ne však zdaleka všech), kdy byl název města odvozen od obecného podstatného jména: *O Porto, a Lagoa*²³⁴, *o Rio de Janeiro*.

Doprovází-li toponyma jiný denominátor, pak se používá se členem. Tak například

231 B. Zavadil, P. Čermák (2010:396).

232 Tamtéž.

233 I. Svobodová (2011).

234 Jde o město na ostrově São Miguel náležející azorskému souostroví. V Algarve se toto toponymum používá bez členu.

toponymum *Lisboa*, které se používá bez členu, se ve spojení s „*dos anos 70*“ použije se členem. *Lisboa x a Lisboa dos anos setenta* „Lisabon sedmdesátých let“; *Portugal x o Portugal das descobertas marítimas* „Portugalsko zámořských objevů“, apod.

5.7.6. Použití členu s názvy dnů v týdnu

V portugalštině evropské jsou názvy dnů v týdnu liturgického původu. Liturgické tvary nahradily názvy pohanské. Názvy dnů v týdnu: *segunda-feira*, *terça-feira*, *quarta-feira*, *quinta-feira*, *sexta-feira*, *sábado*, *domingo* označují tedy zahájení týdne od tzv. druhého trhu, který následoval po Dni páně (*domingo*), tedy nevýznamnějšího dne v týdnu. Po něm následoval druhý, třetí, čtvrtý, pátý a šestý den. Komponent *feira* pak označoval trhy, které se každodenně konaly. Existují však různé polemiky, názory a dohady o tom, že jde o doslovně přeložené židovské nebo arabské názvy dnů. Velmi často se však v běžném jazyce neformálního charakteru vyskytují názvy dnů v týdnu bez druhého komponentu: *segunda*, *terça*, *quarta*, *quinta*, *sexta* ve významu dnů v týdnu.²³⁵

Výskyt členu v konstrukcích s názvy dnů v týdnu se odvíjí od typu předložky. S předložkami *em* nebo *a* se členu používá až na výjimky obligatorně. U ostatních předložek se členu používá pouze v případě, že je název dne v týdnu doplněn atributem.

Výskyt členu s názvem dne v týdnu s předložkou „*em*“ je naprosto běžný ve všech konstrukcích: *na segunda-feira*, *na terça-feira*, *na quarta-feira*, *na quinta-feira*, *na sexta-feira*, *no sábado a no domingo*. V těchto konstrukcích se poukazuje na singularitu děje (děj či proces se odehrál v jeden den). Zřídka se může název dne použít s předložkou *em* bez členu, jako například s názvy dnů v liturgickém týdnu v psaném textu, kde je výskyt členu kolísavý: (*em quarta-feira de cinzas* „v popeleční středu“). Tou druhou konstrukcí je pak název dne v týdnu ve funkci objektivu: „*Falámos em quinta-feira e no que ocorreu.*“

Výskyt členu s názvem dne v týdnu s předložkou „*a*“ je pravidelný. Tato konstrukce poukazuje na pluralitu děje. V tomto případě může být název dne v týdnu použit jak v jednotném tak v množném čísle: *à segunda-feira*, *à terça-feira*, *à quarta-feira*, *à quinta-feira*, *à sexta-feira*, *ao sábado a ao domingo* nebo *às segundas-feiras*, *às terças-feiras*, *às quartas-feiras*, *às quintas-feiras*, *às sextas-feiras*, *aos sábados*, *aos domingos*.

Jiné předložky, jak jsou například *de*, *para*, *por*, *entre*, *sem*, *desde*, *até* se používají

s názvy dnů v týdnu bez členu, pokud nemají atribut: *desde segunda-feira até sexta-feira* – od pondělka do pátku. Pokud se vyskytují s atributem, pak se používají se členem: *para a próxima terça-feira, da sexta-feira passada*, apod. V případě, že použijeme předložku *de* v genitivním pádu, pak je nutno vycházet z toho, zda vyjadřuje singularitu či pluralitu děje: *a reunião de segunda-feira* (pondělní schůze, která se uskutečnila jednou); *a reunião das segundas-feiras* (pondělní schůze – pravidelné).

Dny, na něž připadá státní nebo jiný svátek či svátky, se používají se členem: *O Carnaval karneval, O Ano-Bom (Sylvestr), A passagem do ano (Sylvestr), o Natal (Vánoce), a Páscoa (Velikonoce), O Ano Novo (Nový rok), o Dia das Mães (Svátek matek), o Dia das Piadas (Apríl)*, apod.

5.7.7. Použití členu s názvy měsíců

Názvy měsíců se používají bez členu a to v předložkových spojeních. Pouze v případě, že jsou použity s atributem, se použije členu: *janeiro, fevereiro, março, abril, maio, junho, julho, agosto, setembro, outubro, novembro, dezembro*²³⁶ mohou být použity ve spojení s: *o mês de janeiro, o mês de fevereiro, o mês de março, o mês de abril, o mês de maio, o mês de junho, o mês de julho, o mês de agosto, o mês de setembro, o mês de outubro, o mês de novembro, o mês de dezembro*. V příslovečném určení času je pak použita konstrukce *no mês de: janeiro, fevereiro, março, abril, maio, junho, julho, agosto, setembro, outubro, novembro, dezembro*.

V případě použití atributu však je členu použito: *Era um setembro puro*. Členu se nepoužívá s názvy planet a hvězd. *Mercúrio, Vénus, Terra, Marte, Júpiter, Saturno, Vega*.

5.7.8. Použití členu s hodinami

V případě určování času v celých hodinách se členu nepoužívá. *São três da tarde. É meio-dia. É meia-noite*. Pokud však použijeme s časovým určením předložku, pak členu použijeme: *„Às nove da tarde vamos ao clube.“; „Jantamos às quatro.“; „Ao meio-dia vem o pai.“; „São três para as cinco“*. Zajímavé je použití členu v atributu *da manhã, da tarde a da noite*, které se přimykají k časovému určení hodiny. V příslovečných určeních času se totiž běžně používá: *de manhã „ráno“, à tarde „odpoledne“, à noite „večer“*, v relačních modifikátorech či v příslovečných určeních

236 Názvy měsíců se podle předchozího pravopisu psaly v evropské portugalské velkými písmeny. Podle současného pravopisu však se píšou písmeny malými.

času bez indikace hodiny se pak používá *de manhã* „ranní“, *de tarde* „odpolední“, *de noite* „večerní“.

5.7.9. Použití členu s podstatným jménem casa

Podstatné jméno *casa* se se členem nepoužívá v předložkovém spojení, pokud poukazuje na význam *domova*, nikoli na význam *domu* / *budovy*: *em minha casa*, *para minha casa*, *em casa da minha mãe*. Fakultativně je možno použít v mluveném neformálním jazyce také členu *na minha casa*, *para a minha casa*, *na casa da minha mãe*.²³⁷

5.7.10. Použití členu s neurčitým zájmeny ambos, todo, outro:

Ambos se používá se členem a má význam obojí, oboje: *ambos os sexos* „obě dvě pohlaví“, *ambas as mãos* „obě dvě ruce“.

Konstrukce **todo o/toda a** znamená *celý, celá*: *toda a casa* „celý dům“; *todo o livro* „celá kniha“; *toda a praia* „celá pláž“. Okazionálně lze použít také členu neurčitého: *toda uma geração* „celá jedna generace“.

Konstrukce **todos +os / todas + as**, která předchází podstatnému jménu, má v množném čísle význam **všichni, všechny**: *todos os homens* „všichni muži“; *todas as famílias* „všechny rodiny“; *todos os livros* „všechny knihy“.

Zájmeno **todo, toda** může být použito **expresivně za přídavným jménem**: *O bebé está todo sujo*. „Dítě je celé špinavé“; *Estou toda cansada*. „Jsem celá unavená“; *Estamos todos sujos*. „Jsme celí špinaví“.

5.7.11. Elipse členu

K elipsi členu dochází také v níže popsaných případech:

- Členu se nepoužívá v názvech obchodů (*Papelaria*. „Papírnictví“).
- V lematizaci (ve slovnících) jsou bez členu uvedeny nominativní reprezentativní tvary podstatných jmen.
- Použití členu je nekompatibilní v konstrukci s ukazovacím zájmenem nebo

s číslov-kou: *este livro „tato kniha“; dois quartos „dva pokoje“.*

- Členu se nepoužívá v případě kvalitativní determinace.
- Nepoužívá se ani v přísudku jmenném se sponou, který označuje zaměstnání, národnost, a jiné zařazení do určité sémantické kategorie: *Ele é médico. „On je lékař“; O Jão é estudante. „Jan je student.“*
- Člen se vynechává velice často v novinových titulcích, a to i tam, kde je za jiných okolností obligatorní: *EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo. Canadá aprovou casamentos entre pessoas do mesmo sexo. Marrocos leva a tribunal a porta-voz do mais poderoso movimento islamista.* V beletrických a analytických novinových žánrech je však použití členu v titulcích naprosto běžné.

5.7.12. Diaforická funkce členu

Tvary určitého členu mohou v portugalštině plnit také funkci, kterou je možno nazvat jako funkci **diaforického** (odkazovacího) zájmena²³⁸. „V tom případě se stává substitutem substantivního antecedentu, s nímž kongruuje v rodě a v čísle.“²³⁹ „*Os meus sapatos foram baratos. Os dela foram mais caros.*“ (*Mé boty byly levné. Ty její byly dražší.*). V této funkci může člen také odkazovat na adjektivní antecedent: „*A Ana é inteligente, não é? É-o.*“ (*Ana je inteligentní, že ano. Ano, to je.*) „*Mas os sapatos são caros, não são? Não, não o são.*“ (*Ty boty jsou ale drahé. Ne, to tedy nejsou.*).

Člen v mužském rodě může také „signalizovat ve spojení s adjektivy okazionální substantivizaci adjektiv se všeobecným významem“.²⁴⁰ Z hlediska pojmového se takovým spojením označuje/vytváří logická třída zahrnující všechny substance vlastníci pojmenovaný příznak. Na rozdíl od abstraktních deadjektivních substantiv (*a bondade, o hispanismo*) tato okazionálně substantivizovaná adjektiva neobsahují kategorii rodu ani čísla a nepřipouštějí rozvití přívlástkem.²⁴¹ Okazionální zevšeobecňující substantivizace je však v portugalštině hojná, lze ji aplikovat na kterékoli kvalifikační nebo relační adjektivum: *o interessante „to, co je zajímavé“; o positivo „to, co je pozitivní“*, apod.

238 B. Zavadil, P. Čermák (2010:396).

239 Tamtéž.

240 B. Zavadil, P. Čermák (2010:397).

241 Tamtéž

6. PŘÍDAVNÁ JMÉNA-ADJEKTIVA

6. 1. Obecná charakteristika

Adjektiva patří k základním slovním druhům. Jejich funkcí je pojmenovávat staticky pojaté příznaky substancí, syntakticky rozvíjet a sémanticky určovat/determinovat (tj. pojmově upřesňovat) substantivum a zpravidla obsahuje exponenty shody v rodě a čísle se substantivem.²⁴²

Evropské jazyky se mohou podle postavení adjektiv dělit do tří skupin. V první skupině, kterou tvoří jazyky germánské (němčina, angličtina, švédština, norština, dánština, holandština) se kladou přídavná jména před podstatná jména. Druhá skupina je zastoupena jazyky slovanskými (čeština, srbština, chorvatština, ruština, bulharština, polština a ukrajinština), kde také stojí adjektivum před podstatným jménem, ale může státi i za ním z důvodů stylistických či syntaktických.²⁴³ V některých slovanských jazycích se dokonce liší krátké formy od dlouhých, které jsou jasně odlišené i funkcí: „Krátké tvary ve funkci predikátu označují momentální aktuální platnost, zatímco dlouhé tvary fungující v atributu i v predikátu (jsou tedy základní), označují pro adjektiva typickou vlastnost trvalou. Podobný syntaktický rozdíl v distribuci adjektiv lze najít i u slovinské distinkce mezi adjektivy, respektive jejich tvary určitými (v roli subjektu) a neurčitými (ve funkci predikátu).“²⁴⁴ Poslední skupinou jsou pak jazyky románské (portugalština, francouzština, španělština, italština, rumunština, katalánština a galicijština). V nich se klade substantivum obvykle za podstatné jméno, ale může se klást i před něj, přičemž se obvykle mění pragmatický, někdy i jeho nociónální význam²⁴⁵.

V jiných jazycích (jako například v čínštině či korejštině) syntakticky splývají adjektiva vyskytující se v predikátu se slovesy²⁴⁶.

V řadě jazyků však slovní druh adjektiva nemusí téměř existovat, a takové jazyky (thajština, austronéské jazyky) pak typické „adjektivní“ pojmy vyjadřují v rámci kategorie slovesa. Pokud se vyskytne aspoň malá skupinka

242 B. Zavadil, P. Čermák (2010:173).

243 J. Hricsina (2013:203).

244 F. Čermák (1994:153).

245 J. Hricsina (2013:203).

246 F. Čermák (1994:153).

adjektiv, je přednostně vyhrazena pro pojmy typu dimenze, barvy, stáří a hodnocení. Většina adjektivních pojmů se pak vyjadřuje v rámci kategorie substantiva nebo verba, například v arabštině, kečua, bantuských jazycích apod. Řidčeji v takových jazycích, jako je ukrajinština a čeština, existují i adjektiva posesivní, označující vztah k individuální osobě. Relaxní adjektiva označují více méně prostý vztah k základovému substantivu (jsou to **desubstantiva**) a v řadě jazyků chybějí: strojní, stříbrný, solný, bratrův).²⁴⁷

Jak již bylo řečeno, adjektiva jsou názvy především vlastností substancí, popřípadě i vztahů a ve větě vyjadřují především atribut substantiva. Vlastnosti, které může adjektivum vyjádřit, mohou být statické a dynamické.

„Statickými příznaky se rozumí vlastnosti (kvality a vztahy), jimiž se substance projevují jakožto prvky skutečnosti. Příznaky jsou jejich nedílnou součástí – oddělit je můžeme pouze abstraktní činností v myšlení. Při jazykové stylizaci reality nejsou statické příznaky (na rozdíl od příznaků dynamických) zařazovány časově a modálně. I když v rámci pojmenovací činnosti mohou některou z těchto kategorií postihovat (*dnešní, včerejší, týdenní, roční* pojmenovávají časové vztahy²⁴⁸: *možný, nutný, žádoucí*²⁴⁹ atd. pojmenovávají vztahy modální), není jejich morfologické vyjádření závaznou součástí adjektiva. Příslušné kategorie jsou tu jen pojmenovány lexikálně, nikoli postiženy gramaticky“.²⁵⁰

Adjektivum je syntakticky závislé na substantivu. Vytváří s ním syntaktickou dvojici, v níž je „řídícím členem substantivum a členem závislým přívlastkové adjektivum“²⁵¹: *uma menina portuguesa* „portugalské děvče“.

Funkci adjektiva může plnit také jiný slovní druh. B. Zavadil hovoří tak o **kvaziadjektivech** a můžeme je najít v takových konstrukcích jako: *um livro assim, algum livro, esta menina*, apod.²⁵²

Na rozdíl od substantiv nemá adjektivum vlastní význam rodu a čísla²⁵³. Disponuje ale „formálními prostředky, tedy výrazovými exponenty, jimiž kongruenčně odráží rod a číslo řídícího substantiva. Adjektiva, která mají oba rody, jsou **adjektiva dvojjýchodná** (*adjetivos dicatalécticos*, nebo *adjetivos bigenéricos*). Adjektiva, která nemají exponenty pro vyjádření obou rodů, se nazývají **adjektiva jednovýchodná** (*adjetivos unigenéricos* nebo *monocatelécticos*). Jak jednovýchodná,

247 Tamtéž.

248 Odvozeno od časových adverbíí: *dnes, včera* a substantiv: *rok, týden*.

249 Odvozeno od modálních sloves a perifrastických konstrukcí: *moci, chtít, žádat*, apod.

250 Tamtéž.

251 B. Zavadil, P. Čermák (2010:173).

252 Tamtéž.

253 J. Hricsina (2013:204).

tak dvojvýchodná adjektiva vyjadřují kongruenci v čísle.²⁵⁴

Existují také adjektiva amorfní, která prostředky pro vyjádření v čísle nemají. Jsou to například helénismy: *isósceles* „rovnoramenný“, *tiroides* „štítný“.²⁵⁵

6.2. Morfematická struktura portugalských adjektiv

Portugalská adjektiva vykazují několik různých typů morfematických struktur, které jsou více či méně shodné s morfematickým systémem španělských adjektiv.

256

Tetramorfní (čtyřčlennou) strukturu mají adjektiva dvojvýchodná, která mají dva tvary pro ženský rod (singulár a plurál) a dva tvary pro rod mužský (rovněž singulár a plurál). K těmto adjektivům patří adjektiva zakončená v mužském rodě na *-o*, *-e*, *-u*, *-ão* a **na souhlásku**: *bom*, *boa*, *bons*, *boas*// *trabalhador*, *trabalhadora*, *trabalhadores*, *trabalhadoras*// *grandote*, *grandota*, *grandotes*, *grandotas*// *cru*, *crua*, *crus*, *cruas*// *nu*, *nua*, *nus*, *nuas*// *européu*, *européia*, *européus*, *européias*// *catalão*, *catalã*, *catalães*, *catalãs*.

Dimorfní adjektiva (dvoučlenná) jsou adjektiva jednovýchodná. Patří k nim následující adjektiva:

- adjektiva zakončená na **-a**: *hipócrita* „hipokratický“, *homicida* „vražedný“, *indígena* „domorodý“, *Indiánský*, *asteca* „aztécký“, *celta* „keltský“, *israelita* „izraelský“, *maia* „mayský“, *persa* „perský“, *agrícola* „zemědělský“, *silvícola* „lesní“, *vinícola* „vinařský“;
- adjektiva zakončená na **-e**: *árabe* „arabský“, *breve* „krátký“, *cafre* „kafrový“ (zastaralý název pro jihoafrické bantuské černochoy – *Zambie*), *doce* „sladký“, *humilde* „pokorný, skromný“, *terrestre* „zemní, zemský“, *torpe* „hanebný, hnusný, nestydatý, nečestný“, *triste* „smutný“;
- adjektiva zakončená na **-ense**, **-ante**, **-inte**, **-ente**: *cearense* (Cearský – pocházející z braz. státu *Ceará*), *constante* „konstantní“, *crecente* „rostoucí“, *pedinte* „prosebný“;
- adjektiva zakončená na **-l**: *cordial* „srdečný“, *infiel* „nevěrný“, *amável* „příjemný“, *laskavý*, *pueril* „dětský“, *ágil* „hbitý, mrštný“, *reinol* „královský“, *azul* „modrý“;

254 B. Zavadil, P. Čermák (2010:173-174).

255 Tamtéž.

256 B. Zavadil, P. Čermák (2010:174)

fácil „snadný“, difícil „obtížný“;

- adjektiva zakončená na **-ar, -or**: zde patří zejména komparativní adjektiva: maior „větší“, menor „menší“, melhor „lepší“, pior „horší“, superior „vyšší“, inferior „nižší“, „posterior „následný“, ulterior „poslední“, exemplar „příkladný“, par „sudý“, ímpar „lichý“, multicor „mnohobarevný“, incolor „bezbarvý“, sansabor „bez chuti“, gerador „produkující co“, motor „pohánějící“;
- adjektiva paroxytonní, která končí na **-m**: virgem „panenský, neporušený, původní“, ruim „mizerný“, comum „obecný, společný“, jovem „mladý“;
- některá adjektiva zakončená na **-u**: hindu, zulu (Zululândia) – jedno z dominantních etnik žijících v JAR (křesťané, zemědělci);
- některá adjektiva zakončena na **-ês**: cortês „zdvořilý“, descortês „nezdvořilý“, montês „horský“, pedrês „mourovatý“;
- některá adjektiva zakončena na **-z** feliz „šťastný“, atroz „strašný“.

Amorfní jsou pak některá adjektiva **paroxytonní**²⁵⁷, která končí na **-s**: reles „mizerný, špatný, bezcenný“, simples „jednoduchý“. Amorfní strukturu mají také základní číslovky adjektivní povahy (s výjimkou čísel 1-3 a stovek od 200-900): cinco livros, sete páginas, trinta euros, mil habitantes, tázací zájmena que, vymezovací zájmeno cada, apod²⁵⁸.

6.3. Množné číslo adjektiv

Adjektiva přijímají stejné exponenty množného čísla jako substantiva, a ty se odvíjí od hláskové struktury nominální koncovky:

Adjektiva zakončená **na samohlásku** přijímají exponent **-s**: bonito „hezký“ → bonitos „hezcí“, forte „silný“ → fortes „silní“, hebreu „hebrejský“ → hebreus „hebrejští“.

Adjektiva zakončená na **-em, -im, -om, -um**, přijímají exponent plurálu: **-ens, -ins, -ons, -uns**: virgem „panenský“ → virgens „panenští“, ruim „špatný“ → ruins „špatní“, bom „dobrý“ → bons „dobří“, comum „společný“ → comuns „společní“.

Adjektiva zakončená na **-ão** přijímají exponent **-ãos** nebo **-ães**. cristão „křesťanský“ → cristãos „křesťanští“, alemão „německý“ → alemães „němečtí“.

Adjektiva zakončená na **-al, -el, -ol, -ul** přijímají koncovku **-ais, -éis, -óis, -uis**: sexual „sexuální, pohlavní“ → sexuais „sexuální, pohlavní“, cruel „krutý“ → cruéis „krutí“, azul „modrý“ → azuis „modří“.

Adjektiva zakončená na **přízvučné -il** přijímají exponent plurálu **-is**: civil

257 Paroxytona jsou slova s přízvukem na předposlední slabice.

258 B. Zavadil, P. Čermák (2010:176).

„občanský“ → *civis* „občanští“, *senil* „senilní“ → *senis* „senilní pl.

Adjektiva zakončená na **nepřízvučné -il** přijímají exponent plurálu **-eis**: *dócil* „učenlivý“ → *dóceis*, *fútil* „zbytečný“ → *fúteis*.

Adjektiva zakončená na jinou **souhlásku** přijímají exponent plurálu **-es**: *particular* „zvláštní“ → *particulares* „zvláštní“, *feliz* „šťastný“ → *felizes* „šťastní“, *português* „portugalský“ → *portugueses* „portugalští“.

Paroxytonní adjektiva zakončená na **-s** jsou amorfní.

„Přídavná jména, která mění přízvučné [o] v mužském rodě na [ɔ] v ženském rodě, činí tak v obou rodech množného čísla. Přídavná jména s [o] v mužském i ženském rodě jednotného čísla mají toto [o] i v množném čísle.“²⁵⁹

6.4. Přídavná jména složená

Přídavná jména složená ze dvou přídavných jmen se píší spojovací čárkou a to i podle nového pravopisu: *um dicionário português-checo*, *um dicionário checo-português*, *um cardigan castanho-escuro*.

Exponent ženského rodu a množného čísla přijímá většinou pouze druhá část složených přídavných jmen, zatímco první zůstává beze změny: *consultórios médico-cirúrgicos*, *institutos afro-asiáticos*, *letras anglo-germânicas*.

Výjimkou je tetramorfní kompozitum *surdo-mudo* „hluchoněmý“ a adjektiva vyjadřující druhy barev. Přídavné jméno *surdo-mudo* má v ženském rodě tvar *surda-muda* a v množném čísle *surdos-mudos/surdas-mudas*.

Kompozita označující barvu zůstávají neměnná v případě, že jsou složena ze substantivního komponentu: *uniformes verde-oliva* „olivově zelené uniformy“, *saias azul-ferrete* „tyrkysově modré sukně“, *blusas vermelho-sanque* „sytě červené halenky“, *canários amarelo-ouro* „křiklavě žlutí kanárci“. Beze změny zůstávají také přídavná jména *cor-de-rosa*, *furta-cor* „měnivá/proměnlivá barva“. Barvy *cor de laranja* „oranžová“ a *cor de vinho* „vínově červená“²⁶⁰, které se podle starého pravopisu spojovaly spojovací čarou, jsou podle nového pravopisu psány odděleně.

259 J. Tláskal (2006:66).

260 Podle starého pravopisu se používalo *cor-de-laranja*, *cor-de-vinho*.

6.5. Adjektiva označující národnost a zeměpisný původ

V portugalštině se tato adjektiva odvozují od toponym a nazývají se „*adjetivos pátrios*“. Z výrazových prostředků, které jsou v portugalštině k dispozici, se nejčastěji používá při derivaci koncovek **-ês**, **-ense**, **-ão**, **-ano**.²⁶¹ Deriváty stejné výrazové struktury mohou být shodné s podstatnými jmény. Tak například *português* může znamenat nejen portugalský, ale také Portugalce. To platí pro všechny deriváty, které jsou zmíněny v následujících tabulkách.

A. Přídavná jména odvozená od krajů Portugalska:

toponymum	m.	f.
<i>Portugal</i>	<i>português</i>	<i>portuguesa</i>
<i>o Alentejo</i>	<i>alentejano</i>	<i>alentejana</i>
<i>o Algarve</i>	<i>algarvio</i>	<i>algarvia</i>
<i>a Beira</i>	<i>beirão</i>	<i>beiroa</i>
<i>o Douro</i>	<i>duriense</i>	<i>duriense</i>
<i>a Extremadura</i>	<i>estremenho</i>	<i>estremenha</i>
<i>o Minho</i>	<i>minhoto</i>	<i>minhota</i>
<i>o Ribatejo</i>	<i>ribatejano</i>	<i>ribatejana</i>
<i>os Trás-os-Montes</i>	<i>transmontano</i>	<i>transmontana</i>
<i>Os Açores</i>	<i>açoreano</i>	<i>açoreana</i>
<i>A Madeira</i>	<i>madeirense</i>	<i>madeirense</i>

B. Přídavná jména odvozená od názvů států, které jsou součástí Brazílie²⁶²

toponymum	m.	f.
<i>O Brasil</i>	<i>brasileiro</i>	<i>brasileira</i>
<i>Acre</i>	<i>acreano</i>	<i>acreana</i>
<i>Alagoas</i>	<i>alagoano</i>	<i>alagoano</i>

261 C. Cunha, L. Cintra (1999:250).

262 U států Brazílie neuvádíme člen, protože je jeho používání často velmi fakultativní a individuální a navíc je diatopicky ovlivněno.

<i>Amazonas</i>	<i>amazonense</i>	<i>amazonense</i>
<i>Bahia</i>	<i>baiano</i>	<i>baiana</i>
<i>Ceará</i>	<i>cearense</i>	<i>cearense</i>
<i>Espírito Santo</i>	<i>espírito-santense</i>	<i>espírito-santense</i>
<i>Goiás</i>	<i>goiano</i>	<i>goiano</i>
<i>Maranhão</i>	<i>maranhense</i>	<i>maranhense</i>
<i>Mato Grosso</i>	<i>matogrossense</i>	<i>matogrossense</i>
<i>Mato Grosso do Sul</i>	<i>matogrossense do sul</i>	<i>matogrossense do sul</i>
<i>Minas Gerais</i>	<i>mineiro</i>	<i>mineira</i>
<i>Pará</i>	<i>paraense</i>	<i>paraense</i>
<i>Paraíba</i>	<i>paraibano</i>	<i>paraibana</i>
<i>Paraná</i>	<i>paranense</i>	<i>paranense</i>
<i>Pernambuco</i>	<i>pernambucano</i>	<i>pernambucana</i>
<i>Piauí</i>	<i>piauiense</i>	<i>piauiense</i>
<i>Rio Grande do Norte</i>	<i>norte-riograndense</i> (hovor. potiguar)	<i>norte-riograndense</i>
<i>Rio Grande do Sul</i>	<i>sul-riograndense</i> (hovor. gaúcho)	<i>sul-riograndense</i>
<i>Rio de Janeiro</i>	<i>fluminense</i> (hovor. carioca)	<i>fluminense</i>
<i>Rondônia</i>	<i>rondoniano</i>	<i>rondoniana</i>
<i>Santa Catarina</i>	<i>catarinense</i>	<i>catarinense</i>
<i>São Paulo</i>	<i>paulista</i>	<i>paulista</i>
<i>Sergipe</i>	<i>sergipano</i>	<i>sergipana</i>

C. Přídavná jména odvozená od názvů afrických a asijských zemí

toponymum	m.	f.
<i>Angola</i>	<i>angolano</i>	<i>angolana</i>
<i>o Cabo-Verde</i>	<i>cabo-verdiano</i>	<i>cabo-verdiana</i>
<i>Goa</i>	<i>goês, goano, goense</i>	<i>goesa, goana, goense</i>
<i>a Guiné-Bissau</i>	<i>guineense</i>	<i>guineense</i>
<i>Macau</i>	<i>macaense</i>	<i>macaense</i>

<i>Moçambique</i>	<i>moçambicano</i>	<i>moçambicana</i>
<i>São Tomé</i>	<i>são-tomeense/são tomense</i>	<i>são-tomeense/são tomense</i>

D. Přídavná jména odvozená od dalších důležitých zemí a krajů

toponymum	m.	f.
země		
<i>a Alemanha</i>	<i>alemão</i>	<i>alemã</i>
<i>a Áustria</i>	<i>austríaco</i>	<i>austríaca</i>
<i>os Balcãs</i>	<i>balcânico</i>	<i>balcânica</i>
<i>a Bélgica</i>	<i>belga</i>	<i>belga</i>
<i>o Canadá</i>	<i>canadense</i>	<i>canadense</i>
<i>o Ceilão</i>	<i>cingalês</i>	<i>cingalesa</i>
<i>(o) Chipre</i>	<i>cipriota/cíprio</i>	<i>cipriota/cípria</i>
<i>a China</i>	<i>chinês/chino</i>	<i>chinesa/china</i>
<i>Cuba</i>	<i>cubano</i>	<i>cubana</i>
<i>a Dinamarca</i>	<i>dinamarquês</i>	<i>dinamarquesa</i>
<i>o Egito 1</i>	<i>egício</i>	<i>egícia</i>
<i>(a) Espanha</i>	<i>espanhol</i>	<i>espanhola</i>
<i>a Finlândia</i>	<i>finlandês</i>	<i>finlandesa</i>
<i>(a) França</i>	<i>francês</i>	<i>francesa</i>
<i>(a) Grã Bretanha</i>	<i>britânico</i>	<i>britânica</i>
<i>a Grécia</i>	<i>grego/helénico</i>	<i>grega/helénica</i>
<i>a Groenlândia</i>	<i>groenlandês</i>	<i>groenlandesa</i>
<i>(a) Inglaterra</i>	<i>inglês</i>	<i>inglesa</i>
<i>(o) Japão</i>	<i>japonês</i>	<i>japonesa</i>
<i>Israel</i>	<i>israelense, israelino, israelita</i>	<i>israelense, israelina, israelita</i>
<i>(a) Noruega</i>	<i>norueguês</i>	<i>norueguesa</i>
<i>(a) Nova Zelândia</i>	<i>neozelandês</i>	<i>neozelandesa</i>
<i>a Polónia</i>	<i>polaco, polonês</i>	<i>polaca/polonesa</i>
<i>a Suécia</i>	<i>sueco</i>	<i>sueca</i>

<i>a Suíça</i>	<i>suíço</i>	<i>suíça</i>
<i>a República Checa</i> <i>braz. Tcheca</i>	<i>checo</i> <i>tcheco</i>	<i>checa</i> <i>tcheca</i>
<i>a República Eslovaca</i>	<i>eslovaco</i>	<i>eslovaca</i>
<i>a Tunísia</i>	<i>tunesino/tunisino/ tunisiano</i>	<i>tunesina/tunisina/ tunisiana</i>
<i>O Vietname, o Viet- name.</i> <i>O Vite-nam, o Vitnã</i>	<i>vientamita/vietnamês, vietnamiano</i>	<i>vientamita/vietnamesas, vietnamiana</i>
continente		
<i>A América</i>	<i>americano</i>	<i>americana</i>
<i>A Ásia</i>	<i>asiático</i>	<i>asiática</i>
<i>A Austrália</i>	<i>australiano</i>	<i>australiana</i>
<i>A Europa</i>	<i>européu</i>	<i>européia</i>
<i>A Antártica</i>	<i>antártico</i>	<i>antártica</i>
<i>África</i>	<i>africano</i>	<i>africana</i>

1) Podle starého pravopisu: Egípto, egípcio, egípcia.

Kompozita, která jsou složena ze dvou zeměpisných komponentů, mají na místě prvního komponentu původně latinský kořen. Mezi nejčastější pak patří tyto kořeny: *anglo=inglês*, *austro=austríaco*, *euro=europeu*, *franco=francês*, *greco=grego*, *hispano=hispánico*, *espanhol*, *indo=indiano*, *italo=italiano*, *galaico=galego*, *lusó=lusitano*, *português*, *nipo=nipónico*, *japonês*, *sino=chinês*, *teuto=tetónico*, *alemão*. Výsledná kompozita mají tvary: *amizades anglo-americanas*, *império austro-húngaro*, *relações euro-africanas*, *falares franco-provençais*, *literatura luso-asiática*, *atlas italo-suíço*, *trovadores galaico-portugueses*, *glossário hispano-americano*, *guerra sino-japonesa*, *ginásio teuto-brasileiro*.

E. Přídavná jména odvozená od názvů měst

město	adjektivum
<i>Belo-Horizonte</i>	<i>belo-horizontino,-a</i>
<i>Berlim</i>	<i>berlinense</i>
<i>Braga</i>	<i>bracarense</i>

<i>Brasília</i>	<i>brasiliense</i>
<i>o Cairo (Káhira)</i>	<i>cairota</i>
<i>Coimbra</i>	<i>coimbrão, conimbricense, conimbrigense</i>
<i>Évora</i>	<i>eborens</i>
<i>Curitiba</i>	<i>curitibano,-a</i>
<i>Genebra</i>	<i>genebrino.-a</i>
<i>Havana</i>	<i>havanês,-a</i>
<i>Jerusalém</i>	<i>hierosolimita</i>
<i>Lisboa</i>	<i>lisboeta, lisbonense (hovor.alfacinha)</i>
<i>Londres</i>	<i>londrino,-a</i>
<i>Nova Iorque, Nova York</i>	<i>nova-iorquino,-a</i>
<i>Oxford</i>	<i>oxoniano,-a, oxfordiano,-a</i>
<i>Paris</i>	<i>parisiense</i>
<i>o Porto</i>	<i>portuense (hovor. tripeiro)</i>
<i>Praga</i>	<i>praguense</i>
<i>o Rio de Janeiro</i>	<i>carioca</i>
<i>São Paulo</i>	<i>paulistano,-a</i>

6.6. Zkracování přídavných jmen

Adjektivum *santo* „svatý“ se před jménem svěťce začínajícím na souhlásku zkracuje na tvar *são*: *São Miguel* (*Svatý Michal*), *São Roque* (*Svatý Roch*), *São Tomé* (*Svatý Princ*). Výjimkou je toponymum *Santo Tomás*. Před jmény svěťic je tvar tohoto přídavného jména *Santa Clara* (*sc.Klára*).²⁶³

Také adjektivum *grande* „veliký“ ztrácí okazionálně poslední slabiku v případech jako: *grão-duque* „velkovévoda“, *o grão-senhor* „velmož“, *grão-lama-Dalajlama*, *grão-mestre-velmistr*, *grão-vizir* „velkovezír“, a *Grã-Bretanha* „Velká Británie“ a *grã-cruz* „Velký kříž“.

6.7. Kategorie stupně

V případě tzv. kvalitativních adjektiv (viz níže) dochází k pojmenování měřitelné vlastnosti. To znamená, že jejich míra se dá srovnávat. „To je ontologickým základem kategorie stupně, jehož princip spočívá ve srovnání míry dané vlastnosti s mírou vlastnosti jiné anebo s mírou téže vlastnosti i jiné substance“²⁶⁴. V portugalštině existují tři stupně intenzity označované vlastnosti: **pozitiv, komparativ a superlativ**. „Pozitiv neudává žádnou relativní míru vlastnosti, pouze vlastnost pojmenovává (*um livro interessante*). Komparativ udává vyšší nebo nižší míru vlastnosti (*um livro mais interessante*). Superlativ udává nejvyšší nebo nejnižší míru vlastnosti (*o livro mais interessante*).“²⁶⁵

Superlativ v portugalštině může být relativní a absolutní. Adjektivum v **relativním superlativu** popisuje kvalitu či vlastnost substance, přičemž „vychází ze srovnání s jinými substancemi kontextově zapojenými do výpovědi (nejpilnější ze třídy)“²⁶⁶. Adjektivum v **absolutním superlativu**, neboli **elativu**, udává „vysokou míru vlastnosti a neimplikuje srovnání“.²⁶⁷

Pro vyjádření jednotlivých stupňů portugalština používá členy a adverbia: *mais/menos*, „tedy kvantifikátory, které se za jiných okolností chovají jako autosémantické lexémy fungující jako okolnostní určení míry.

Konstrukce označující jednotlivé stupně se skládá z **konstituentů** a **auxiliantů**. Konstituent je nositelem základního věcného významu (například *aluno estudioso*) a auxiliant je satelitní morfém vytvářející významové opozice: (*člen, mais, menos*)²⁶⁸. „Člen v těchto konstrukcích plní dvojí funkci: determináční a rozlišovací.

Komparativ i superlativ u pravidelných adjektiv se tvoří analyticky.

pozitiv	komparativ	superlativ relativní
<i>estudioso</i>	<i>mais/menos estudioso do que</i>	<i>o mais/o menos estudioso de</i>

Některé komparativní konstrukce jsou dochovány v syntetické podobě a lze je fakultativně použít s „*do que*“ i s „*que*“²⁶⁹. Výsledky korpusového výzkumu ukazují, že je použití obou dvou velmi hojné.

264 B. Zavadil, P. Čermák (2010:180).

265 Tamtéž.

266 Tamtéž.

267 Tamtéž.

268 Tamtéž.

269 „do que“ se používá vždy, kde se srovnává hlavní věta s vedlejší větou.

pozitiv	komparativ	Superlativ relativní	Superlativ absolutní
<i>bom</i>	<i>melhor (que/do que)</i>	<i>o melhor</i>	<i>ótimo</i> ^{1°}
<i>mau</i>	<i>pior (que/do que)</i>	<i>o pior</i>	<i>péssimo</i>
<i>grande</i>	<i>maior (que/do que)</i>	<i>o maior</i>	<i>máximo</i>
<i>pequeno</i>	<i>menor (que/do que)</i>	<i>o menor</i>	<i>mínimo</i>

Komparativa *melhor/pior/maior/menor* se běžně užívají v analytických tvarech: *mais bom, mais mau, mais grande, mais pequeno* a v lidovém mluveném jazyce mají význam *hodný, zlobivý – hodnější, zlobivější*. Tvarů *maior* e *menor* se používá i v přeneseném významu: *zletilý a nezletilý „maior de idade“ x „menor de idade“* a také ve významu *starší, mladší* (syn, dcera, sourozenec): a *minha filha menor „má mladší dcera“*, *o meu filho maior „můj starší syn“*. Svým původem jsou syntaktickými komparativy také adjektiva *anterior „dřívější“*, *posterior „pozdější“*, *ulterior „další“*, *interior „vnitřní“*, *exterior „vnější“*. Tyto tvary měly také svůj superlativ: *supremo/sumo, ínfimo, póstumo, último*.

Komparativ se v portugalštině dělí do tří kategorií: **nadřazenosti** „de superioridade“, **podřazenosti** „de inferioridade“ a **rovnosti** „de igualdade“.

	KOMPARATIV		
nadřazenost	<i>mais</i>	<i>estudioso</i>	<i>do que</i>
podřazenost	<i>menos</i>	<i>estudioso</i>	<i>que</i>
rovnost	<i>tão</i>	<i>estudioso</i>	<i>como (quanto)</i>

Superlativ absolutní, nebo také **elativ**, udává vysokou míru vlastnosti neimplikující srovnání. Základním výrazovým prostředkem superlativu absolutního syntetického je derivační alomorf **-ísim-** (*lindíssimo*). V omezenějším počtu případů se uplatňuje latinismus **-érrim** – *paupérrimo* „*velmi chudý*“. Superlativ absolutní se však může vyjádřit také kvantifikačně vlastnostními syntagmaty, tedy analyticky, neboli opisně: *muito, extremamente, imensamente, grandemente, excessivamente, extraordinariamente, interessante*.²⁷⁰

Tvary superlativu absolutního jsou podmíněny hláskovou strukturou příslušných adjektivních lexémů a nelze je utvořit od všech kvalifikačních adjektiv,

270 Podle starého pravopisu: *ótimo*.

například od relačních ani klasifikačních adjektiv, k nimž patří například vědecká terminologie.

Adjektiva končící na souhlásku přijímají superlativní exponent **-íssimo** aglutinačně hned za pozitivem v mužském rodě: *ágil* – *agilíssimo* „*hbitý*– *velmi hbitý*“.

Adjektiva končící na samohlásku přijímají superlativní exponent **-íssimo** ke slovnímu základu a exponent rodu se odsouvá na konec slova a je vždy rodově jednoznačný. Adjektivní tvar se stává vždy dvojvýchodným: *belo* „*krásný*“ – *belíssimo* „*překrásný*“, *triste* „*smutný*“ – *tristíssimo* „*velice smutný*“, *competente* „*kompetentní*“ – *competentíssimo* „*velmi kompetentní*“.

Adjektiva ukončená na **-vel** přijímají superlativní alomorfy **-bilíssimo**, který nahrazuje adjektivní sufix **-vel**: *agradável*–*agradabilíssimo*, *amável* – *amabilíssimo*, *terrível* – *terribilíssimo*, *notável*–*notabilíssimo*.

Adjektiva ukončená na **-z** přijímají superlativní alomorfy **-císsimo**, přičemž **-z-** se mění na **-c-**: *capaz* „*schopný*“ – *capacíssimo* „*velmi schopný*“, *feliz* „*šťastný*“ – *felicíssimo* „*velmi šťastný*“.

Adjektiva ukončená na nazální samohlásku graficky zastoupenou **-m** přijímají alomorfy **-níssimo**: *comum* „*běžný*“ – *comuníssimo* „*naprosto běžný*“.

Adjektiva ukončená na **-ão** přijímají superlativní alomorfy **-aníssimo**: *pagão* „*pohanský*“ – *paganíssimo* „*příliš pohanský*“, *vão* „*marný*“ – *vaníssimo* „*velmi marný*“.

Adjektiva v superlativu absolutním mohou občas zachovávat latinský původní tvar.²⁷¹

<i>pozitiv</i>		<i>superlativ absolutní</i>	
<i>amargo</i>	<i>hořký</i>	<i>amaríssimo</i>	<i>velmi hořký</i>
<i>amigo</i>	<i>přátelský</i>	<i>amicíssimo</i>	<i>velmi přátelský</i>
<i>antigo</i>	<i>starobylý</i>	<i>antiquíssimo</i>	<i>velmi starobylý</i>
<i>cruel</i>	<i>krutý</i>	<i>crudelíssimo</i>	<i>velmi krutý</i>
<i>doce</i>	<i>sladký</i>	<i>dulcíssimo</i>	<i>velmi sladký</i>
<i>fiel</i>	<i>věrný</i>	<i>fidelíssimo</i>	<i>velmi věrný</i>
<i>frio</i>	<i>studený, chladný</i>	<i>frigidíssimo</i>	<i>velmi studený</i>
<i>geral</i>	<i>obecný</i>	<i>generalíssimo</i>	<i>velmi obecný</i>
<i>magnífico</i>	<i>úžasný, skvělý</i>	<i>magnificentíssimo</i>	<i>velmi okázalý</i>
<i>nobre</i>	<i>šlechtný</i>	<i>nobilíssimo</i>	<i>velmi šlechtný</i>

Podle celkové charakteristiky B. Zavadila lze „**kvalitativní adjektiva**“ stupňovat (*fácil, mais fácil, o mais fácil*), lze od nich tvořit tvary superlativu absolutního (*riquíssimo*), mohou vytvářet antonymické páry (*bonito - feio, fácil - difícil*), lze od nich odvozovat jiná adjektiva s modifikovaným významem (afektivním, intenzivním i záporným): *prudente-imprudente, grande-grandote*, lze od nich odvozovat deadjektivní substantiva abstraktního významu (*rápido- rapidez*) a deadjektivní adverbia: (*fácil - facilmente*). Mohou se také pojit s měrovými adverbii (*muito cruel, bastante raro, um bocado caro, demasiado caro*).²⁷⁶ „To u relačních adjektiv možné není.“²⁷⁷

Podle pojetí B. Zavadila se kvalitativní adjektiva dělí dále na **kvalifikační** a **relačně kvalifikační**.²⁷⁸

„**Kvalifikační adjektiva**“ pojmenovávají příznak substance bezprostředně, nevztahově“²⁷⁹ (*puro, pequeno, grande, vermelho, verde, atd*).

Relačně kvalitativní jsou zejména adjektiva odvozená, jejich slovotvorná forma odkazuje k fundujícímu slovu: to znamená, že jejich význam obsahuje vztah k jevu pojmenovanému fundujícím slovem. Míra intenzity vlastnosti může být různá a ne vždy se mohou stupňovat.“²⁸⁰ Sem patří denominální adjektiva jako *engraçado* „veselý, půvabný“, *valioso* „hodnotný“, *atrevido* „odvážný“, *interessante* „zajímavý“, *gigantesco* „obrovitý“, *monumental* „monumentální“.²⁸¹

Dále se kvalitativní adjektiva mohou dělit podle kritéria objektivnosti na **kvalitativní adjektiva deskriptivní** (popisující objektivně a absolutně: *preto, branco*) nebo **hodnotící** (hodnotí: *bom, mau, atd*).²⁸²

Adjektiva relační jsou charakterizována jako adjektiva „odvozená od pojmenování jevů, které uvádějí do vztahu s příslušnou substancí.“ Podle způsobu vyjádření se pak dělí na **klasifikačně relační** a **obecně relační**.

Adjektiva klasifikačně relační „se vždy odvozují od pojmenování jevů, které uvádějí do vztahu s příslušnou substancí a mohou být desubstantivní (*marino, semanal, escolar, europeu, espanhola, beiroa, mediterrâneo, lisboeta*), deverbativní (*portátil, itnerrogativo, corador, correspondente*) a deadverbiální (*anterior, próximo, longínguo, dianteiro*).“²⁸³ Portugalština nemá vždy k dispozici relační adjektiva a pokud existují, pak jsou často převzata z latiny: (*cavalo - equestre, cidade - urbano*,

276 Tamtéž.

277 Tamtéž.

278 Tamtéž.

279 Tamtéž.

280 Tamtéž.

281 Tamtéž.

282 Tamtéž.

283 Tamtéž.

coração – *cardíaco*, irmão – *fraternal*, rio – *fluvial*). Stejně jako ve španělštině, „mluvený jazyk dává přednost předložkové vazbě se substantivem“²⁸⁴: *produtos de leite, chave de ferro, anel de ouro, doenças do coração*.

Adjektiva obecně relační vyjadřují „vysoký stupeň vztahové obecnosti. Nepojmenovávají jen vlastnosti vztahující se k substanci, nýbrž i vztah sám v zobecněné podobě, a to jako vlastnost substance. Pro svůj relační charakter se nemohou stupňovat a ani jinak intenzifikovat, stejně jako u některých klasifikačních relačních adjektiv. Oproti nim však nebývají odvozená. Jejich obecně relační význam spoluurčuje kontext“²⁸⁵: *certo, determinado, distinto, diverso, junto, mero, novo, próprio, semelhante, simples, só, único, vario, último, puro, outro, parecido*. V portugalštině by tato obecně relační adjektiva mohla být dále rozdělena podle kritéria modifikace významu či intenzity, negace či presupozice a kritéria modálního či časově vidového na modifikačně-intenzivní (kvantitativní) adjektiva *mero* „*pouhý*“, *pleno* „*plný*“, *único* „*jediný*“ *principal* „*hlavní*“, negativní a presupoziční adjektiva *falso* „*falešný, nepravdivý*“, *suposto* „*předpokládaný*“ a adjektiva modální a časově vidová: *possível* „*možný*“, *provável* „*pravděpodobný*“, *frequente* „*častý*“.²⁸⁶

6.9. Problematika postavení přídavného jména

Přídavné jméno může stát v portugalštině před podstatným jménem nebo za ním. Postavení přídavných jmen záleží na třech faktorech: fonologickém, syntaktickém a významovém.

Některá přídavná jména mění význam podle toho, stojí-li před ním nebo za podstatným jménem:²⁸⁷

adjektivum	význam v antepozici	význam v postpozici
<i>antigo</i>	<i>bývalý</i> (<i>antigo presidente</i>)	<i>starožitný</i> (<i>uma cadeira antiga</i>)
<i>caro</i>	<i>milý, drahý</i> (<i>Caro João</i>)	<i>drahý (cenově)</i> (<i>calças caras</i>)
<i>franco</i>	<i>upřímný</i> (<i>francas palavras</i>)	<i>volný</i> (<i>zona franca</i>)
<i>grande</i>	<i>velký, slavný</i> (<i>grande homem</i>)	<i>velký</i> (<i>casa grande</i>)

284 Tamtéž.

285 Tamtéž.

286 Tamtéž.

287 Z. Hampl (1972:122-123)

<i>leve</i>	bezvýznamný, malý (<i>leve pressentimento</i>)	lehký (<i>comida leve</i>)
<i>maior</i>	největší (<i>o maior problema</i>)	(nej)starší (<i>o meu irmão maior</i>)
<i>menor</i>	(nej)menší (<i>a menor causa</i>)	(nej)mladší (<i>a minha irmã menor</i>)
<i>novo</i>	nový-další v pořadí (<i>um novo carro</i>)	nový-nepoužitý (<i>um carro novo</i>)
<i>próprio</i>	vlastní (<i>em próprias palavras</i>)	vhodný (<i>palavras próprias</i>)
<i>puro</i>	pouhý, čirý, ryzí (<i>puro ouro</i>)	čistý (<i>ar puro</i>)
<i>simples</i>	pouhý (<i>uma simples observação</i>)	prostý, prostoduchý (<i>um homem simples</i>)
<i>verdadeiro</i>	pravý (<i>verdadeiro cará(c)ter</i>)	opravdový (<i>um amigo verdadeiro</i>)

Mimo významový posun adjektiva, který je možný u kvalitativních přídavných jmen, zde hraje také důležitou roli faktor fonetický. Z posledního výzkumu²⁸⁸ vyplývá, že postavení přídavných jmen se odvíjí od počtu slabik adjektiva. Mnohdy se kladou jednoslabičná adjektiva před substantiva: *bom dia*, *má hora*, apod. J.Buďa zjistil, že se některá dvouslabičná adjektiva (například „grande“ a „fácil“ mají tendenci klást před podstatné jméno z toho důvodu, aby se v postpozici nesetkaly dvě přízvučné slabiky: *fácil execução*/nikoli *execução fácil*; *trémulo pé/pé trémulo*; *íntima comoção*/comoção *íntima*; *sã razão*/nikoli *razão sá*; *almas vãs*/nikoli *vãs almas*, apod.

Kromě toho hraje důležitou roli počet použitých adjektiv v syntagmatu. Je-li podstatné jméno doprovázeno jedním relačním a jedním kvalitativním přídavným jménem, pak je relační adjektivum vždy v postpozici a kvalifikační adjektivum v antepozici či v postpozici:

deselegante carro **amarelo**
carro **amarelo** *deselegante*.

vulnerável povo **indígena**
povo **indígena** *vulnerável*

Jsou-li v okolí substantiva dvě kvalitativní přídavná jmena v souřadném vztahu, pak mohou být spojena tzv. symetricky (asyndeticky, bez použití spojky) (*jovem mulher magra*), anebo asymetricky (syndeticky, pomoci souřadné spojky):
Symetrické spojení:

jovem mulher magra
magra mulher jovem

Asymetrické spojení:

mulher magra e jovem
magra e jovem mulher

Dalším faktorem, který je důležitý při kolokaci adjektiva, je subjektivita. Pokud mluvčí má potřebu vyzdvihnout kvalitu substance, pak volí antepozici. Mluvčí tak expresivně může vyjádřit intenzitu svého vnímání, a to především hodnotícími adjektivy, jako je: *enorme, eminente, expressivo, longo, atd.: uma longa viagem, um excelente dicionário, numerosos casos*, apod.

Přídavná jména vyjadřující charakteristickou (inherentní) vlastnost se kladou také před substantivum: v této antepozici však adjektivum ztrácí svou restriktivní hodnotu a získává hodnotu apoziční, doplňkovou: *a branca neve „bílý sníh“, o doce mel „sladký med“, o frio inverno „studená zima“*.

Mimo již zmíněné konstrukce je třeba zmínit také ustálená spojení typu: *dia útil „všední den“, estado civil „občanský stav“, idade média „středověk“, má lingua „zlý jazyk“, má fé „nevíra, špatná víra“, maus tratos „špatné jednání“, coisa ruim „příšerná věc“, gente ruim „příšerní lidé“, ruim fama „příšerná pověst“, ruim sorte*.

Podle korpusového výzkumu²⁸⁹ patří k nejčastěji anteponovaným kvalitativním obecným a relačním adjektivům následující: *velho (velhos tempos, velhos amigos), grande (grandes olhos, grande silêncio), novo (nova vida, novo mundo, novo dia), alto (alta noite, altas horas, alta sociedade), pequeno (pequenas coisas, pequena mesa), pobre (pobre diabo, pobre alma, pobre coitado), forte (forte cheiro, forte impressão, forte dor), longo (longo tempo, longa viagem, longa conversa), baixo (baixo preço, baixo ventre), mau (maus humor, má vontade, mau gosto), antigo (antigo companheiro, antigo colega, antiga namorada), estranho (estranha sensação, estranha morte), triste (triste fim, triste figura, triste notícia), vivo (viva força), verde*

(*verdes anos*), *belo* (*belo dia, belos olhos*), *simples* (*simples facto, simples palavra, simples razão*), *feliz* (*feliz aniversário, feliz marido*), *enorme* (*enorme esforço*), *fino* (*fina força, fino trato, fino sabor*), *verdadeiro* (*verdadeiro amor, verdadeira paixão*), *livre* (*livre vontade, livre arbítrio*), *leve* (*leve sorriso, leve rubor*), *sério* (*sérios problemas*), *natural* (*natural confusão*), *rápido* (*rápidos olhares, rápida visão*), *raro* (*raras vezes, raras pessoas*), *duro* (*duras penas, dura existência*), *profundo* (*profundo suspiro*), *puro* (*pura perda, puro engano*), *louco* (*louca vontade*), *curto* (*curto silêncio, curto prazo, curta distância*), *fresco* (*frescas datas*), *pálido* (*pálidos raios*), *lindo* (*lindos olhos, lindo dia, lindo cabelo*), *doce* (*doce paz, doce nome, doce ilusão*), *firme* (*firme resolução*), *justo* (*justo direito*), *terrível* (*terrível ameaça*), *nobre* (*nobre senhor*), *suave* (*suave melancolia*).

K relačním adjektivům, která jsou nejčastěji postponována v portugalské a brazilské próze, patří: *descalço, morto, elétrico, material, semanal, verde, azul, vermelho, cinzento, amarelo*. K těm nejčastějším, která vyjadřují intenzitu a jsou fakultativně anteponována či postponována, patří: *principal, diverso, enorme, diferente, inteiro*. Antoponována jsou nejčastěji: *mero, pleno, único, próprio*. Co se týče ostatních adjektiv (jak negativních-konjektivních tak modálních) pak jsou nejčastěji anteponována adjektiva: *verdadeiro, provável, raro, frequente, súbito*, méně pak *presumível* nebo *suposto*. V postpozici se nejčastěji nachází *presente, falso, fulminante, permanente*.

Jiný korpusový výzkum²⁹⁰ ukázal, že jednoslabičná adjektiva *bom* a *mau* se většinou kladou před podstatné jméno s výjimkou těch situací, kdy se kombinují s některými dvouslabičnými substantivy, a to z důvodu fonologických a lexikálních.²⁹¹ Co se týče dvouslabičných adjektiv *longo* a *velho*, pak byla prokázána jasná antepozice. Korpusové výsledky některých kvalitativních adjektiv, které modifikují svůj význam podle pozice vzhledem k substantivu, však přinesly překvapivé závěry. *Maior* a *menor* se často používají v obou pozicích, přičemž nemění svůj význam. Adjektivum *rico* je často používáno v obou pozicích bez změny významu. Adjektivum *grande* naopak je používáno fixně v ustálených vazbách a to jak v antepozici, která převažuje, tak v postpozici.²⁹²

290 J. Hricsina (2013:203-218).

291 J. Hricsina (2013:218).

292 Více J.Hricsina (2013:203-218).

6.10 Příslovečná funkce adjektiva

Adjektiva občas syntakticky splývají v predikátu s adverbii. Mohou být použita ve významu podstatných jmen i příslovcí. Jsou pak ve tvaru mužského *rodu* jednotného čísla: *falar baixo/alto* „mluvit potichu/hlasitě“, *resultar positivo* „skončit pozitivně“, apod.

7. ZÁJMENA PRONOMINA

7. 1. Obecná charakteristika a funkce zájmen

Podle pojetí B. Zavadila jsou zájmena: „rozšiřujícím slovním druhem (*amplifikátorem*) a funkčně slouží především k vyjádření substituce (nahrazují syntakticky podstatné a přídavné jméno), obou forem ukazování, tj. deixe (vnějazykové, typ *tenhle, tamten*) a anafory (typ *ten, ta, on*).“²⁹³

Deiktickou funkcí se rozumí funkční rys „spočívající ve schopnosti okurenčně²⁹⁴ poukazovat přímo k různým částem mimojazykové skutečnosti (ontologickým referentům)-pak mluvíme o tzv. situační deixi neboli vlastním ukazování, vnější deixi či *exofore*, anebo k okurenčním významům jazykově pojmenovaným v jazykovém kontextu - pak mluvíme o kontextové deixi, neboli odkazování, vnitřní deixi či *endofore*.“²⁹⁵ Prostředky, které deiktickou funkci plní, nazýváme obecně *deiktory* (deiktická slova). Ta se neomezují jen na zájmena, nýbrž prostupují několika slovními druhy. Jádro dektorů tvoří deiktická substantiva a adjektiva. Patří k nim ale také deiktická adverbia, deiktické číslovky a některá obecně relační adjektiva, u nichž je nesnadné rozhodnout, zda významově patří ještě k adjektivům nebo spíše už k zájmenům.“²⁹⁶

B. Zavadil dělí deiktory podle funkce do tří skupin: *komunikativně situační, deiktickou funkci kontextovou a deiktickou funkci specifikaci*.²⁹⁷

Deixe *komunikativně-situační (exoforická)* spočívá v „přímém (*exoforickém*) ukázání na ontologický referent“²⁹⁸ v podmínkách konkrétní komunikační situace a v jeho uvedení do souvislosti s jedním ze tří konstitučních prvků této situace: s emitentem neboli původcem sdělení (portugalsky „emissor“ *nebo* „locutor“), s recipientem (neboli adresátem sdělení, portugalsky „interlocutor“) a s předmětem

293 B. Zavadil, P. Čermák (2010:368-369).

294 Okurenčně = v závislosti na parolové realizaci, tedy na individuálním, konkrétním sdělování. Je to termín J. Šabršuly, který se nechal inspirovat francouzským substantivem occurrence „výskyt“ apud. B. Zavadil, P. Čermák (2010:27).

295 B. Zavadil, P. Čermák (2010:369).

296 Tamtéž.

297 Tamtéž.

298 Mimojazyková skutečnost, která se vztahuje k danému znaku.

sdělení (nevztaženým ani k emitentovi, ani k recipientovi).²⁹⁹

Typickým deiktorem v portugalštině jsou ukazovací zájmena (demonstrativa): *esta/este, essa/esse, aquela/aquela*. Komunikativně situační deiktickou funkci plní také zájmena osobní (*eu, tu, ele, ...*) a zájmena přivlastňovací (*meu, teu, seu livro*).

V portugalštině je situační deixe pevně spojena s místními demonstrativními adverbii a demonstrativními zájmeny úzce souvisí s přítomností dané osoby v místě a čase promluvy: *eu* → *este* → *aqui*, *tu* → *esse* → *aí*, *ele* → *aquela* → *ali*). U demonstrativních adverbii časových je tento vztahový systém zjednodušen: *agora- neste momento, então* – *nesse/naquele momento*.

Komunikativně situační deixe těsně souvisí s **identifikační funkcí**, která vztahuje jazykový projev jednoznačně kurčitým prvkům mimojazykové reality. Podle působu identifikace mimojazykové reality pak B. Zavadil dělí deiktory na autodesignátory a kodesignátory: deiktory, které identifikují samostatně (*isto, isso, aquilo, assim, aqui, aí, ali, acolá*) se nazývají **autodesignátory** a deiktory, které identifikují pouze v spojení s denominátory (*este livro, essas cidades, aquela tarde*), se nazývají **kodesignátory**.³⁰⁰

Deixekontextová (endoforická) pak spočívá „v odkazuk jazykově pojmenovaným designátům ve sdělení. Podle směru, kterým je odkazování orientováno, rozlišujeme kontextovou deixi anaforickou (zpětně odkazovací, regresivní) a kontextovou deixi kataforickou (předjímací, anticipační, preparativní, progresivní).³⁰¹ Vlastními prostředky kontextové deixe mohou být zájmena odkazovací (např. posesiva: *nosso vizinho*), zájmena osobní či tzv. náměstky (substituty) jiných slov (přídavná jména, člen, apod).

Deixespecifikační stejně jako v případě členu, spočívá „ve specifikaci okurenčních významů jazykových pojmenování.“ Specifikátory blíže určují (ukazují ve širokém slova smyslu), zda jde o „význam obecný, referenčně neurčitý, nebo o význam identifikačně konkrétní, referenčně určitý.“³⁰² K dektorům **neurčitě specifikačním** patří: **interrogativa, relativa a indefinita**. K dektorům určitě specifikačním patří: **delimitativa** (deiktory vymežovací), která je možno dále rozdělit na **identifikátory** (*mesmo*), **totalizátory** (*todo*) a **negátory** (*nenhum*).³⁰³

Deiktická funkce zájmen je pak doprovázena „různými významovými odstíny vztahové povahy, jako jsou **personálnost, reflexivnost, demonstrativnost, diaforičnost, posesivnost, interogativnost, relativnost, delimitativnost** (identifikace, totalizace

299 Tamtéž.

300 Tamtéž.

301 B. Zavadil, P. Čermák (2010:371).

302 Tamtéž.

303 Tamtéž.

7.2. Sémantická klasifikace zájmen

Základní sémantickou funkcí zájmen je: „realizovat situační nebo kontextovou deixi, případně specifikovat (konkretizovat) význam denominátorů.“³⁰⁵ Tuto funkci plní všechny deiktory, a to buď *substantivně* nebo *adjektivně* a podle morfosyntaktických vlastností se pak dělí zájmena na zájmena substantivní a adjektivní.³⁰⁶ Existuje 6 tříd zájmen: *zájmena osobní* (s převažující funkcí deixe komunikativně-situační), *zájmena ukazovací* (také s převažující funkcí deixe komunikativně-situační), *zájmena přivlastňovací* (s převažující funkcí deixe komunikativně-situační) a *zájmena tázací, vztazná a neurčitá*, u kterých převládá funkce specifičnická.

7.3. Osobní zájmena

K hlavním druhům patří v portugalštině zájmena osobní. Jde to tzv. personalia (portugalsky „*pronomes pessoais*“), která jsou substantivní povahy a jejichž funkcí je: „odkazovat v podmínkách konkrétní komunikační situace k jednomu z participantů – účastníků výpovědní situace: emitentovi, recipientovi nebo předmětu sdělení.“³⁰⁷

Osobní zájmena mají gramatickou kategorii osoby a čísla. Po stránce výrazové jsou vybaveny tvary, které plní syntaktickou funkci podmětu (portugalsky „*pronomes retos*“³⁰⁸ *pessoais*“), nebo funkci předmětu (tzv. „*pronomes clíticos*“), které mohou mít funkci předmětu přímého, nepřímého nebo funkci objektivu. Jako jediný slovní druh má tedy i syntetické tvary pádové. Zájmena objektová navíc mají zvláštní tvary pro postavení přízvučné (po předložkách) a nepřízvučné (příklonné, klitické).

304 B. Zavadil, P. Čermák (2010:372).

305 Tamtéž.

306 Tamtéž.

307 Tamtéž.

308 Podle starého pravopisu psáno *recto*.

číslo	os.	osobní zájmeno podmětné	osobní zájmeno předmětné a objektivní			
			Předmětné- nepřízvučné		objektivní	
			3.p.	4.p.	přízvučné	nepřízvučné- příklonné „com“
sing.	1	<i>eu</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>mim</i>	<i>comigo</i>
	2	<i>tu</i>	<i>te</i>	<i>te</i>	<i>ti</i>	<i>contigo</i>
	3	<i>ele</i>	<i>lhe</i>	<i>o</i>	<i>ele</i>	<i>com ele</i>
	<i>ela</i>	<i>a</i>		<i>ela</i>	<i>com ela</i>	
oslovovací formule	<i>você</i>	<i>o, a</i>		<i>si</i>	<i>consigo</i>	
	<i>o senhor</i>	<i>o</i>	<i>si (o senhor)</i>	<i>consigo (com o senhor)</i>		
	<i>a senhora</i>	<i>a</i>	<i>si (a senhora)</i>	<i>consigo (com a senhora)</i>		
plural	1	<i>nós</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nós</i>	<i>connosco</i> ¹
	2	<i>vós</i>	<i>vos</i>	<i>vos</i>	<i>vós</i>	<i>convosco</i>
	3	<i>eles</i>	<i>lhes</i>	<i>os</i>	<i>eles</i>	<i>com eles</i>
	<i>elas</i>	<i>as</i>		<i>elas</i>	<i>com elas</i>	
		<i>vocês</i>	<i>lhes/vos</i> 2	<i>vos</i>	<i>vocês</i>	<i>com vocês</i>
oslovovací formule	<i>os senhores</i>	<i>vos</i>	<i>os senhores</i>		<i>convosco</i>	
	<i>as senhoras</i>		<i>as senhoras</i>		<i>convosco</i>	

1) Podle nového pravopisu je možné fakultativně psát *connosco* i s jedním n: *conosco*.

2) Za spisovnější je považován tvar „lhes“, ale oba dva tvary se používají v běžném jazyce.

7.3.1. Podmětná zájmena

Používání podmětových tvarů zájmen, tzv. „*pronomes pessoais retos*“³⁰⁹, podobně jako v češtině, jsou používána spíše při důrazu, který lze zesílit použitím „*mesmo*“ nebo „*próprio*“. „*O João mesmo falou comigo.*“ (Sám Jan se mnou mluvil.), „*Eu próprio não estou de acordo.*“ (Já sama nesouhlasím.), apod.

Podmětná zájmena se používají často v kontrastním koordinačním (souřadném) syntaktickém vztahu: „*Eu falo com o João e tu falas com a Maria.*“ (Já si promluví s Janem a ty s Marií.).

Přestože jsou slovesné morfologické exponenty osoby dostatečné k identifikaci osoby a čísla, používá se zájmen podmětných často tam, kde není dostatečně rozlišena 1. a 3. osoba singuláru (*eu, ele, ela*), kde je třeba odlišit rod třetí osoby (*ele x ela*), anebo v případě osobního infinitivu, který slouží jako kondenzátor vedlejších vět a jehož podmět je odlišný od věty vedlejší: „*É bom ela falar com o médico.*“

Podmětné zájmeno **eu** je zájmenem první osoby jednotného čísla. Toto zájmeno může být také substantivizováno na „*o eu*“, v plurálové podobě „*os eus*“. Tyto tvary se používají ve významu osoby, osobnosti: *os eus individuais* „*individuální já*“.

Podmětné zájmeno **tu** je zájmenem druhé osoby jednotného čísla a vyžaduje také sloveso ve druhé osobě jednotného čísla. Používá se při oslovování ve druhé osobě jednotného čísla, tedy v tzv. tykání. Je tedy výhradně používáno ve familiárním a neoficiálním stylu a slouží k oslovení druhé osoby/recipienta, kterého mluvčí/emitent zná anebo který je mladší než emitent. V brazilské portugalštině je oslovení pomocí *tu* dialektologicky vymezeno, především na oblasti jižní Brazílie.

Podmětné zájmeno **ele, ela** je zájmenem třetí osoby jednotného čísla a vztahuje se k osobám či věcem buď ženského (*ela*) nebo mužského rodu (*ele*).

Tvar **você** je svou významovou funkcí tvarem 2. osoby, morfologicky i syntakticky se však chová jak zájmeno 3.os.sg. Spojuje se s verbálními tvary ve 3. osobě. Tento tvar v evropské portugalštině slouží pro účely méně formálního vykání druhé osobě, které si emitent nepřeje tykat a která je přibližně stejné věkové kategorie. Emitent jej používá také v případě, že si nepřeje tykat mladší osobě. Emitent mladší by neměl tohoto tvaru používat pro oslovení starší osoby. Takové použití je velmi neuctivé. Osoby starší se pak nejčastěji oslovují formulemi: *o senhor/a senhora* nebo tituly: „*O professor podia desculpar-me?*“ (Pane profesore, mohl byste mě omluvit?); „*O senhor doutor vai receitar-me antibióticos?*“ (Pane doktore, vy mi předepíšete antibiotika?).

Zájmeno **você** se v brazilské portugalštině běžně vyskytuje při tykání druhé

osobě, přičemž však platí shoda se slovesem ve třetí osobě jednotného čísla. V některých oblastech se však používá pro tykání zájmena *tu*, jako například v jižních a v severních částech Brazílie.³¹⁰

Oslovovacích formulí „**o senhor**“ a „**a senhora**“, lidově *o sor/a sora*, které v doslovném překladu znamenají „pán“, „paní“, slouží jako vykací formule. Tvarů „*minha senhora*“, „*sim, senhor*“, „*sim, senhora*“ se používá velmi často při běžných komunikačních situacích jako dovětek. Tvarů *Execelentíssimo Senhor Embaixador*; *Prezado Senhor Doutor*; *Prezada Senhora Professora Doutora* se používá jako oslovovacích formulí v úvodních částech oficiálních dopisů nebo ve slavnostně řečnických textech.

Zájmeno **nós** je tvarem první osoby množného čísla, který se tvoří supletivně, nikoli morfologicky. V některých typech textu, kde je toto zájmeno emfazováno, se může vyskytnout s velkým písmenem. Je inkluzivním plurálem první osoby a vyžaduje shodu se slovesem v osobě a čísle. Exkluzivní plurál první osoby množného čísla v portugalské neexistuje. V některých typech textu, jako například v textech vědeckých, nahrazuje první osobu jednotného čísla (hovoří se o plurálu skromnosti).

Zájmeno **vós** je tvarem druhé osoby množného čísla, který je rovněž tvořen supletivně, nikoli morfologicky (tedy ne pomocí *tu*). Vyžaduje shodu se slovesem ve druhé osobě množného čísla. Tvar *vós* se dříve používal jak k oslovení jednoho recipienta, tak k oslovení více recipientů zároveň. Jde o vykací zájmeno vyjadřující úctu a respekt mluvčího k posluchači. Přestože je v dnešní době jeho používání velmi omezeno a je vnímáno jako knižní a archaické, dochovalo se v severních dialektech Portugalska anebo v liturgických či slavnostních a obřadních textech. Dostupné učebnice a některé gramatiky současné portugalské s tímto zájmenem již nepočítají a do fondu portugalských osobních zájmen jej již většinou nezahrnují.

Oslovovací tvar „**você**“ je vytvořen morfologicky z jednotného čísla tvaru *você* a je používán pro účely familiárního tykání či neformálního vykání v množném čísle. Stejně jako tvary *eles*, *elas* které byly vytvořeny také morfologicky, vyžaduje shodu se slovesem ve třetí osobě množného čísla. Pro účely vykání v množném čísle se stejně jako ve třetí osobě jednotného čísla používá oslovovacích tvarů **os senhores/as senhoras**.

Kromě nich existují také další: *vossa/vossa: vosmecê/ vomecê/ vossemecê*. Ty se používají pro účely neformálního vykání v lidovém a rodinném prostředí. Pro účely vykání v lidové a v mluvené řeči, které je určeno především ženám vyššího

310 Občas se vyskytuje hovorově *você* se slovesem ve druhé osobě jednotného čísla, ale tato inkongruence je vnímána jako nespisovná.

postavení, se používá honorifika *Vosselência/Vossência*, ve formální řeči pak *Vossa Excelência*.

Portugalština má tedy rozvinutější systém osobních zájmen, než například některé jazyky germánské (angličtina či němčina) nebo než například francouzština. Příkladem jazyka s velmi bohatým repertoárem zdvořilostních vztahů je japonština:³¹¹ „Tzv. honorifika, která jsou pro evropské jazyky spíše okrajovou záležitostí, vyjadřují různé vztahové rozdíly mezi mluvčím a posluchačem. Bohatě rozvinutá jsou například v japonštině, kde se lze setkat až se sedmi zájmeny pro funkci „já“ k vyjádření skromnosti, autority, apod.“³¹²: *boku* (já= neformální, zvláště používáno muži), *watakuši* (chápáno jako velmi zdvořilé od muže), *wataši* (formálně od muže, neutrálně od ženy), *atakuši* (snobsky od ženy, řídce od muže), *ataši* (kolokviální obvykle od ženy), *waši* (nářeční od muže, zvláště staršího), *ore* (hovorově od muže).³¹³

7.3.2. Klitická zájmena nepřízvučná

Zájmena předmětová (**objektová – příklonná klitika**) vyjadřují v nepřízvučném postavení „personální deixi“³¹⁴ a syntakticky plní funkci přímého nebo nepřímého předmětu. Naše pojetí pádu nám dovoluje chápat je tedy jako tvary akuzativu a dativu.³¹⁵

Objektová klitika se staví standardně za přízvučné sloveso a v této enklitické pozici se s nimi pojí spojovací čárou. Za určitých okolností však dochází k tzv. proklizi, tedy k postavení klitika před slovesný tvar, a to pokud věta obsahuje v pozici před slovesem **negátor**: *encontraram-se x não se encontraram*; **interogativ**: *O que é que lhe diz? Onde o encontrou?*; **spojky**: *Não diz onde o encontrou Não diz que o tem*; a **některá příslovce**: *já, também, logo, assim, ainda, todos, tudo, aqui: Conhece-o. x Já o conhece. Dizem-no. x Todos o dizem. Comeu-o. x Também o comeu?*

Pokud se akuzativní klitické osobní zájmeno třetí osoby připojuje ke slovesnému tvaru končícímu na *-r, -s, -z, -m, -ão, -õe*, pak dochází v písmu k pravopisným změnám.

Zájmena nepřízvučná ve 4. pádě **o, a, os, as** nabývají tvarů **-lo, -la, -los, -las**, jsou-li připojena za slovesné tvary končící na *-r* (infinitiv), *-s* (2.os.jednotného čísla

311 F. Čermák (1994:152).

312 F. Čermák (1994:35).

313 Tamtéž.

314 B. Zavadil, P. Čermák (2010:376).

315 Tamtéž.

a 1.os. množného čísla) a *-z* (3.os.jednotného č. některých nepravidelných sloves). V přízvukných slabikách těchto slovesných tvarů se označuje přízvuk samohlásek *-a, -e* ► **á, ê**. Nad *-i* se přízvuk neoznačuje, protože jde o typickou samohlásku, na níž jsou ukončena oxytonní slova.

<i>-r</i>		<i>Vou comprar as laranjas</i>	→ * <i>Vou compar-as</i>	→ <i>Vou comprá-las.</i>
<i>-s</i>	► <i>-l</i>	<i>Tu lavas os morangos</i>	→ * <i>Tu lavas-os.</i>	→ <i>Tu lava-los.</i>
<i>-z</i>		<i>Traz o livro amanhã</i>	→ * <i>Traz-o amanhã.</i>	→ <i>Trá-lo amanhã</i>

* agramatické (nespisovné) tvary.

K výjimce dochází u slovesa *querer* „chtít“ a *ter* „mít“. U slovesa *querer* se ke tvaru třetí osoby jednotného čísla (*quer*) připojuje *-e*. *Ele quer o bolo.* → **Ele quê-lo.* → *Ele quere-o.* U slovesa *ter* ve druhé osobě jednotného čísla (*tens*) dochází ke změně *tens*→*tem*, přičemž se klitické zájmeno mění na *-lo, -la*. *Tu tens a caneta?* → **Tu ten-la.* → *Tu tem-la.*

Je-li slovesný tvar zakončený na nazální diftong, t.j. *-am, -em, -ão* (koncovky 3.os. množného čísla různých slovesných časů a způsobů), nabývají předmětová zájmena tvarů *-no, -na, -nos, -nas*:

<i>-m</i>		<i>Façam o trabalho.</i>	→ * <i>Façam-o.</i>	→ <i>Façam-no.</i>
<i>-ão</i>	► <i>n</i>	<i>Eles dão as informações,</i>	→ * <i>Eles dão-as.</i>	→ <i>Eles dão-nas.</i>
<i>-õe</i>		<i>Põe o chapéu,</i>	→ * <i>Põe-o.</i>	→ <i>Põe-no.</i>

* agramatické (nespisovné) tvary.

Pokud se ke slovesu připojuje zároveň dativní a akuzativní zájmeno, pak dochází v těchto kombinacích k tzv. stahování:

4.p. →		<i>o</i>	<i>a</i>	<i>os</i>	<i>as</i>
3.p.	<i>me</i>	<i>mo</i>	<i>ma</i>	<i>mos</i>	<i>mas</i>
	<i>te</i>	<i>to</i>	<i>ta</i>	<i>tos</i>	<i>tas</i>
	<i>lhe</i>	<i>lho</i>	<i>lha</i>	<i>lhos</i>	<i>lhas</i>
	<i>nos</i>	<i>no-lo</i>	<i>no-la</i>	<i>no-los</i>	<i>no-las</i>
	<i>vos</i>	<i>vo-lo</i>	<i>vo-la</i>	<i>vo-los</i>	<i>vo-las</i>
	<i>lhes</i>	<i>lho</i>	<i>lha</i>	<i>lhos</i>	<i>lhas</i>

V případě stažených zájmenných tvarů se však neuplatňují výše uvedené pravopisné změny. Co se týče jejich postavení ve větě, pak však zaujímají úplně stejnou pozici jako dativní a akuzativní klitická zájmena. Klitická zájmena akuzativní se používají se slovesy tranzitivními přímými (*ajudar, ver, acusar, apod.*), klitická zájmena dativní se pak používají se slovesy tranzitivními nepřímými, které se pojí s dativním podstatným jménem pomocí předložky (*ferir, telefonar, apod.*). Tvar **vos** plní dativní a akuzativní funkci původně nahrazoval *vós* ve třetím pádě (= *a vós*). Dnes se však může vztahovat také k nominativnímu tvaru *vocês* stejně jako zájmenné tvary varianta **lhes/os-as**, které jsou vnímány jako spisovnější, protože se vztahují gramaticky ke třetí osobě. Tendence nahrazovat klitikem **vos** klitické **lhes** je ale často odsuzována. Kritikové tak navrhuji používat *mostrar-lhes-ei a minha casa* místo, *mostrar-vos-ei a minha casa*. Na straně druhé ale slovník *Dicionário de Língua Portuguesa Contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa* považuje zájmeno *vos* za standardní a gramaticky správný také v akuzativním spojení, přestože u něj dochází k posunu gramatické osoby. Navíc může vyjádřit rozdíl mezi 3. osobou plurálu formálního a neformálního vykání akuzativního tvaru: *vi-os/vi-as* (*viděla jsem Vás: vykání*) a *vi-vos* (*viděla jsem vás – tykání*).

Za zmínku stojí také tvar „**me**“, který kromě dativního a akuzativního významu může mít také význam etického dativu: „*Não me toques no meu menino!*“ (*Nesahej mi na dítě.*).

7.3.3. Objektové tvary přízvučné

Objektové tvary přízvučné vyjadřují personální deixi v přízvučném postavení. V portugalštině se používají výhradně po předložkách.

číslo	os.	osobní zájmeno podmětné	osobní zájmeno předmětné a objektivní	
			přízvučné	aglutinované tvary
sing.	1	<i>eu</i>	<i>mim</i>	<i>comigo</i>
	2	<i>tu</i>	<i>ti</i>	<i>contigo</i>
	3	<i>ele</i>	<i>ele</i>	<i>com ele</i> (zvrtně <i>consigo</i>)

		<i>ela</i>	<i>ela</i>	<i>com ela (zvratně consigo)</i>
		<i>você</i>	<i>si</i>	<i>consigo</i>
oslovovací formule		<i>o senhor</i>	<i>si (o senhor)</i>	<i>consigo (com o senhor)</i>
		<i>a senhora</i>	<i>si (a senhora)</i>	<i>consigo (com a senhora)</i>
plural	1	<i>nós</i>	<i>nós</i>	<i>connosco 1</i>
	2	<i>vós</i>	<i>vós</i>	<i>convosco</i>
	3	<i>eles</i>	<i>eles</i>	<i>com eles (zvratně consigo)</i>
		<i>elas</i>	<i>elas</i>	<i>com elas(zvratně consigo)</i>
		<i>vocês</i>	<i>vocês</i>	<i>com vocês</i>
oslovovací formule		<i>os senhores</i>	<i>si (os senhores)</i>	<i>convosco</i>
		<i>as senhoras</i>	<i>si (as senhoras)</i>	<i>convosco</i>

1) Podle nového pravopisu je možné fakultativně psát *connosco* i s jedním n: *conosco*.

Pouze zájmena ***eu, tu*** a oslovovací tvary ***você, vocês, o senhor/a*** mají supletivní tvary. Ostatní přízvučné objektové tvary jsou shodné s tvary podmětnými.

Předložky ***inclusive, exceto, salvo, menos, afora, fora, tirante*** (kromě, vyjma) se používají s nominativními tvary zájmen: *salvo eu, inclusive tu, salvo tu*.

U předložky ***entre*** lze fakultativně použít nominativu nebo objektivu ***entre tu e eu / entre eu e o segurança / entre mim e o mundo; entre eu e o outro/entre mim e o próprio e Luís Filipe***.

Předložka ***até*** mění význam podle toho, zda bylo použito zájmeno nominativní nebo objektivní. „***Até eu, que sou muito trabalhador, fiquei cansadíssimo.***“ (Dokonce i já, který jsem velmi pracovitý, jsem byl velice unavený.); „***Ele chegou até mim.***“ (Přišel ke mně.).

Zajímavý je také tvar objektivní ***si***, který se vztahuje ke třetí gramatické osobě jednotného i množného čísla a k tvarům *você/vocês/ o senhor/a senhora/os senhores/as senhoras*. Může být použito jak ve zvratném tak v nezvratném významu: *Ele não tem problemas em sair de si* [= dele]; *Os rapazes tomaram o dinheiro para si* [= para eles]). Může se ale vztahovat také k *você(s)* (ex.: *você não tem problemas em sair de si* [= de você]; *Vocês tomaram o dinheiro para si* [= para vocês]).

Ve spojení s předložkou *com* se uchovaly stažené aglutinované tvary *comigo, contigo, consigo, conosco (connosco), convosco*. Je třeba

rozdílit zvrtný tvar *consigo* od nezvratného významu *com ela*: *Ela trouxe o irmão consigo* [= com ela]; *Levaram o material consigo* [= com eles]) ou ex.: *O seu irmão veio consigo* [= com você/com o senhor]?: *Vocês levaram o material consigo* [= com vocês]). Ale *Eu vou com ela. Ela foi com ele. Ele falou consigo mesmo.* atd.

V brazilské portugalštině převažuje tvar *com você, com vocês* nad tvarem *consigo*.

Tvary *nós* a *vós* se vyskytují v konstrukci *com nós* a *com vós* v případě, že nominativních tvarů je použito s *ambos, mesmos, outros, próprios* nebo s číslovkou: *Decidiu que ia com nós os três. Discutiu com todos nós. Concordo com vós os três.* (archaické, knižní). *Falou com todos vós* (formální, vyšší styl, knižní).

7.3.4. Zvratná zájmena

Zvratné (reflexivní) zájmeno (portugalsky „pronomo reflexivo“) je zvláštním případem osobního zájmena objektového (nemá subjektivní tvar), jehož funkcí je vyjadřovat totožnost gramatického subjektu a objektu věty: *Eu chamo-me. Ele chama-se.* Portugalština má specifický tvar jen pro 3.os.sg. a pl.: *ele chama-se, eles chamam-se.*

Stejně jako ve španělštině, také v portugalštině: „zvratné zájmeno může být přímým předmětem slovesa anebo jen morfologickou součástí slovesa: v tom případě jde o tzv. reflexivum tantum, kdy zvratné zájmeno neplní větněčlenskou funkci předmětu, ale je závaznou součástí slovesného tvaru.“³¹⁶ Jako příklad můžeme uvést: *arrepender-se* „litovat se“, *queixar-se* „stěžovat si“, *gabar-se* „vychvalovat se, chlubit se“, apod.

7.4. Zájmena přivlastňovací

Kategorie přivlastňování se vyjadřuje v portugalštině používáním posesivních pronomín a přivlastňovacího genitivu. Přivlastňovací zájmena (portugalsky „pronomes possessivos“) jsou v portugalštině adjektivní povahy, mají tetramorfní strukturu a jejich funkcí je, stejně jako ve španělštině: „identifikovat v podmínkách konkrétní komunikační situace její komponenty (emidenta, recipienta a předmět sdělení) jakožto nositele vztahu přináležitosti, tj. přivlastnění v širokém slova

smyslu (do něhož vedle vlastnění samého vstupuje také přisuzování něčeho)³¹⁷

Zájmena přivlastňovací mají kategorii osoby, čísla a rodu. U třetí osoby se tvoří posesivum přivlastňovacím genitivem, vyjádřeným předložkou „de“ a nominálním *ele, ela*. I zde však může být použito tvaru *seu, sua, seus, suas*, pokud jednoznačně poukazují na nominální tvar: *ele, ela*.

os.	č	singular		plural		
		rod	ženský	mužský	ženský	mužský
<i>eu</i>	sg		<i>meu</i>	<i>minha</i>	<i>meus</i>	<i>minhas</i>
<i>tu</i>			<i>teu</i>	<i>tua</i>	<i>teus</i>	<i>tuas</i>
<i>você</i>			<i>seu</i>	<i>sua</i>	<i>seus</i>	<i>suas</i>
<i>ele</i>			<i>dele /sua</i>	<i>dele/seu</i>	<i>dele /suas</i>	<i>dele/seus</i>
<i>ela</i>			<i>dela/sua</i>	<i>dela/seu</i>	<i>dela/suas</i>	<i>dela/seus</i>
<i>nós</i>		pl		<i>nosso</i>	<i>nossa</i>	<i>nossos</i>
<i>vós</i>			<i>vosso</i>	<i>vossa</i>	<i>vossos</i>	<i>vossas</i>
<i>vocês</i>			<i>seu/*vosso</i>	<i>sua/*vossa</i>	<i>seus/*vossos</i>	<i>suas/*vossas</i>
<i>eles</i>			<i>deles/sua</i>	<i>deles/seu</i>	<i>deles/suas</i>	<i>deles/seus</i>
<i>elas</i>			<i>delas/sua</i>	<i>delas/seu</i>	<i>delas/suas</i>	<i>delas/seus</i>

*správnější je však použití *seu/sua/seus/suas*. *Vosso, vossa* by mělo být použito především ve vztahu k osobám, kterým vykáme.

Zájmen **vosso, vossa** se používá ve zkratkách titulů a oslovovacích formulích:

<i>Vossa Alteza</i>	<i>V. A.</i>	<i>princové a knížata</i>
<i>Vossa Eminência</i>	<i>V. Ema.(s)</i>	<i>kardinálové</i>
<i>Vossa Reverendíssima</i>	<i>V. Revma. (s)</i>	<i>biskupové a kněží</i>
<i>Vossa Excelência</i>	<i>V. Exª (s)</i>	<i>vysoce postavení, diplomatičtí a vojenští úředníci</i>
<i>Vossa Magnificência</i>	<i>V. Mag. ^a(s)</i>	<i>rektoři univerzit</i>
<i>Vossa Majestade</i>	<i>V. M.</i>	<i>králové a královny</i>

<i>Vossa Majestade Imperial</i>	<i>V. M. I.</i>	<i>císařové</i>
<i>Vossa Santidade</i>	<i>V. S.</i>	<i>papež</i>
<i>Vossa Senhoria/Vossoria</i>	<i>V. S.^a (s)</i>	<i>oslovení v obřadním textu</i>
<i>Vossa Omnipotência</i>	<i>V. O.</i>	<i>Bůh. Bože!</i>

Přivlastňovací zájmena se shodují s podstatným jménem v rodě a v čísle. Oproti češtině se ale portugalská přivlastňovací zájmena 3. osoby shodují v čísle a rodě nikoli s vlastníkem, nýbrž s přivlastňovaným předmětem: *o seu livro „jeho, její, Vaše kniha“*.

S posesivy se fakultativně používá člen určitý, popřípadě neurčitý (*um amigo meu „jeden můj přítel“ x o meu amigo „můj přítel“ x meu amigo „můj přítel“*). Při osloveních se však členu nepoužívá. Ve funkci jmenného přísudku se sponou, pokud stojí samostatně, se také člen nepoužívá. Přítomnost či nepřítomnost určitého členu s posesivy je ale také záležitostí převážně stylistickou a najdeme odchylky vysvětlitelné zálibou mluvčího, krajovými zvyklostmi, apod.

Přivlastňovací zájmena mohou stát před nebo za podstatným jménem a může jim předcházet buď určitý nebo partitivní člen nebo také zájmeno ukazovací, neurčité či záporné, nebo dokonce číslovka: *um nosso poema „jedna naše báseň“*, *um dos nossos poemas „jedna z našich básní“*, *este meu amigo „tento můj přítel“*, *nenhum seu amigo „žádný váš přítel“*, *muito meu amigo „můj velký přítel“*. Nikdy však nemůže být v kombinaci se členem a ukazovacím zájmenem: **o este meu amigo*.

Postponované posesivum se většinou nachází ve zvolacích konstrukcích: *Deus meu!* „Bože můj“, *Filha minha* „Děvče moje!“ atd. Ve spojení s jiným adjektivním zájmenem nebo číslovkou může být také použito v postpozici: *esta amiga minha/ esta minha amiga*, *cinco amigos meus/cinco meus amigos*. Obecně platí, že použití posesiva v postpozici je příznakové.

Přivlastňovacích zájmen se používá také v různých ustálených a idiomatických vazbách:

Meu, minha: tvaru „meu“ se používá hovorově a lidově ve funkci vokativu: *Oi meu, diz-me as horas. Empresta-me a borracha, minha!* „Os meus“ se ve stejném stylu používá pro označení rodinných příbuzných a blízkých přátel: *Os meus são a minha preocupação. Tu és dos meus*. Ve vazbě „*Não tenho nada de meu*“ pak je idiomu použito ve významu *být chudý*.

Teu/tua: tvar „os teus“ označuje rodinné příbuzné a blízké přátele: „*Cumpri-*

mentos a ti e aos teus.“ (Zdravím tebe a tvou rodinu.); „Ele é um dos teus, não é?“ (On je tvůj blízký přítel, že?). Ve vazbě „*Não tens nada de teu*“ pak je také idiomu použito ve významu *být chudý*.

Seu/sua: tvarů „os seus“ a „as suas“ se používá lidově /hovorově k označení rodinných příbuzných a blízkých přátel: „*Ele dá-se bem com os seus.*“ (On dobře vychází se svou rodinou“). Také se mohou vyskytnout ve významu příslušníků stejné strany, vyznavačů stejného náboženství apod. „*Aquele político e os seus roubaram tudo.*“ (Ten politik a jeho strana rozkradli vše.). Ve vazbě „*Não tem nada de seu*“ pak je stejně jako v předchozích příkladech idiomu použito ve významu *být chudý*. Také se velmi často používá v ustálených vazbách typu: „*O seu a seu dono.*“ (Dluhy si plaťme, přáteli budme.) *Seu* je součástí kompozita *seu-vizinho* „prsteníček“.

Nosso/ nossa se používá v afektivním významu: „*Como está o nosso doentinho?*“ (Jakpak se má náš malý pacient?); „*Os nossos ganharam.*“ (Naši vyhráli.). Dále se používá také ve významu blízkých přátel: „*Ele é dos nossos, podes confiar nele.*“ (On patří k nám, můžeš mu věřit.). Velice často se používá tvaru „*nossa*“ jakožto zkráceného tvaru kompozita *Nossa senhora* „Panna/panenka Marie“. V neformálním jazyce pak tvoří expresivní prvek výpovědi: „*O tempo passa tão depressa, nossa.*“ (Ach bože, čas tak rychle letí.).

Vosso/ vossa se používá především ve významu skupiny, týmu pocházející ze stejného města, regionu či oblasti jako jsou ti, kterým vykáme: **Os vossos ganharam.** „Vaši vyhráli“.

7.5. Ukazovací zájmena

Zájmena ukazovací, tzv. demonstrativní, (portugalsky „*pronomes demonstrativos*“) jsou povahy adjektivní i substantivní a jejich funkcí je identifikovat mimojazykovou skutečnost vlastním ukazováním na základě komunikační situace. Plní tedy především „vlastní funkci deiktickou, přičemž poukazují na prostorové nebo časové umístění substance vzhledem k emitentovi a recipientovi. Na rozdíl od českých demonstrativ *tento, ten, tamten*, která vyjadřují jen různé stupně vzdálenosti, implikují portugalská ukazovací zájmena i vztah k příslušným osobám (jakožto gramaticky formalizovanému postižení účastníků komunikační situace)“³¹⁸: *este livro „tato kniha“* implikuje vztah k první osobě (emitentovi), *esse livro „ta*

kniha“ implikuje vztah ke druhé osobě (k recipientovi), *aquele livro* „tamta kniha“ implikuje vztah ke třetí osobě (k předmětu sdělení bez souvislosti s emitentem a recipientem).³¹⁹

Demonstrativa se morfologicky i syntakticky chovají většinou chovají jako adjektiva:“ mají tetramorfní strukturu, rozvíjejí substantivum a kongruují s ním v rodě a čísle³²⁰. V substantivní funkci jsou amorfní³²¹ a mají tvary *isto*, *isso*, *aquilo*.

singular		plural		neutrál
maskulinum	femininum	maskulinum	femininum	
<i>este livro</i>	<i>esta caneta</i>	<i>estes livros</i>	<i>estas canetas</i>	<i>isto</i>
<i>esse livro</i>	<i>essa caneta</i>	<i>esses livros</i>	<i>essas canetas</i>	<i>isso</i>
<i>aquele livro</i>	<i>aquela caneta</i>	<i>aqueles livros</i>	<i>aquelas canetas</i>	<i>aquilo</i>

Stejně jako člen, i tato ukazovací zájmena se předložkami **em** a **de** stahují v následující tvary:

<i>de + esta(s)</i>	▶ <i>desta(s)</i>	<i>de + este</i>	▶ <i>deste(s)</i>	<i>de + isto</i>	▶
<i>disto</i>					
<i>de + essa (s)</i>	▶ <i> dessa(s)</i>	<i>de + esse</i>	▶ <i> desse(s)</i>	<i>de+isso</i>	▶ <i>disso</i>
<i>de + aquele(s)</i>	▶ <i>daquele(s)</i>	<i>de + aquela</i>	▶ <i>daquela(s)</i>	<i>de+aquilo</i>	▶
<i>daquilo</i>					
<i>em + esta(s)</i>	▶ <i>nesta(s)</i>	<i>em + este</i>	▶ <i>neste(s)</i>	<i>em + isto</i>	▶
<i>nisto</i>					
<i>em + essa(s)</i>	▶ <i>nessa(s)</i>	<i>em + esse</i>	▶ <i>nesse(s)</i>	<i>em+isso</i>	▶
<i>nisso</i>					
<i>em + aquele(s)</i>	▶ <i>naquele(s)</i>	<i>em + aquela</i>	▶ <i>naquela(s)</i>	<i>em+aquilo</i>	▶
<i>naquilo</i>					
<i>a + aquele(s)</i>	▶ <i>àquele(s)</i>	<i>a + aquela</i>	▶ <i>àquela(s)</i>	<i>a+aquilo</i>	▶
<i>àquilo</i>					

319 Tamtéž.

320 Tamtéž.

321 Tamtéž.

Demonstrativa **este, esta, estes, estas, isto** se vztahují k osobám nebo věcem, které jsou blízké emitentovi nebo okamžiku výpovědi: „*Quem é este homem aqui?*“ (*Kdo je ten muž?*). K tomuto demonstrativu se vztahuje proadverbium *aqui* a *agora*. Kromě toho zastupuje příslovce *ny*ní, *dnes* nebo *letos* v časových údajích: *esta manhã*= *hoje de manhã*, *esta tarde* = *hoje à tarde*, *esta noite* = *hoje à noite*, *neste momento*=*agora*. Tvary *destes, destas* mají také význam „takový“: „*Não posso dormir com um barulho destes.*“ (*V takovém hluku se nedá spát.*)³²²

Demonstrativa **esse, essa, esses, essas, isso** se vztahují k osobám nebo věcem bližším oslovenému než mluvčímu. K tomuto demonstrativu se vztahuje adverbium *aí*. Kromě toho se zájmena užívá při odkazu na předchozí výpověď nebo kontext: *Esse amigo é muito inteligente*. Při časových údajích se toto ukazovací zájmeno vztahuje k nepřilíh vzdálené minulosti či budoucnosti (*nesse momento* – *v tu chvíli*, *nesse dia* – *v ten den*): „*Isso aconteceu em 1989.*“ (*To se stalo v roce 1989.*). „*Nesse ano terminou a guerra.*“ (*V tom roce skončila válka.*); Tvary **desses, dessas** mají také význam „takový“ „*Então eu ia fazer uma coisa dessas?*“ (*Copak já bych mohl něco takového udělat?*) Tvaru *esse* se užívá i v hovorových obratech:

„*Ora essa!*“ (*No tohle!*); „*Essa é boa!*“ (*No to je dobré!*); „*Ainda mais essa!*“ (*Ještě tohle nám scházelo!*).

Demonstrativa **aquele, aquela, aqueles, aquelas, aquilo** se vztahují k osobám a věcem vzdáleným od mluvčího i od oslovené osoby³²³: „*Aqueles homens são já velhos.*“ („*Tamti muži už jsou staří*“). K tomuto demonstrativu se vztahuje adverbium *ali, acolá, lá*. Označuje tedy vzdálenou minulost *naquele dia, naquela altura, naquele ano, atd.* *Aqueles acontecimentos não devem repetir-se.* „*Ony události se nesmí opakovat.*“ Také *daqueles, daquelas* mají význam „takový“: *um homem daqueles* – „*takový člověk*“. V mnoha případech se *aquele* používá pro oživení vyprávění. Označuje něco nebo někoho časově vzdáleného, či vágně určeného: „*Naquele tempo a vida no campo era mais difícil.*“ (*Tehdy byl život na venkově mnohem těžší.*). „*S předločkou a tvoří stažený tvar àquele, àquela: Àquela hora ainda tudo dormia.*“ *V onu hodinu ještě všichni spali.*“. Toto demonstrativum může být také komponentem kompozita *aqueloutro*, které se používá v případě, že nechceme dvakrát použít *aquele/aquela*: „*Aqueles apanhavam maçãs, aqueloutros peras.*“³²⁴ (*Jedni sbírali jablka a druzí zase hrušky.*). Demonstrativum *aquilo* je hojně používáno místo *isso* a má expresivní a emfatickou hodnotu: „*Eu já estava a contar com aquilo.*“ (*Já už jsem s tím počítal.*); „*Aquilo é que era um guarda-redes.*“ (*To byl ale pořádný brankář!!*). S předločkou *a* opět tvoří stažený tvar: *àquilo: Nunca prestes atenção*

322 C.Cunha, L.Cintra (1999:330).

323 C.Cunha, L.Cintra (1999:330-331).

324 Podle starého pravopisu: *pêras*.

aquilo que ele te diz. „Nikdy nevěnuj pozornost tomu, co ti říká.“

Všechny tři typy demonstrativsemnohou pojít se zájmeny *mesmo* a *próprio* a v tomto spojení mají emfatický charakter: *esse mesmo* „přesně ten“; *esse próprio* „onen sám“; *isso mesmo* „přesně tak“.

Ukazovací zájmena *este* a *aquela* mohou také zastupovat a poukazovat na dvě podstatná jména uvedená anaforicky v předchozí větě či v předchozí části věty. V tom případě *este* se vztahuje k bezprostředně předcházejícímu a *aquela* k dřívě uvedenému jménu: „*O Pedro e o Paulo pintam: este pinta bem, aquela pinta mal.*“ (*Petr a Pavel malují, Pavel maluje dobře, Petr špatně.*)

Mezi další ukazovací zájmena patří *o mesmo* „týž, totéž“ a *tal* „tento, takový, taková věc, tato věc“. „*Ele sempre diz o mesmo.*“ (*On sám (osobně) tvrdí totéž.*); „*Ela mesma apareceu aqui.*“ (*Ona sama se tady objevila.*)

Tal je zájmeno kvalitativně ztotožňující a jeho význam vyjadřuje totožnost vlastností pojmenované substance, implikující zpravidla srovnání s vlastnostmi substance jiné („takový = co do vlastností stejný nebo podobný). Může stát před podstatným jménem, při důrazu za ním anebo také samostatně: *tal homem* „tento muž“, *por tal razão* „z tohoto důvodu“, *a tal ponto que* „do takové míry, že“..., *Fernando de tal* „jistý Fernando“. *Tal* má bimorfnní strukturu: má stejný tvar pro mužský a ženský rod (*tal homem* „takový muž, člověk“, *tal mulher* „taková žena“), a dva různé tvary pro singulár a plurál: *tal/tais* (*tais homens* „takoví muži, lidé“, *tais mulheres* „takové ženy“). Jako substantivní však je tvarově neměnný a nepodléhá modifikacím ani rodu ani čísla a významově je synonymní *stalcoisa* „taková věc, něco takového“. Velmi blízký tomuto významu zájmen má spojení *tal e qual* „stejný, -á jako, přesně jako: „*Ela é tal e qual o pai.*“ (*Ona je úplně stejná jako její otec.*) Ve spojení *tal ou qual* pak znamená „přibližně, podobně“: „*Isto é tal ou qual o mesmo.*“ (*To je téměř stejné.*). Tvar *tal* je zařazován někdy do neurčitých zájmen. „*Apareceu um tal bem simpático*“ (*Objevil se tam jeden takový sympaťák.*)

Mesmo „tentýž“ má stejně jako ve španělštině „bezprostředně identifikační význam“³²⁵. Jde o „obecně relační tetramorfnní adjektivum“³²⁶. Tvar *mesmo* má také, stejně jako ve španělštině, „neutrální korelát okazionální, tedy mohou se substantivizovat pomocí členu – *o mesmo - totéž*“³²⁷.

Portugalská demonstrativa v určitém kontextu mohou nabývat také subjektivní hodnoty. *Esse, este* má v mnoha případech pejorativní význam, *aquela* zase emfatický, zdůrazňující. Pomocí ukazovacích zájmen můžeme tvořit expresivní věty a ustálené vazby, vyjadřovat pomocí nich despekt a různé emoce, jako je například

325 B. Zavadil, P. Čermák (2010:387).

326 Tamtéž.

327

překvapení, úlek, údiv, apod.

<i>Essa agora!</i>	<i>No toto!</i>
<i>Ainda mais esta!</i>	<i>Tohle nám tedy scházelo!</i>
<i>Essa é boa!</i>	<i>No, to je teda dobrý!</i>
<i>Essa é que essa.</i>	<i>V tom je právě ten háček.</i>
<i>por essas e por outras</i>	<i>z určitých důvodů...</i>
<i>Esta gente!</i>	<i>To jsou ale lidi!</i>
<i>Este João!/Esse João!</i>	<i>Ten Jan! (despekt)</i>
<i>Com esta fiquei pasmo!</i>	<i>Zůstal jsem z toho paf!</i>
<i>Por esta não esperava.</i>	<i>Tak to jsem teda nečekal.</i>
<i>Aquele é que é...!</i>	<i>To je ale pořádná/ý + substan.</i>
<i>tudo aquilo que ...</i>	<i>všechno to, co...</i>
<i>sem mais aquelas</i>	<i>bez ceremonií, volně, po vůli</i>
<i>não estar com mais aquelas</i>	<i>bez servítků, kategoricky</i>
<i>e mais isto e mais aquilo</i>	<i>ještě to a pak zase ono</i>
<i>por isso</i>	<i>proto</i>
<i>Não estou para isso.</i>	<i>Tak na toto nemám buňky.</i>
<i>Ora essa!</i>	<i>Na to se teda podívejme.</i>

7.6. Zájmena vztažná

Zájmena vztažná (portugalsky „pronomes relativos“) jsou „zájmena relativně vymezovací, neboli parciálně delimitativní, to znamená, že plní funkci neúplnostně, tedy parciálně či částečně, tj. vyjadřují neúplné zahrnutí substancí do vymezeného celku.“³²⁸

Jsou povahy adjektivní nebo substantivní a jejich funkcí je: „zprostředkovávat spojení mezi větami odkazem na syntaktická substantiva nebo adjektiva jakožto antecedenty.“³²⁹V portugalské mají stejnou formu jako zájmena tázací.“³³⁰

328 B. Zavadil, P. Čermák (2010:390).

329 B. Zavadil, P. Čermák (2010:391).

330 C.Cunha, L.Cintra (1999:346-347).

Nejčastější je použití tvarově neměnného, amorfního, **que**, „co, který, která, kteří, které“. Je neohebné v rodě a v čísle a v případě nutnosti je shoda s podstatným jménem vyjádřena členem: *o que, a que, os que, as que*. Může se vztahovat k osobám i věcem. V případě nutnosti vyjádření pádu se *que* nebo *o que* „ten, který; to, co, což, a to“ pojí s příslušnou předložkou nejčastěji však předložkou jednoslabičnou:

pád		předložka	
1.	<i>co</i>		<i>que</i>
2.	<i>čeho (jehož, něhož)</i>	<i>de, sem</i>	<i>que</i>
3.	<i>čemu (čemuž, jemuž)</i>	<i>a</i>	<i>que</i>
4.	<i>co</i>	<i>a</i>	<i>que</i>
5.	<i>oslovujeme, voláme</i>		<i>que</i>
6.	<i>o čem (o čemž, o němž, níž)</i>	<i>de</i>	<i>que</i>
7.	<i>s čím (s čímž, s nímž)</i>	<i>com</i>	<i>que</i>

O jornalista de que lemos no jornal.... Novinář, **o němž** jsme četli v novinách,
É o país em que (=onde) nasceu. To je země, **v níž** se narodil.
Era o que ninguém sabia. To bylo **to, co** nikdo nevěděl.

Neutrální korelát **o que** uvozuje apoziciční větu vedlejší. Znamená „což“ a je odděleno od předchozí věty čárkou.

Ganhou novo prémio, o que lhe agradou muito. Vyhrál novou cenu, **což** ho hodně povzbudilo.

Dalším vztažným zájmenem je zájmeno **quem** „který, kdo, ten, kdo“, které je amorfní, tudíž neměnné v rodě a v čísle a nikdy se nepoužívá se členem. Vztahuje se jen k osobám či k personifikovaným neživým substantivům. Je možné jej nahradit demonstrativním zájmenem. Může být použit bez antecedentu anebo s kataforickým referentem:

Quem quer dinheiro, tem que trabalhar. Kdo chce mít peníze, musí pracovat.
Aquele que quer dinheiro, tem que trabalhar. Ten, kdo chce peníze, musí pracovat.
Feliz é quem tiver dinheiro. Šťastný bude ten, kdo bude mít peníze.

Quem může nahradit také o *a qual*, *a qual*, *os quais*, *as quais*. Velmi často se používá tvaru *quem* s pádovými předložkami:

pád		předložka	
1.	<i>kdo</i>		<i>quem</i>
2.	<i>koho</i>	<i>de, sem</i>	<i>quem</i>
3.	<i>komu</i>	<i>a, para</i>	<i>quem</i>
4.	<i>koho</i>	<i>a</i>	<i>quem</i>
5.	<i>oslovujeme, voláme</i>		<i>quem</i>
6.	<i>o kom</i>	<i>sobre, de</i>	<i>quem</i>
7.	<i>s kým</i>	<i>com</i>	<i>quem</i>

Carlos, de quem sou amigo há dez anos . Carlos, jehož přítelem jsem deset let... São preocupações de quem nada tem que fazer. To jsou starosti toho, kdo nemá nic na práci.

Ele era amigo com quem estudou escola. Byl to přítel, s nímž studoval ve škole.

V akuzativním pádu je *quem* použito jak bez předložky, tak s předložkou *a*. Použití s předložkou *a* není povinné, nýbrž fakultativní.

Zájmeno *qual* se vztahuje na osoby i věci. Jeho bimorfní tvar se určuje podstatným jménem, ke kterému patří. Případnou kongruenci vyjadřuje buď člen anebo plurální koncovka: *a qual*, *o qual*, *os quais*, *as quais* „který, která, kteří, které“. Toto vztažné zájmeno se vztahuje k osobám i k věcem. Klade se v případech, kdy by užitím zájmena *que* mohlo dojít k nejasnosti:³³¹

pád		předložka	
1	<i>co</i>		<i>o/a qual</i>
2.	<i>čeho (jehož, něhož)</i>	<i>de, sem</i>	<i>o/a qual</i>
3.	<i>čemu (čemuž, jemuž)</i>	<i>a, para</i>	<i>o/a qual</i>
4.	<i>co</i>	<i>a</i>	<i>o/a qual</i>
5.	<i>oslovujeme, voláme</i>		<i>o/a qual</i>
6.	<i>o čem (o čemž, o němž, níž)</i>	<i>sobre, de</i>	<i>o/a qual</i>
7.	<i>s čím (s čímž, s nímž)</i>	<i>com</i>	<i>o/a qual</i>

Deu-me a carta que foi escrita por um grupo de amigos, a qual foi publicada na revista.

Dal mi dopis, který napsala skupina přátel, a který byl uveřejněn v časopise.

V adjektivních explikativních větách je oddělen čárkou od věty předchozí:

Chegou o famoso jornalista, o qual celebrou o lançamento do seu novo livro.

Přijel známý novinář, ten, který slavil křest své nové knihy.

Kromě toho se tohoto zájmena užívá po **víceslabičných předložkách a předložkových výrazech**, např. *entre* „mezi“, *contra* „proti“, *durante* „během“, *sobre* „o“, *para* „pro“, *perante* „přes“, *segundo* „podle“, *além de* „kromě“, *através de* „přes“, *a respeito de* „vzhledem k“, *de acordo com* „podle, v souladu s“, *ao cabo de* „pro účel“, *no final de* „na konci“, *apod...* Po jednoslabičných předložkách *com* „s“, *em* „v“, (kromě *sem* „bez“ a *por* „pro“) lze použít stejně *o qual* jako *que*.

Os irmãos entre os quais cresceu. Sourozenci, mezi nimiž vyrůstal...

É um assunto contra o qual Je to věc, proti níž nic

nada há a fazer. nezmůžeme.

É uma coisa sem a qual não posso Je to něco, bez čehož si nedokážu

imaginar a vida. představit život...

Zájmeno **o qual** sekladepřivymezováníurčitého počtu: *um dos quais* „z nichž jeden“, *uma das quais* „z nichž jedna“, *alguns dos quais* „z nichž někteří“, *algumas das quais* „z nichž některé“, *apod.*

O professor apresentou duas conferências, uma das quais foi dedicada ao problema da crise em Portugal. Profesor měl dvě přednášky, z nichž jedna byla věnována problému krize v Portugalsku.

*Dalším vztažným zájmenem je posesivně relativní adjektivní zájmeno s tetramorfní strukturou **cujo, -a, cujos, -as** „jehož, jejíž, jejichž“. Zatímco se v češtině toto vztažné zájmeno shoduje v rodě a v čísle s předchozím zájmenem, v portugalštině se shoduje s podstatným jménem, před nímž stojí. Nikdy tomuto zájmenu nepředchází člen.*³³²

A escola, **cujo** diretor³³³ é João Santos, é de muito alta qualidade.

Škola, **jejíž** ředitelem je João Santos, je velmi kvalitní.

Někdy se projevuje snaha nahrazovat *cujo* jiným vztažným zájmenem, například **de quem, de que, do qual**:

*Vou lembrar-me sempre das pessoas **de quem** fiquei amigo.*

*Vždy budu vzpomínat na ty, **s nimiž** jsem se spřátelil.*

Předchází-li *cujo* dvě nebo více podstatných jmen, musí se shodovat v rodě a čísle s nejbližším z nich, případně se opakovat před každým:

*Eram crianças **cuja** felicidade e cujo amor se depreendem dos valores materiais.*

*To byly děti, **jejichž** štěstí a láska se odvíjí od materiálních hodnot.*

K dalšímu typu vztažných zájmen patří tetramorfní zájmena kvantitativně vymezení **quanto a tanto**, které je povahy adjektivní, tedy tvoří tvary ženského a mužského rodu *quanto, quanta, quantos, quantas, tanto, tanta, tantos, tantas*. Vždy se shodují s podstatným jménem v rodě a čísle. Tato kvantitativně vymezení zájmena obsahují sémantický rys kvantity, a proto spadají do funkční třídy kvantifikátorů, která prostupuje různými slovními druhy a jejíž centrum tvoří číslovky. Proto mají kvantitativně vymezení zájmena k číslovkám velmi blízko.³³⁴ Užívá se jich jak samostatně, tak souvztažně při srovnávání ve funkci proadverbiálně vymezení: *tanto...quanto; tanta...quanta; tantos...quantos; tantas...quantas*.

*Nunca me dará **tanto** dinheiro. Nikdy mi **tolik** peněz nedá.*

***Quantos** livros lêš? **Kolik** knih čteš?*

*Dei **tanto quanto** me foi possível dar. Dal jsem **tolik**, **kolik** jsem mohl dát.*

*Consegue sempre fazer **tudo quanto** lhe dizes. Podaří se mu vždy udělat **vše**, **co** mu řekneš.*

*Conhece **quantos** professores há na escola. Zná **všechny** profesory, kteří jsou v této škole.*

Tanto a **quanto** se vyskytují v následujících ustálených spojeních:

333 Podle starého pravopisu: *director*.

334 B. Zavadil, P. Čermák (2010:390).

Tanto faz.	<i>To je jedno</i>
Tanto me/lhe/te importa.	<i>To mi/mu/tobě jedno.</i>
Tanto melhor.	<i>O to lépe.</i>
Tanto pior.	<i>O to hůře.</i>
a páginas tantas.	<i>v určitý okamžik, jednou</i>
às tantas.	<i>velmi pozdě; snad/asi.</i>
Trabalho às tantas da noite.	<i>Pracuji až do pozdních nočních hodin.</i>
Às tantas ele tem razão.	<i>Možná má pravdu.</i>

Ve funkci vtažných zájmen se nachází také **onde**. Jeho příslušnost ke slovnímu druhu zájmen však není jednoznačně stanovena. Portugalské gramatiky hovoří o *onde* jakožto vztažném zájmenu, nahrazující výraz „*em que*“ („v němž“), jiní je zařazují do vztažných deiktických adverbíí (především pak brazilské gramatiky).

7. 7. Tázací zájmena

Zájmena tázací (portugalsky „*pronomes interrogativos*“, česky také *interrogativa*) jsou zájmena „relativně vymezovací, neboli parciálně delimitativní, to znamená, že plní funkci neúplnostně, tedy parciálně či částečně, tj. vyjadřují neúplné zahrnutí substancí do vymezeného celku.“³³⁵ Jsou povahy adjektivní i substantivní a jejich hlavní funkcí je „identifikovat substance nebo jejich vlastnosti jako předmět otázky, tj. požadavku doplnění informace.“³³⁶

K tázacím zájmenům patří **quem? que? qual/quais? quanto, -a, -os, -as?**

Quem? /Kdo? se vztahuje jen k osobám. Pádové vazby vyjadřuje stejným způsobem jako ve funkci vztažného zájmena.

Quem mora nesta casa?

Kdo bydlí v tomto domě?

Com quem vais ao cinema?

S kým jdeš do kina?

De quem estão a falar?

O kom to mluvíte?

Que?/Co? se vztahuje jen k věcem, stojí-li samostatně nebo se členem. Pádové vztahy se vyjadřují stejně jako ve funkci vztažného zájmena.

335 Tamtéž.

336 C.Cunha, L.Cintra (1999:352-356).

Que/O que queres?

De que falaram?

Co chceš?

O čem jste mluvili?

V případě, že se pojí s podstatným jménem, pak má adjektivní význam „jaký, který“, popřípadě „kolik“ a pádové vztahy opět je možno vyjádřit jako ve funkci vztazného zájmena:

Que livro estás a ler?

Que cidade vão visitar?

Com que rapaz falaste?

Que horas são?

Jakou knihu čteš?

Jaké město navštíví?

S jakým klukem jsi mluvil?

Kolik je hodin?

Qual?/Quais? Jsou tázací zájmena, která se vztahují jak k osobám, tak k věcem. Na rozdíl od *que* se ho užívá zvláště v případě, je-li možnost výběru mezi dvěma nebo více osobami či věcmi. Spona se často vynechává:

Qual dos livros é melhor?

Quais os defeitos do telemóvel?

Qual é a profissão dele?

Quais são os teus livros?

Která z těch knih je lepší?

Jaké jsou závady telefonu?

Jaké je jeho zaměstnání?

Které knihy jsou tvoje?

Quanto? / Quanta? / Quantos? / Quantas? ve významu *kolik* může být použito jak samostatně v substantivní funkci (v tom případě je amorfní), tak s podstatným jménem v adjektivní funkci (v tom případě je tetramorfní). Stojí-li toto zájmeno s podstatným jménem, shoduje se s ním v rodě i čísle (na rozdíl od češtiny). V tomto případě se může vztahovat k osobám i k věcem. Pokud stojí samostatně, pak v neohebném tvaru **quanto**.

Quanto é um bilhete de ida e volta?

Quanto tempo demora a viagem?

Quantos alunos há na turma?

Kolik stojí zpáteční lístek?

Jak dlouho trvá cesta?

Kolik studentů je ve třídě?

Uvedená ukazovací zájmena mohou plnit též funkci **zájmen zvolacích**:

Quem me dera ter sucesso!

Que pena! Que vergonha!

Quanto nós rimos!

Kéž bych měla úspěch.

To je ale škoda. To je ale ostuda!

To jsme se nasmáli!

Tázací zájmena jsou často doprovázena emfatickým výrazem **É QUE**, který se nazývá „clivagem“. Tato vsuvka se klade před slovesa nebo po podstatném jménu, které doprovází tázací zájmeno:

Onde é que moras?

Kdepak bydlíš?

Como é que te chamas?

Jakpak se jmenuješ?

7.8. Zájmena neurčitá

Zájmena neurčitá mohou být kvalitativně i kvantitativně rozlišující.³³⁷

Zájmena kvalitativně rozlišují (alterátory) jsou „kvalitativně vymezovací lexémy, které udávají vztah rozdílnosti“³³⁸ (*outro, outra, demais, os outros*).

Zájmena kvalitativně neurčitá „vymezují danou substanci jako neurčitou, kontextově nezapojenou.“³³⁹ Patří k nim adjektivní zájmena (*algum, alguma, alguns, algumas, algo, alguém*), která jsou považována za pravá neurčitá zájmena.

Zájmena kvantitativně vymezovací mají schopnost „vymezovat buď absolutně (totálně) nebo parciálně (částečně)“³⁴⁰.

Zájmena absolutně vymezovací³⁴¹ „vyjadřují úplné a bezvýjimečné zahrnutí substancí do vymezeného celku, nebo plní funkci záporně (negativně) vymezovací, tj. vyjadřují absolutní nulovost zahrnutí do celku.“³⁴² Patří zde totalizační zájmena *cada, todo, toda, todos, todas, tudo* nebo záporně vymezovací zájmena *nada, nenhum, nenhuma, nenhuns, nenhumas, ninguém*. „Tato zájmena bývají tradičně řazena do neurčitých zájmen, přestože některé gramatiky správně upozorňují na to, že u absolutních vymezovacích zájmen rozhodně nejde o vymezení neurčité. Krajiní hodnota absolutní zahrnutosti do celku, nebo naopak absolutní vyloučenosti z celku, dodává jejich významu kvantitativní určitost, i když je to bez číselného vyjádření. Právě toto nečíselné a nepřesné vyjádření vede k zařazení do neurčitých zájmen.“³⁴³ Zatímco *110 alunos* „100 studentů“ je přesně vyčísleno, pak *todos os*

337 B. Zavadil, P. Čermák (2010:387-392).

338 Tamtéž.

339 Tamtéž.

340 B. Zavadil, P. Čermák (2010:391).

341 B. Zavadil, P. Čermák (2010:390).

342 Tamtéž.

343 Tamtéž.

alunos „všichni žáci“ není přesně kvantitativně numericky vyčísleno.³⁴⁴

Kvantitativní zájmena **parciálně/částečně** **vymezení**
vyjadřují „neúplné zahrnutí substancí do celku“³⁴⁵. Jsou považována za vlastní zájmena neurčitá (indefinitní) a patří i k nim: *algum, alguma, alguns, algumas, alguém, algo*. Některá zájmena mohou mít význam „libovolné výběrovosti, jako jsou zájmena libovolně vymezení neboli arbitrární“³⁴⁶ (*qualquer, quaisquer, quem quer que, onde quer que, atd.*)

Většina neurčitých zájmen může být jak substantivní, tak adjektivní povahy. V případě substantivních zájmen platí, že jsou neohebná. U některých z nich je však důležité rozlišit kategorii životnosti a neživotnosti: *alguém* „někdo“ / *algo* „něco“; *ninguém* „nikdo“ / *nada* „nic“.

Ohebná: nesamostatná				neohebná: samostatná
mužský rod singulár plurál		ženský rod singulár plurál		živ./neživ.
<i>algum</i>	<i>alguns</i>	<i>alguma</i>	<i>algumas</i>	<i>alguém/algo</i>
<i>nenhum</i>	<i>nenhuns</i>	<i>nenhuma</i>	<i>nenhumas</i>	<i>ninguém/ nada</i>
<i>todo</i>	<i>todos</i>	<i>toda</i>	<i>todas</i>	<i>tudo</i>
<i>outro</i>	<i>outros</i>	<i>outra</i>	<i>outras</i>	<i>outrem</i>
<i>certo</i>	<i>certos</i>	<i>certa</i>	<i>certas</i>	
<i>vário</i>	<i>vários</i>	<i>vária</i>	<i>várias</i>	
<i>tanto</i>	<i>tantos</i>	<i>tanta</i>	<i>tantas</i>	
<i>quanto</i>	<i>quantos</i>	<i>quanta</i>	<i>quantas</i>	
<i>qualquer</i>	<i>quaisquer</i>	<i>qualquer</i>	<i>quaisquer</i>	

K **neohebným substantivním zájmenům** patří *alguém, algo, ninguém, nada, tudo, outrem, nada, cada*.

K **ohebným zájmenům** pak patří ostatní zájmena a platí u nich následující pravidla.

U negativních zájmen je nutné přihlédnout k **pravidlu o dvojím záporu**.

344 B. Zavadil, P. Čermák (2010:391).

345 Tamtéž.

346 Tamtéž.

V portugalštině se klade sloveso v záporném tvaru, pokud negativní zájmeno stojí za ním. V případě, že negativní zájmeno stojí před slovesem, pak se sloveso klade ve tvaru kladném, i když se této konstrukce používá spíše sporadicky:

Não sei nada.

Nevím nic.

Nada posso fazer.

Nic nemohu udělat.

Não falei nunca do que aconteceu. *Nikdy jsem nemluvil o tom, co se stalo.*

Nunca falei do que aconteceu. *Nemluvil jsem nikdy o tom, co se stalo.*

Nada je součástí ustálených spojení a idiomatických vazeb:

<i>Não é nada.</i>	<i>To nic není.</i>
<i>Nunca pergunta nada.</i>	<i>Nikdy se na nic neptá</i>
<i>Nada posso fazer.</i>	<i>Nic nemůžu udělat.</i>
<i>Nada disso!</i>	<i>Nic takového.</i>
<i>Nada de exageros!</i>	<i>A žádné přehánění!</i>
<i>De nada !</i>	<i>Není zač.</i>
<i>dentro em nada</i>	<i>hned</i>
<i>por tudo e por nada</i>	<i>zbytečně</i>
<i>Nada feito!</i>	<i>A nic z toho!</i>
<i>Nada a fazer!</i>	<i>Nedá se nic dělat.</i>
<i>dar em nada</i>	<i>něco nevyjít</i>
<i>nada mais nada menos que... než</i>	<i>nic víc nic míň,... než</i>
<i>Qual nada?!</i>	<i>Jak to že nic?</i>

Zájmena parciálně kvalitativně vymezující *algum, alguma, alguns, algumas* jsou někdy použity za podstatným jménem a stávají se tak z nich záporná neurčitá zájmena a překládají se výrazem „vůbec žádný“. Před podstatným jménem pak mají význam „jistý, určitý“

De alguma maneira nós somos também responsáveis. „

My do určité míry jsme také zodpovědní“.

De maneira alguma eu posso concordar com isso.

„V žádném případě s tím nemohu souhlasit“.

Algum, alguma, alguns, algumas mohou být také kvantitativně parciálně vymezovací a v množném čísle mohou mít význam neurčitého množství, které se

překládá do češtiny jako „několik“:

Encontrei alguns colegas de trabalho. Potkal jsem **několik kolegů** z práce.
Confesso que tive algum medo. Přiznávám se, že jsem také měl **trochu strach**.
Comprei algum vinho. Koupil jsem **nějaké víno**.

Ke kvalitativně neurčitým zájmenům patří také **certo, certa, certos, certas** (expresivně také *certinho*), která ve funkci neurčitého zájmena stojí vždy před podstatným jménem s významem „jistý, jakýsi nějaký“. V pozici za podstatným jménem má význam „zaručený, spolehlivý, bezpečný, jistý, správný“: *um certo humor určitý humor* „určitá dávka humoru“ *x um humor certo* „správný humor“; *a uma certa hora* „v jistou hodinu“ *x à hora certa* „v přesnou hodinu“; *um certo amigo* „jistý (nějaký) přítel“ *x um amigo certo* „spolehlivý (stoprocentní) přítel“; *certa ocasião* „určitá příležitost“ *x a ocasião certa* „správná příležitost“; *uma certa idade* „jistý věk“ *x a idade certa* „pravý (správný) věk“.

K **alterátorům**³⁴⁷ patří také obecně relační adjektivum **outro, outra, outros, outras** a jeho synonyma, jako jsou **diferente, diverso, distinto, demais**. **Outro** má substantivní korelát **outrem**. Expresivně lze také použít *outro qualquer* „jakýkoliv jiný“. Se zájmeny ho sblíží schopnost zastupovat substantivum, případně k němu kontextově odkazovat³⁴⁸. „*Aqui há um livro, ali há outro.*“ (Tady je jedna kniha, tam je druhá.); „*Traz-me outro papel.*“ (Přines mi další/jiný papír.); „*Fica para outro dia.*“ (Necháme to na jiný den. (na jindy)“.

Ve spojení se členem určitým a s odkazovacím zájmenem **o/a** nabývá **outro** funkce, kterou B. Zavadil nazývá **diferenciačně identifikační**, která: „vyjadřuje protiklad dvou různých substancí a překládá se jako „druhý“, „další“, „opačný“.“³⁴⁹ *Este livro é mais bonito do que o outro.* „Tato kniha je hezčí než ta druhá“. Někdy se používá i v přeneseném významu: **A outra vida.** „Posmrtný život.“; **Noutro mundo** „no onom světě“.

S předložkou *de* a *em* může tvořit stažený tvar: *doutra vez* „jindy“; *noutro sentido* „v jiném smyslu“; *noutros tempos* „v jiných dobách (dřívějších)“.

V množném čísle může být opět alterátorem kvalitativně vymezujícím, pokud není spojen se členem: *outros* „jini“ nebo ve spojení se členem může mít diferenciačně identifikační funkci: *os outros* „ti druzí“, stejně jako **os demais, as demais**, který implikuje navíc význam **reziduálně identifikační (ostatní)**.³⁵⁰

347 B. Zavadil, P. Čermák (2010:388).

348 Tamtéž.

349 B. Zavadil, P. Čermák (2010:389).

350 Tamtéž.

K arbitrárním zájmenům v portugalstině patří **qualquer**, nebo pak také opisný tvar **quem quer que, onde quer que, o que quer que**. *Qualquer* může být povahy substantivní v případě substituce, nicméně převažuje u něj hlavně funkce adjektivní a jejich význam vymezuje danou substanci jako předmět libovolného výběru.

Je také součástí ustálených spojení a konstrukcí:

qualquer, quaisquer	kterýkoli, jakýkoli, kdokoli
<i>sem quaisquer cerimônias</i>	<i>bez jakýchkoliv servítků</i>
<i>a qualquer momento</i>	<i>kdykoli</i>
<i>em qualquer parte</i>	<i>kdekoli</i>
<i>vou comprar qualquer coisa para comer</i>	<i>koupím si něco k snědku</i>
qualquer pessoa	kdokoli
<i>de qualquer maneira</i>	<i>jakkoli, nějak</i>
<i>em qualquer lugar</i>	<i>kdekoli</i>
qualquer um	kdokoli /i despektivně: nevýznamný člověk/
<i>ser/estar qualquer coisa</i>	<i>být něco/někdo (v pozitivním slova smyslu)</i>

K absolutně vymezovacím zájmenům³⁵¹ patří *cada* „každý, každá“, a *todo, toda, todos, todas, tudo*.

Zájmena *cada* se obecně používá před podstatným jménem. Označuje individuálně každý prvek určité skupiny osob či věcí. Může stát před podstatným jménem v jednotném čísle: ***cada* aluno** „každý student“, ***cada* revista** „každý časopis“; před podstatným jménem v množném čísle, předchází-li jej číslovka ***cada* dois ou três dias** „každý druhý nebo třetí den“. Může implikovat složku pravidelnosti děje: *em cada dez minutos* „každých deset minut“, nebo intenzity děje: (expresivně) ***cada* disparate**, „velká hloupost“. ***Cada um, cada qual*** může znamenat také „každý z nich“, jako například ve větě: „*Compraram um livro cada.*“ (Každý z nich koupil knihu.).

Toto zájmeno je také součástí ustálených spojení.

<i>Cada qual sente o seu mal.</i>	<i>Každý ví, kde ho bota tlačí.</i>
<i>cada vez mais</i>	<i>čím dál víc</i>
<i>cada vez que</i>	<i>pokaždé, když.</i>
<i>Ele há cada um!</i>	<i>To je ale chování! (údiv).</i>
<i>Tu tens cada uma!</i>	<i>Ty máš ale řeči! (údiv nad tím, co bylo řečeno)</i>
<i>Cada cabeça, cada sentença.</i>	<i>Víc hlav, víc názorů.</i>

Totalizační neurčité zájmeno³⁵² *todo, toda, todos, todas* (expresivně se používá občas v lidovém hovorovém jazyku ve tvaru deminutivním: *todinho, todinha*) stojí se členem před podstatným jménem.

V případě, že je podstatné jméno v jednotném čísle, pak **todo + o (a) + substantivum** znamená **celý, celá**: *toda a família*, „celá rodina“; *todo o livro* „celá kniha“; *todo o mundo* „celý svět“. Lze jej také klást za podstatné jméno (expresivní): „*A família toda contagiou-se.*“ (Rodina se celá nakazila.).

Ale v případě, že je podstatné jméno v čísle množném, pak **todos + os (as) + substantivum (pl)** znamená **všichni, všechny**: *todas as famílias* „všechny rodiny“, *todos os livros* „všechny knihy“.

Časté je použití totalizátoru ve spojení s časovým údajem. *todos os dias* „každý den“, *todo o dia* „celý den“, *todos os anos* „každý rok“ *todo o ano* „celý rok“.

Používá se také ve významu „veškerý, veliký, veškerý“: *com todo o amor* „s veškerou láskou (s velkou láskou)“; *com todo o esforço* „s velkým úsilím“.

V pre-adjektivní pozici pak má význam **měrového příslovce**³⁵³: *A cidade estava toda iluminada.* „Město bylo celé osvětlené.“ *Ela estava todo suado.* „Byl celý zpcený (úplně, velmi)“ *Eles estavam todos felizes.* „Byli úplně šťastní. (velmi).“

V nominální podobě znamená „všichni“: *Todos já estamos aqui.* „Již jsme tu všichni.“ *Parem todos e prestem atenção!* „Přestaňte všichni a dávejte pozor!“ *Todos estão em casa.* „Všichni jsou doma“.

Todo, toda, todos, todas, tudo jsou také součástí ustálených spojení a idiomatičtých vazeb:

<i>à toda.</i>	<i>vysokou rychlostí (rychle jako blázen)</i>
----------------	---

352 B. Zavadil, P. Čermák (2010:391).

353 Tamtéž.

<i>de todas as formas e feitios</i>	<i>jak jen to je možné (po dobrém či po zlém).</i>
<i>todos à uma</i>	<i>všichni zároveň.</i>
<i>andar de todo</i>	<i>být protivný</i>
<i>estar de todo</i>	<i>být nesnesitelný</i>
<i>estar em todas</i>	<i>být všude jednou nohou</i>
<i>Sabe-a toda.</i>	<i>On je obrychtovaný.</i>

8. ČÍSLOVKY - NUMERALIA

8.1. Obecná charakteristika číslovek

Číslovky jsou řazeny k tzv. amplifikátorům - kvantifikátorům. „Jde o slovní druhy nástavbové, které se sémanticky i morfologicky opírají o některé slovní druhy. Číslovky jsou slovnědruhovým prostředkem postihování kvantity, a to přímo jejím pojmenováním formovaným adjektivně, substantivně nebo adverbálně.“³⁵⁴

Kvantitativnost však mohou vyjádřit i některé jiné slovní druhy, jako například měrová adverbia, nečísloková substantiva, která mají význam neurčité kvantity (*quantidade, multidão*), měrová substantiva (jako je: *um quilo, um litro* a v přeneseném významu také *um copo* „pohár“, *uma garrafa* „láhev“, *uma cuba* „nádrž“). Patří sem také substantiva hromadná: *o povo, o rebanho, um grupo*, a také podstatná jména, jež jsou ve svém vzniku přímo motivovaná číslovkami, jako je *o cinco* „pětka“, *o zero* „nula“, *dezena* „desítka“ *muito* „mnoho“, která však za číslovky ve vlastním slova smyslu nepovažujeme. Podobně bychom mohli mezi kvantifikátory zařadit nečísloková adjektiva *multilateral* „mnohostranný“, *multiforme* „mnohotvarý“, *múltiplo* „mnohonásobný“, *plural* „množný“, *pluridimensional* „mnohorozměrový“, *singular* „jednotný, jedinečný“, apod. I některá slovesa mohou vyjadřovat kvantitu: *multiplicar* „mnohonásobit“, *dividir* „dělit“, *copiar* „okopírovat“, „*duplicar*“ zdvojnásobit, apod.

8.2. Sémantická klasifikace číslovek³⁵⁵

Sémantická charakteristika číslovek je založena na „lexikálním postižení tematické kategorie *kvantovosti*“. Mezi ontologickou podstatou číslovkových významů a jejich jazykovým ztvárněním však není vždy vztah přímé souvislosti. B. Zavadil hovoří o „asymetrii“: „Prvním takovým asymetrickým vztahem je už to, že ontologicky je *kvantovost* především příznakem substancí (eventuálně i procesů), proto by její postižení mělo být v symetrickém odrazu vázáno v zásadě

354 Zavadil, Čermák (2010:345).

355 Zavadil, Čermák (2010: 346).

na pojmenování adjektivní (případně adverbialní) povahy.³⁵⁶

Podle toho, jak je ontologická *kvantovost* jazykově stylizována v číslovkových významech, můžeme číslovky klasifikovat do pěti významových skupin.

1. **číslovky základní** „numerais cardinais“ – pojmenovávají numericky (číselně) pojatý prostý počet substancí: *cinco* „5“; *dezassete* „17“; *noventa e nove* „99“;
2. **číslovky řadové** „numerais ordinais“ – pojmenovávají numericky pojaté pořadí substancí: *primeiro* „první“; *sétimo* „sedmý“;
3. **číslovky násobné** „numerais multiplicativos“ – pojmenovávají numericky pojatou násobenost obsahu substancí: *duplo* „dvojnásobek“; *triplo* „trojnásobek“; *quadruplo* „čtyřnásobek“; *quíntuplo* „pětinásobek“;
4. **číslovky dílové** „numerais fraccionários“ – pojmenovávají číselně vyjádřenou část nějakého celku: *um terço* „jedna třetina“; *três quintos* „tři pětiny“;
5. **číslovky skupinové** „numerais coletivos“³⁵⁷ – pojmenovávají substantivně pojatý počet číselným udáním početnosti souboru jednotlivin, případně implikují i přibližnost: *um trio* „trio“; *um milhar* „tisícovka“;

Kromě těchto pěti druhů číslovek dříve existovaly také **číslovky podílné** „numerais distributivos“ pojmenovávající různá množství substance v rovnoměrném vztahu k substancí jiné: *sendos*, *sendas* „po jednom, po jedné.“³⁵⁸ My zařazujeme do této kapitoly také číslovky skupinové a neurčité.

8.3. Základní číslovky

Co do struktury mohou být základní číslovky morfologicky amorfní, tedy jednovýchodná (nekongruují ani v rodě ani v čísle) nebo bimorfní (obsahují tedy exponenty shody v rodě a čísla se substantivem). Chovají se stejně jako adjektiva, která s podstatným jménem tvoří jednotný celek a kongruuje s ním v rodě i v čísle.

359

1	<i>um/uma</i>
2	<i>dois/duas</i>

356 Tamtéž.

357 Podle starého pravopisu: *colectivos*.

358 Tamtéž.

359 Tamtéž.

3	<i>três</i>
4	<i>quatro</i>
5	<i>cinco</i>
6	<i>seis</i>
7	<i>sete</i>
8	<i>oito</i>
9	<i>nove</i>
10	<i>dez</i>
11	<i>onze</i>
12	<i>doze</i>
13	<i>treze</i>
14	<i>catorze/quatorze(br.)</i>
15	<i>quinze</i>
16	<i>dezasseis</i>
17	<i>dezassete</i>
18	<i>dezoito</i>
19	<i>dezanove</i>
20	<i>vinte</i>
21	<i>vinte e um</i>
22	<i>vinte e dois</i>
30	<i>trinta</i>
40	<i>quarenta</i>
50	<i>cinquenta</i>
60	<i>sessenta</i>
70	<i>setenta</i>
80	<i>oitenta</i>
90	<i>noventa</i>
100	<i>cem/cento</i>
101	<i>cento e um/ cento e uma</i>
200	<i>duzentos,-as</i>
300	<i>trezentos,-as</i>
400	<i>quatrocentos,-as</i>

500	<i>quinhentos,-as</i>
600	<i>seiscentos,-as</i>
700	<i>setecentos,-as</i>
800	<i>oitocentos,-as</i>
900	<i>novacentos,-as</i>
1000	<i>mil</i>
1001	<i>mil e um/ mil e uma</i>
1200	<i>mil e duzentos, mil e duzentas</i>

K bimorfním číslovkám v současné portugalštině patří číslovky **1,2**, a číslovky **od 200 do 900**.

V portugalštině evropské se používá pro číslovku **14** tvaru *catorze*, v brazilské portugalštině pak tvaru *quatorze*.

Číslovka **um, uma**, se může vyskytnout i ve tvarech plurálu, když pojmenovávání počítaného předmětu patří mezi pluralia tantum: *umas calças „jedny kalhoty“*. Čeština má pro takové případy celé zvláštní paradigmatické soubory tzv. číslovek souborových: *jedny, dvoje troje, čtyry, paterý* apod. Portugalština souborné číslovky nemá a používá pro pluralia tantum základní číslovky: *dois fósforos „dvoje zápalky“*, *quatro calças „čtyry kalhoty“*, apod.

Číslovky pojmenovávající řádově stovky si uchovávají kongruenční dvojjýchodnou povahu i tehdy, když za nimi stojí jakákoli jiná číslovka adjektivního charakteru udávající řád nižší nebo vyšší, s nímž pojmenování stovek vytváří tzv. **komplexní číslovkový výraz**.³⁶⁰ V portugalštině platí, že v komplexním číslovkovém výrazu se klade mezi desítkami a jednotkami, stovkami a desítkami, stovkami a jednotkami spojka „**e**“: U číslovek 21-29 splývá tato spojka ve výslovnosti s koncovým *e* číslovky *vinte*: *vinte e um [vitiũ]*.³⁶¹

Pro číslovku **sto** existují v portugalštině dva tvary, oba neměnné v rodě: **cem a cento**. S desítkami a jednotkami se pak spojují pomocí spojky „**e**“. Tvaru *cento* se používá, následuje-li číslovka nižší než sto, např. *cento e trinta 130, cento e dois 102*. Tvar *cem* se klade naopak tehdy, následuje-li číslovka vyšší než sto nebo podstatné jméno: *cem mil 100 000, cem homens „sto mužů“*, *cem crianças „sto dětí“*, *cem vezes „stokrát“*, *prédio número cem „budova číslo 100“*.³⁶²

360 Zavadiľ, Čermák (2010:348).

361 Z. Hampl (1972:187)

362 Tamtéž.

Rovněž při počítání a v samostatném postavení se klade *cem: noventa e oito, noventa e nove, cem, centro e um...* 98, 99, 100, 101.

Číslovka **1000** (portugalsky *mil*) se nemění v ženském rodě ani v množném čísle: *mil euros*, „1000 euro“, *mil vezes*, „tisíckrát“, *duas mil coroas*, „dva tisíce korun“ S jednotkami, desítkami nebo rovnými stovkami se spojuje spojkou *e*: *1011 mil e onze*, *1100 mil e cem*, *1001 mil e um*, ale *1111 mil cento e onze*. Tvar „*milhar*“ znamená „tisíce, tisícovky“ a spojuje se s předložkou *de*: *milhares de soldados* „tisíce vojáků“, *milhares de cidadãos* „tisíce občanů.“³⁶³

Číslovky *milhão*, *bilhão* /*bilião*, *trilhão* /*trilião* jsou podstatná jména, tvoří tedy množné číslo: *milhões*, *bilhões*, *trilhões*. S počítaným předmětem se pojí pomocí předložky *de*: *cem milhões de coroas* „sto milionů korun“. Význam číslovky *bilião* byl závazně stanoven dohodou mezi několika zeměmi, která byla výsledkem „Deváté konference jednotek míry a váhy“ (12-21. října 1948), na níž bylo zastoupeno také Portugalsko. Princip této dohody spočívá v tzv. pravidlu N, podle něhož v Portugalsku má platit následující systém:

1 000 000 = *milhão*

1 000 000 000 000 = *bilião*

1 000 000 000 000 000 000 = *trilião*

1 000 000 000 000 000 000 000 000 = *quadrilião*

1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 = *quintilião*

1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 = *sextilião*

Toto však platí jen pro evropské země, nikoli pro Brazílii či Spojené Státy Americké, což vede často ke zmatečným a dvojznačným interpretacím číselných údajů. V Brazílii totiž platí následující pořadí:

1 000 000 = *milhão*

1 000 000 000 = *bilião*

1 000 000 000 000 = *trilião*

1 000 000 000 000 000 = *quadrilião*

Zvláštním případem jsou také číslovky numerické. Jsou to společensky ustálené tvary základních číslovek, používané pro abstraktní pojmenování počtu nevztáženého k pojmenování počítaných substancí (například při počítání na prstech).³⁶⁴

363 Tamtéž.

364 Zavadil, Čermák (2010: 346).

U dvojvýchodných číslovek dává portugalština přednost bezpříznakovému mužskému rodu: *zero, um, dois, três*, apod.

V portugalštině se základních číslovek užívá pro vyjádření základních početních úkonů: sčítání, odčítání, násobení, dělení, umocňování, odmocňování³⁶⁵.

- sčítání (*adição, soma*): $3+8=11$: *três mais oito são onze / é igual a onze*;
- odčítání (*subtração*): $9-4=5$: *nove menos quatro são cinco/é igual a cinco*;
- násobení (*multiplicação*): $3\cdot 3=9$: *três vezes três são nove/três por três são nove, três multiplicado por três são nove*;
- dělení (*divisão*): $9:3=3$: *nove dividido por três são três*;
- umocňování (*elevação a potência*): *šest na druhou: seis elevado à segunda potência/ao quadrado; šest na třetí: seis elevado ao cubo; šest na čtvrtou: seis elevado à quarta potência*;
- odmocňování (*extração de raízes*): *druhá odmocnina z 36 je 6: a raiz quadrada de 36 é 6; třetí odmocnina z 216 je 6: a raiz cúbica de 216 – terceira odmocnina z 216, atd.*

Mimo to se používá číslovek základních v letopočtech: *no século XX „ve 20. století“*, *„em dois mil e treze „v roce 2013“*; v datech: *Estamos a quatro de julho*³⁶⁶ *„Dnes je čtvrtého července.“; Hoje é três de outubro*³⁶⁷. *„Dnes je třetího října.“; no dia um de janeiro*³⁶⁸ / *primeiro de janeiro „prvního ledna“*.

Numerických cifer se používá také při označování stránek, oddílů, kapitol, cvičení, atd.: *página 23 „strana 23“*; *„capítulo II „kapitola II“*; *secção 3.1 „kapitola 3.1.“*; *exercício número 2 „cvičení 2“*, *a lição 21 „lekce 21“*, *o tomo vinte „dvacátý svazek“*.

Také se objevují v udávání panovníků a papežů od 11 výše: *Luís XIV „Ludvík XIV“; João XXIII „Jan XXIII“*. Do čísla 11 se používají řadové číslovky.

8.4. Číslovky řadové

Základní sémantickou funkcí řadových číslovek (*numerais ordinais*) je „numericky (číselně) pojmenovávat pořadí substancí.“³⁶⁹ Ke každé číslovce základní existuje

365 Z. Hampl (1972:189)

366 Podle starého pravopisu: *Julho*.

367 Podle starého pravopisu: *Outubro*.

368 Podle starého pravopisu: *Janeiro*.

369 B. Zavadil, P. Čermák (2010:352).

v portugalštině odpovídající číslovka řadová (výjimkou je pouze **nulo/zero**, kde stejně jako ve španělštině „funkci řadové číslovky plní postponovaná číslovka základní“³⁷⁰: *os conhecimentos zero* „nulové znalosti“, *o quilómetro zero* „nultý kilometr“).

Všechny řadové číslovky v portugalštině mají povahu tetramorfních adjektiv, shodují se v rodě a v čísle s pojmenováním příslušné substance.

1	<i>primeiro, -a</i>
2	<i>segundo, -a</i>
3	<i>terceiro, -a</i>
4	<i>quarto, -a</i>
5	<i>quinto, -a</i>
6	<i>sexto, -a</i>
7	<i>sétimo, -a (dříve psáno séptimo)</i>
8	<i>oitavo, -a</i>
9	<i>nono/noveno, -a</i>
10	<i>décimo, -a</i>
11	<i>undécimo, -a, /décimo, -a</i> <i>primeiro, -a</i>
12	<i>duodécimo, -a /décimo, -a</i> <i>segundo, -a</i>
13	<i>terciodécimo, -a /décimo, -a</i> <i>terceiro, -a</i>
14	<i>décimo, -a</i> <i>quarto, -a</i>
15	<i>décimo, -a</i> <i>quinto, -a</i>
16	<i>décimo, -a</i> <i>sexto, -a</i>
17	<i>décimo, -a</i> <i>sétimo, -a</i>
18	<i>décimo, -a</i> <i>oitavo, -a</i>
19	<i>décimo, -a</i> <i>nono, -a</i>
20	<i>vigésimo</i>
21	<i>vigésimo, -a</i> <i>primeiro, -a</i>
22	<i>vigésimo, -a</i> <i>segundo, -a</i>
30	<i>trigésimo, -a</i>

40	<i>quadragésimo, -a</i>
50	<i>quinquagésimo, -a</i>
60	<i>sexagésimo, -a</i>
70	<i>septuagésimo, -a</i>
80	<i>octogésimo, -a</i>
90	<i>nonagésimo, -a</i>
100	<i>centésimo, -a</i>
101	<i>centésimo, -a primeiro, -a</i>
200	<i>ducentésimo, -a</i>
300	<i>tricentésimo, -a</i>
400	<i>quadringentésimo, -a</i>
500	<i>quingentésimo, -a</i>
600	<i>sexcentésimo, -a</i>
700	<i>septingentésimo, -a</i>
800	<i>octingentésimo, -a</i>
900	<i>nonagentésimo, -a</i>
1000	<i>milésimo, -a</i>
1001	<i>milésimo, -a primeiro, -a</i>
1200	<i>milésimo, -a ducentésimo, -a</i>
2000	<i>segundo milésimo</i>
10 000	<i>décimo milésimo</i>
1 000 000	<i>milionésimo, -a</i>

Řadové číslovky zpravidla stojí s určitým členem, případně některým ze zájmen, někdy i s členem neurčitým. Řadová číslovka *primeiro* v postavení za podstatným jménem má význam také „prvotní, původní“; *um primeiro* s neurčitým členem může mít také význam „přední“.³⁷¹

S řadovými číslovkami pro desítky a jednotky mohou řadové stovky vytvářet komplexní číslovkové výrazy,³⁷² například *quadragésimo vigésimo primeiro* „čtyřstý dvacátý první“.

V dnešní době převažuje používání základních číslovek, zejména jde-li o rozsáhlejší komplexní číslovkové výrazy.

371 Z.Hampl (1972:194).

372 Tamtéž.

Vedle toho má portugalština tvary číslovek odvozených od základních číslovek, jimiž se pojmenovávají období zahrnující příslušný počet let a k nim také existují příslušná adjektiva:

<i>biénio</i>	<i>dvouletí</i>	<i>bienal</i>	<i>dvouletý</i>
<i>triénio</i>	<i>tříletí</i>	<i>trienal</i>	<i>tříletý</i>
<i>quatriénio/ quadriénio</i>	<i>čtyřletí</i>	<i>quatrienal</i>	<i>čtyřletý</i>
<i>quinquénio</i>	<i>pětiletí</i>	<i>quinquenal</i>	<i>pětiletý</i>
<i>sexénio</i>	<i>šestiletí</i>	<i>sexenal</i>	<i>šestiletý</i>
<i>septénio</i>	<i>sedmiletí</i>	<i>septenal</i>	<i>sedmiletý</i>
<i>octénio</i>	<i>osmiletí</i>	<i>x</i>	<i>x</i>

Portugalština také disponuje substantivy pro některá výročí:

<i>centenário</i>	<i>stoleté výročí</i>
<i>cinquentenário</i>	<i>padesátileté výročí</i>
<i>bicentenário</i>	<i>dvousetleté výročí</i>
<i>tricentenário</i>	<i>třísetleté výročí</i>
<i>quadricentenário</i>	<i>čtyřsetleté výročí</i>
<i>quadringentenário</i>	<i>čtyřsetleté výročí</i>
<i>milenário</i>	<i>tisícileté výročí</i>

Mimo to existují relační adjektiva, která se týkají údajů o věku a která lze také substantivizovat:

<i>quadragenário</i>	<i>čtyřicetiletý</i>	<i>o quadragenário</i>	<i>čtyřicátník</i>
<i>quincuagenário</i>	<i>padesátiletý</i>	<i>o quincuagenário</i>	<i>padesátník</i>
<i>sexagenário</i>	<i>šedesátiletý</i>	<i>o sexagenário</i>	<i>šedesátník</i>
<i>septuagenário</i>	<i>sedmdesátiletý</i>	<i>o septuagenário</i>	<i>sedmdesátník</i>
<i>octogenário</i>	<i>osmdesátiletý</i>	<i>o octogenário</i>	<i>osmdesátník</i>
<i>nonagenário</i>	<i>devadesátiletý</i>	<i>o nonagenário</i>	<i>devadesátník</i>

<i>centenário</i>	<i>stoletý</i>	<i>o centenário</i>	<i>stoletý</i>
-------------------	----------------	---------------------	----------------

Všechna tato substantiva a adjektiva s číslovkami etymologicky bezprostředně souvisejí, nicméně za vlastní číslovky je nepovažujeme³⁷³. Spolu s nimi souvisejí i další tvary: *quarentão* – čtyřicátník, *cinquentão* – padesátník, *sessentão* – šedesátník, *oitentão* – osmdesátník.³⁷⁴

Číslovky tvoří také další kompozita: *dual* „duál“, *dualismo* „dualismus“ *dualizar* „zdvojit“, *duatlo* „duatlon“, *dualista* „dualista“, *bicéfalo* „douhlový“, *biceps* „dvouhlový sval“, *bicilíndrico* „dvouválcový“, *bifásico* „dvojfázový“, *bilabial* „obouretný“, *bimotor* „dvoumotorové letadlo“, *binómico* „dvojčlen“, *bipartidário* „bipartitní“, *bípede* „dvounožec“, *bissexual* „bisexuál“, 3 (*tri*) *tríada* „triáda“, *triângulo* „trojúhelník“, *tricéfalo* „trojhlavý“, *tríciclo* „trojkolka“, *trícípito* „triceps“, *triclínico* „trojklonný“, *tricolor* „trojbarevný“, *tricorne* „třírohý“, *tridáctilo* „trojprstý“, *tridente* „trojzubec“, *tridimensional* „trojrozměrný“, *trifásico* „trojfázový“, *trifólio* „trojlístek“, *trilateral* „trojstranný“, *tripartir* „rozdělit na tři části“.

Řadové číslovky *primeiro*, *segundo*, *terceiro*, *quarto*, *quinto* nebo *no primeiro lugar*, *no segundo lugar*, *no terceiro lugar*, *no quarto lugar*, *no quinto lugar* mohou sloužit jako adverbialní markátory s významem *za prvé*, *za druhé*, *za třetí*, atd.³⁷⁵

8.5. Číslovky násobné

Násobné číslovky (portugalsky „numerais multiplicativos“) pojmenovávají určitě (numericky) pojatou násobenost obsahu jedné a téže substance. Morfologicky i syntakticky fungují především jako adjektiva, mohu se však také substantivizovat. Svým původem jsou to většinou latinské neologismy.

<i>1x</i>	<i>simples</i>
<i>1,5x</i>	<i>sesquiáltero</i>
<i>2x</i>	<i>duplo, dobro</i>
<i>3x</i>	<i>triplo</i>
<i>4x</i>	<i>quádruplo</i>
<i>5x</i>	<i>quíntuplo</i>

373 Tamtéž.

374 Ke slovu „sedmdesátník“ a „devadesátník“ jsme nenašli v dostupných lexikografických zdrojích žádný ekvivalent.

375 Tamtéž.

6x	<i>sêxtuplo</i>
7x	<i>séptuplo</i>
8x	<i>óctuplo</i>
9x	<i>nónuplo</i>
10x	<i>décuplo</i>
11x	<i>undécuplo</i>
12x	<i>duodécuplo</i>
100x	<i>cêntuplo</i>

Násobnost se vyjadřuje také základní číslovkou a výrazem *tanto*: *três vezes tanto* „třikrát takový“, *vinte vezes tanto* „dvacetkrát takový“.

8.6. Číslovky dílové

Číslovky dílové (portugalsky „numerais fraccionários“) pojmenovávají číselně vyjádřenou část nějakého celku. V portugalštině jsou substantivní povahy a disponují několika typy výrazových prostředků. Obecně k nim patří vyjadřování dělivosti v podobě zlomků (portugalsky „números fraccionários/fracções/quebrados“), desetinných čísel (portugalsky „números decimais“), procent (port. „percentagem“), případně promile („permilagem“).

Zlomky pojmenovávají číselně pojaté soubory stejně velikých dílů, na něž se rozkládá určitý celek. V portugalštině představují komplexní číslovkové výrazy složené z číslovky základní, jíž se pojmenovává číselník, a číslovky řadové v bezpříznakovém tvaru maskulina, jíž se pojmenovává jmenovatel: *1/5 um quinto*, *2/3 dois terços*. Pro některé jmenovatele existují supletivní tvary: polovina- *metade*, pro jiné tvary morfologické: *um terço-třetina*, *um quarto- čtvrtina*, *um quinto – pětina*, *um sexto – jedna šestina*, *um sétimo*³⁷⁶ – *jedna sedmina*, *um oitavo – jedna osmina*, *um nono – jedna devítina*, *um décimo-desetina*, *undécimo – jedenáctina*, *duodécimo – dvanáctina*. Pro počet od 11 výše existuje zvláštní derivační sufix *-avos*, který se připojuje k číslovkám základním: *onze avos*, *doze avos*, *treze avos*, *catorze avos*, *quinze avos*, atd.

376 Dle starého pravopisu se píše *séptimo*.

1	-	40	<i>quarenta avos/ quadragésimo</i>
2	<i>meio, metade</i>	50	<i>cinquenta avos/quinquagésimo</i>
3	<i>terço</i>	60	<i>sessenta avos/sexagésimo</i>
4	<i>quarto</i>	70	<i>setenta avos/septuagésimo</i>
5	<i>quinto</i>	80	<i>oitenta avos/octogésimo</i>
6	<i>sexto</i>	90	<i>noventa avos/nonagésimo</i>
7	<i>sétimo</i>	100	<i>cem avos/centésimo</i>
8	<i>oitavo</i>	101	<i>cento e um avos</i>
9	<i>nono</i>	200	<i>duzentos avos</i>
10	<i>décimo</i>	300	<i>trezentos avos</i>
11	<i>undécimo/onze avos</i>	400	<i>quatrocentos avos</i>
12	<i>duodécimo/doze avos</i>	500	<i>quinhentos avos</i>
13	<i>treze avos</i>	600	<i>seiscentos avos</i>
14	<i>catorze avos</i>	700	<i>setecentos avos</i>
15	<i>quinze avos</i>	800	<i>oitocentos avos</i>
16	<i>dezasseis avos</i>	900	<i>novecentos avos</i>
17	<i>dezassete avos</i>	1000	<i>mil avos/milésimo</i>
18	<i>dezoito avos</i>	1001	<i>mil e um avos</i>
19	<i>dezanove avos</i>	20	<i>vinte avos/vigésimo</i>
21	<i>vinte e um avos</i>	30	<i>trinta avos/trigésimo</i>

Od čtvrtiny výše se může jmenovatel vyjádřit pomocí řadové číslovky v ženském rodě, k níž je připojeno podstatné jméno parte „část“:

1/4	<i>um quarto, a quarta parte</i>
1/6	<i>um sexto; a sexta parte</i>
3/8	<i>três oitavos, três oitavas partes</i>
6/9	<i>seis nonos, seis nonas partes</i>
4/12	<i>quatro duodécimos, quatro duodécimas partes</i>
<i>milióntina</i>	<i>a milionésima parte</i>

Desetinná čísla (números decimais) pojmenovávají na základě přesně vymezené desítkové soustavy díly, na něž se rozkládá nějaký celek. Těmito díly jsou: desetiny, setiny, tisíciny, atd. Matematický zápis obsahuje vždy cifry udávající počet celých, pak desetinnou čárku (*vírgula*) a cifry udávající příslušné díly podle desítkové soustavy. První cifra udává *desetiny* (*décimos/décimas*), druhá *setiny* (*centésimos*), třetí *tisíciny* (*milésimos*), atd.

1,00	<i>um inteiro</i>
0,1	<i>um décimo/uma décima</i>
0,01	<i>um centésimo</i>
0,001	<i>um milésimo/uma milésima</i>
3,5	<i>três vírgula cinco</i>
0,46	<i>zero vírgula quarenta e seis</i>
23,78	<i>vinte e três vírgula setenta e oito</i>

Určování procent a promile

Procenta se v portugalské vyjadřují základní číslovkou a neměnným výrazem *por cento*. Promile se vyjadřuje podobným způsobem, přičemž místo číslovky *cento* se klade číslovka *mil*: 60% *sessenta por cento*, 20% *vinte por cento*, 3‰ *três por mil*.

8.7. Číslovky skupinové

Číslovky skupinové (portugalsky „numerais coletivos“³⁷⁷) pojmenovávají „substantivně pojatý počet v číselném vyjádření, přesněji řečeno, jde tu o soubory o určitém počtu nepojmenovaných jednotlivin – členů, kusů, exemplářů, jednotek, apod. Na rozdíl od číslovek základních, jejich číselné vyjádření často implikuje přibližnost.“³⁷⁸ Tvoření skupinových číslovek je však defektivní, protože neexistují skupinové číslovky pro všechny soubory. *um par* „pár“, *uma dezena* „desítka, asi deset“, *meia dúzia* „půl tuctu“, *dúzia* „tucet“, *uma quinzena* „čtrnáct dní“, apod.

Skupinová pojmenování existují v portugalské pro počet od 2 do 9, ale se specializovaným významem, který označuje hudební nebo pěvecký soubor o přís-

377 Podle starého pravopisu platí tvar *colectivos*.

378 Tamtéž.

lušném počtu členů“: *duo/dueto, trio, quarteto, quinteto, sexteto, septeto, octeto, noneto*. Mimo to existují skupinové číslovky typu: *dezena „desítka, asi deset, vintena „asi dvacet“, trintena „asi třicet“, quarentena „asi čtyřicet“, cinquentena „asi padesát“, dúzia „tucet“, centena „asi sto“, milhar „tisícovka“, milheiro „tisícovka“*.

8.8. Neurčité číslovky

Číslovky neurčité (portugalsky „números indefinidos“) pojmenovávají nečíselně relativní množství substancí, které jsou relativní a subjektivní povahy. Totéž numericky vyjádřitelné množství jednou znamená mnoho, jindy málo.³⁷⁹ Patří zde takové výrazy, jako jsou například: *muchito „moc“, pouco „málo“, um pouco „trochu“, bastante „dosti“, demasiado „příliš“, mais „více“, menos „méně“, farto „dostatek“, vários „několik“*.

V portugalské se vyjadřuje malé nebo menší množství substantivním opisem *um pouco de, um bocado de*, expresivně pak *um bocadinho de*.³⁸⁰

Sémanticky s neurčitými číslovkami těsně souvisejí **měrová adverbia**, jejichž neohebné tvary je třeba odlišovat od adjektivních ohebných tvarů neurčitých číslovek: *Tem pouco tempo (neurčitá číslovka) „Má málo času.“; Trabalha pouco. (měrové adverbium). „Pracuje málo.“*³⁸¹

V portugalské gramatice jsou občas *tanto, quanto, pouco* a *muchito* zařazovány do slovního druhu neurčitých zájmen. My se však přikláníme k názoru, že jde o neurčité číslovky zájmenné ukazovací *tanto, -a, -os-as*; tázací *quanto, -a, -os-as*; vztažná *tanto ... quanto*, úplnostně vymezovací *ambos, ambas, os dois, as duas, os três, as três, os quatro, as quatro* ve významu „oba“, „obě“, „všichni tři“, „všechny tři“, „všichni čtyři“, „všechny čtyři“, apod.³⁸²

379 B. Zavadil, P. Čermák (2010:362)

380 Tamtéž.

381 Tamtéž.

382 (Zavadil, Čermák.2010:367).

9. SLOVESA-VERBA

Sloveso má funkci pojmenovávat „procesuální příznaky substancí nebo i autonomně pojaté procesy, nese v sobě morfologické kategorie modu, času, vidu a slovesného rodu a je vybavena exponenty pro vyjádření kongruence v osobě a čísle se subjektem. Jejich primární syntaktickou funkcí je funkce predikátoru- nositele a vyjadřovatele predikace a predikačních kategorií. Ve funkci predikátoru se sloveso stává základním konstitutivním prvkem věty“.³⁸³

Slovesa mohou mít *finitní a nefinitní tvary*. Finitní tvar slovesa je realizovaný určitými slovesnými tvary, zatímco nefinitivní tvary představují „přechod od slovesa k neslovesným slovním druhům (substantivům, adjektivům a k adverbům)“.³⁸⁴ Nefinitní tvary neobsahují „explicitní morfologické vyjádření základních predikačních kategorií modu a času ani aktualizačních kategorií osoby a čísla (kromě případu osobního infinitivu a některých regionálních variant časovaného gerundia). Proces tedy lexikálně pojmenovávají, avšak nezařazují jej modálně a časově, ani jej neaktualizují, tj. neuvádějí jej do vztahu k účastníkům komunikační situace. Chovají e tudíž jako **kvaziverba** a ke slovesům je přiřazujeme jen na základě ustálené konvence opírající se o některé jejich verbální vlastnosti (procesuální lexikální význam, slovesnou syntaktickou valenci, schopnost vyjadřovat relativní časové významy- relativní současnost a předčasnost, u tranzitiv pak schopnost vyjadřovat významy slovesného rodu, atd.“³⁸⁵

Sloveso je v portugalštině flexivně nejbohatším slovním druhem: disponuje největším počtem morfologických tvarů a realizuje se v něm největší počet gramatických kategorií. Proto se podrobněji budeme současného slovesem a jeho gramatickými kategoriemi zabývat ve druhém dílu skript „Morfologie portugalského jazyka II - Sloveso“. Ke gramatickým kategoriím sloves patří **osoba, číslo, čas, způsob, vid a rod**. V portugalštině se rozeznávají tři způsoby: **oznamovací, konjunktivní a imperativní**. Podmiňovací způsob, charakteristický pro jazyk český, je většinou v portugalštině řazen mezi časy, nicméně tradičně patří také mezi způsoby.

383 Zavadil, Čermák (2010: 199).

384 Tamtéž.

385 Tamtéž.

Portugalština má v oznamovacím způsobu 10 časů a v konjunktivním způsobu 6 časů.

indikativ indicativo	<i>přítomnost</i> <i>/presente</i>	<i>přítomný čas – presente</i>
	<i>budoucnost</i> <i>/futuro</i>	<i>budoucí čas– futuro do presente</i> <i>budoucí čas složený – futuro do presente composto</i> <i>podmiňovací způsob (kondicionál) – futuro do pretérito</i> <i>podmiňovací způsob (kondicionál) složený – futuro do pretérito composto</i>
	<i>minulost</i> <i>/pretérito</i>	<i>minulý čas jednoduchý – pretérito perfeito simples</i> <i>minulý čas složený – pretérito perfeito composto</i> <i>předminulý čas jednoduchý –pretérito mais-que-perfeito simples</i> <i>předminulý čas složený-pretérito mais-que-perfeito composto</i> <i>imperfektní čas-imperfeito</i>
konjunktiv conjuntivo	<i>přítomnost</i> <i>/presente</i>	<i>přítomný čas – presente do conjuntivo</i>
	<i>budoucnost</i> <i>/futuro</i>	<i>budoucí čas- futuro do conjuntivo</i> <i>budoucí čas složený – futuro composto do conjuntivo</i>
	<i>minulost</i> <i>/pretérito</i>	<i>minulý čas složený – pretérito perfeito do conjuntivo</i> <i>imperfektní čas-imperfeito do conjuntivo</i> <i>předminulý čas- pretérito mais-que-perfeito do conjuntivo</i>

U časování sloves se podle zakončení v infinitivu dělí pravidelná slovesa do tří tříd. Do první třídy spadají slovesa zakončená na **-ar**, do druhé třídy slovesa

zakončená na **-er** a do třetí třídy slovesa zakončená na **-ir**.

1. třída	<i>falar</i>	<i>-ar</i>
2. třída	<i>vender</i>	<i>-er</i>
3. třída	<i>partir</i>	<i>-ir</i>

Pravidelná jsou ta slovesa, u nichž zůstávají kmenové samohlásky i souhlásky ve všech tvarech beze změny. I u pravidelných sloves však může dojít k pravopisným změnám za účelem zachování stejné výslovnosti kmenových souhlásek.

Nepravidelná slovesa jsou taková slovesa, u nichž se mění kmenová samohláska nebo souhláska anebo slovesa, která přibírají jiné koncovky, než jaké příslušejí jejich typu časování. Několika slovesům chybějí některé tvary, nazývají se proto **defektivní** neboli neúplná, jiná slovesa mají naopak několik tvarů, například v přičestí, a nazývají se **abundantní**.

10. PŘÍSLOVCE – ADVERBIA

10.1. Obecná charakteristika

Adverbia (příslovce nebo také cirkumstativa, tj. okolnostní lexémy) patří k denominátorům, protože jejichž základní sémantickou funkcí je: „pojmenovávat různě široce pojaté okolnostní příznaky procesů nebo vlastnostních příznaků substancí“³⁸⁶. Rozvíjejí zejména slovesa nebo adjektiva, jen výjimečně se mohou vyskytovat jako přívlastek k substantivu. Na rozdíl od adjektiv, která kongruují se substantivem v rodě a čísle, a na rozdíl od sloves, která kongruují se svým podmětem v osobě a čísle, adverbia se k svému řídicímu členu přimykají bez jakýchkoliv morfosyntaktických změn. Stejně jako adjektiva lze adverbia sémanticky stupňovat.

10.2. Sémantická klasifikace adverbií

Adverbia blíže vymezují vlastnosti nebo procesy udáním jejich okolností místních, časových nebo způsobových, vzácněji také příčinných nebo udáním jejich míry (kvantity, intenzity). Mohou blíže vymezovat, sémanticky doplňovat či upřesňovat sloveso: „*Desatou a chorar inesperadamente.*“ (*Dal se nečekaně do pláče.*); adjektivum: *completamente imóvel* „úplně nehybný“ nebo také adverbium: *bem pertinho* „hodně blízoučko“. Mohou fungovat také jako pragmatické markátory věty: „*Infelizmente, naquele momento não conseguiu ajudar.*“ (*Bohužel, nemohla jsem pomoci v tu chvíli.*).

Adverbia jsou dvojího druhu: **adverbia vlastní** a **adverbia deiktická**. Adverbia **vlastní** se dále dělí na **kvalitativní** a **kvantitativní**.

10.3. Adverbia kvalitativní

Adverbia kvalitativní pojmenovávají „okolnostní příznak, který udává povahu vlastnosti nebo procesu, případně jejich zařazení časové nebo prostorové. Patří k nim vyjádření okolností místních, časových, způsobových, dubitativních (vyjadřujících pochybnost), afirmativních (vyjadřujících stvrzení, potvrzení, souhlas), dále adverbia negační (záporná) a také adverbia denotativní.“³⁸⁷

K příslovcím místním (advérbios de lugar) patří: *abaixo* „dole“, *acima* „nahore“, *adiante* „vepředu“, *aí* „tamhle“, *além* „kromě“, *aqui* „zde“, *atrás* „za“, *dentro* „uvnitř“, *fora* „venku“, *lá* „tam“, *longe* „daleko“, *perto* „blízko“.

K příslovcím časovým (advérbios de tempo) patří *agora* „nyní“, *ainda* „ještě“, *amanhã* „zítra“, *breve* „brzy“, *então* „tehdy“, *ontem* „včera“ atd.

K příslovcím způsobovým (advérbios de modo) patří *bem* „dobře“, *depressa* „rychle“, *devagar* „pomalu“, *mal* „špatně“, *bem* „dobře“, *corretamente*³⁸⁸ „správně“, *facilmente* „snadno“, apod.

K příslovcím dubitativním (advérbios de dúvida) patří *acaso* „snad, asi“, *porventura* „možná, snad, náhodou“, *provavelmente* „pravděpodobně“, *talvez* „snad, asi, možná“.

K příslovcím záporným (advérbios de negação) patří *não* „ne“.

K příslovcím afirmativním (vyjadřující souhlas nebo potvrzení) patří *sim* „ano“, *certamente* „určitě“, *efetivamente* „skutečně“, *realmente* „skutečně“.

Někteří gramatikové hovoří o tzv. denotativních adverbích. K nim se řadí adverbia inkluzivní (advérbio de inclusão): *até* „dokonce i“, *inclusivamente* „včetně“, *mesmo* „dokonce“, *também* „také“; exkluzivní adverbia (advérbio de exclusão): *apenas* „sotva“, *exclusivamente* „výlučně“, *salvo* „kromě“, *senão* „pouze“, *simplesmente* „prostě, jednoduše“, *só* „pouze“, *somente* „pouze“, *unicamente* „pouze“ a také adverbium designační (palavras denotativas): *eis* „tady je“; rektifikační (advérbios de retificação³⁸⁹): *aliás* „alias“, *ou antes* „nebo spíše“, *isto é* „to znamená“, *ou melhor* „nebo lépe řečeno“; situační (advérbios de situação): *afinal* „nakonec“, *então* „tak, tedy“, atd. Jde o tzv. „pragmatické markátory výpovědi“, které slouží k vyjádření bezprostředních reakcí uživatelů jazyka na vnější podněty. Jsou to tedy nekonceptualizované mini výpovědi, které jsou projevem imitační, apelové nebo emocionální funkce jazyka.

387 Zavadil, Čermák (2010: 188).

388 Podle starého pravopisu: *correctamente*.

389 Podle starého pravopisu: *rectificação*.

10.4. Adverbia kvantitativní

Adverbia kvantitativní („*advérbios de intensidade*“) udávají míru vlastnosti, děje nebo jejich kvalitativního příznaku: *assaz* „dosti“, *bastante* „dosti“, *bem* „dost“, *demais* „příliš“, *mais* „více“, *menos* „méně“, *pouco* „málo“, *quão* „tak“, *quase* „téměř“, *tanto* „tolik/moc“, *tão* „tak“, etc.

Kekaždému typu vlastních adverbii existují v portugalstině paralelní typy deiktické „proadverbiální“, s významem tázacím, vztažným, ukazovacím a vymežovacím i neurčitým. Tato **deiktická adverbia** jsou vnímána jako deiktory vůbec, proto se přiřazují k zájmenům.

Tázací příslovce (*advérbios interrogativos*) se používají jak v přímé tak nepřímé řeči pro zjištění příčiny *porque?*“, místa „*onde*“, způsobu „*como*“ a času „*quando*“.

Do **vztažných adverbii** (*advérbios relativos*) někteří gramatikové zařazují vztažná zájmena: *onde*, *quando*, *como*, *quando*, protože plní funkci příslovce.

Do **ukazovacích adverbii** patří: *aqui*, *aí*, *acá*, *ali*, *agora*, *assim*, atd.

K **vymežovacím adverbii** (*delimitativním*) patří ta, která charakterizují okolnostní příznak jako referenčně určitý, kvalitativně však nespecifikovaný: *sempre* „vždy“, záporně vymežovací: *nunca* „nikdy“, *jamais* „nikdy“

K neurčitě vymežovacím adverbii patří *algures* „někde“, *algo* „poněkud“.

10.5. Morfologická charakteristika

Z hlediska výrazové formy je možno portugalská adverbia klasifikovat do několika skupin: adverbia původní, adverbia odvozená, adverbia složená, adverbia premorfologická a adverbia konvertovaná.³⁹⁰

Adverbia původní jsou tvořena „jedním báзовým morfémem, synchronicky nesegmentovatelným na jednodušší znakové jednotky“³⁹¹: *bem*, *mal*, *amanhã*, *então*, *cedo*.

Adverbia odvozená (*deadjektivní*) mají jako báзовý morfém adjektivum v ženském rodě, k němuž je připojen sufix **-mente**, jehož prostřednictvím adjektiva přecházejí do třídy adverbii: *agradável* ► *agradavelmente*; *correta* ► *corretamente*, *fácil* ► *facilmente*, *sincera* ► *sinceramente*, *positiva* ► *positivamente*, *diária* ► *diariamente*, *mensal* ► *mensalmente*, *interior* ► *interiormente*, apod.

390 Zavadil, Čermák (2010: 193-194).

391 Tamtéž.

Adverbia složená vznikla „univerbizací ustálených spojení okolnostní povahy, tvořených zpravidla předložkou + substantivem nebo předložkou + adverbium. Jde o tzv. **přísllovečné spřežky**.“³⁹² Jako příklad uveďme *agora, apenas, anteontem*, apod.

Adverbia premorfologická jsou „lexikalizovaná ustálená spojení tvořená zpravidla předložkou + substantivem, předložkou + adverbium nebo předložkou + adjektivem se souhrnným významem adverbiálním.“³⁹³ V portugalštině se jim říká **locuções adverbiais**. Patří k nim například: *a custo* „nesnadno, těžce“, *à distância* „distančně, dálkově“, *à pressa* „vespěchu“, *asós* „osamotě“, *ao acaso* „náhodou“, *ao contrário* „naopak“, *aolargo de* „podél“, *às escuras* „po tmě“, *com certeza* „určitě“, *em breve* „brzy“, *em vão* „nadarmo“, *já agora* „už nyní“, *na verdade* „abych pravdu řekl“, *à portuguesa* „po portugalsku“, *à checa* „po česku“ *à francesa* „po francouzsku“, apod.

Adverbia konvertovaná jsou „původně adjektiva použitá ve významu adverbiálním v ustálených spojeních se slovesem.“³⁹⁴ Jako příklad uveďme *falar alto* „mluvit hlasitě“, *dormir tranquilo* „spát klidně“, *cantar triste* „zpívat smutně“, *falar alegre* „mluvit vesele“, *voar livre* „létat svobodně“. Tato konvertovaná adverbia se používají v lidovém jazyce často v deminutivním tvaru: *falar baixinho* „mluvit potichoučku“ nebo v superlativu *lento – lentíssimo* (velice pomalu) či *lentíssimamente*.

10.6. Kategorie stupně u adverbí

Stejně jako kvalitativní adjektiva mohou se i kvalitativní adverbia stupňovat. Existuje zde pozitiv, komparativ (podřizenosti, nadřazenosti či rovnosti) a superlativ. Stupňování je většinou analytické, ale existují i tvary syntetické.

Analytické stupňování

Komparativní stupeň nadřazenosti (comparativo de superioridade) se tvoří pomocí vzorce: *mais + adverbium + que* nebo *mais + adverbium + do que*. „*Anda mais depressa que (do que) o pai.*“ (Chodí rychleji než otec.).

Komparativní stupeň podřazenosti (comparativo de inferioridade) se tvoří pomocí vzorce: *menos + adverbium + que* nebo *menos + adverbium + do que*. „*Anda menos depressa que (do que) o pai.*“ (Chodí méně rychle než otec.).

Komparativní stupeň rovnosti (comparativo de igualdade) se tvoří pomocí

392 Tamtéž.

393 Tamtéž.

394 Tamtéž.

vzorce: *tão + adverbium + como* nebo *tão + adverbium + quanto*. „*Anda tão depressa como (quanto) o pai.*“ (*Chodí stejně rychle jako otec.*)

Superlativ absolutní se může tvořit jak synteticky, tak analyticky. Synteticky se tvoří přidáním superlativní koncovky **-mente** k adjektivní bázi ženského rodu v superlativním stupni (*lentíssima, pouquíssima*): *lentíssimo – lentíssimamente, pouquíssimo – pouquíssimamente*.

Analyticky se může tvořit pomocí adverbia měrového *muitíssimo: muitíssimo bem*.

Syntetické stupňování

K syntetickým adverbii v komparativu patří *melhor* „lépe“ a *pior* „hůře“. Občas se však objeví v mluvené řeči také tvary opisné: *mais bem pintado* „lépe natřeno“, *mais mal executado* „hůře provedeno“. V postpozici za adjektivem se však vyskytují pouze syntetické tvary. *Está pintado melhor, foi executado pior*.

Superlativ absolutní má také některé syntetické tvary: *otimamente*³⁹⁵ „velmi dobře, výborně“, *pessimamente* „velmi špatně“.

Intenzivní superlativ ukazující hranice možnosti se pak tvoří pomocí konstrukce: *o mais + adverbium + possível, o menos + adverbium + possível*. „*Corre o mais depressa possível.*“ (*Poběž co možná nejrychleji.*); „*Compra-o o menos barato possível.*“ (*Nakup to co možná nejlevněji.*).

Repetice adverbia

Lidově se používá provyjadřeni stupně duplicitní adverbium: „*Já estava quase quase a chegar a casa quando começaram a chover.*“ (*Už jsem skoro skoro dobíhal domů, když začalo pršet.*).

395 Podle starého pravopisu: *optimamente*.

11. PŘEDLOŽKY

Předložky patří k operátorům vyjadřujícím vztahy mezi substantivy a jinými slovními druhy. Je pro ně typické to, že s daným substantivem vytvářejí syntagma, v němž předložka figuruje jako člen řídící a substantivum jako člen závislý. „V češtině se tato rekční funkce předložky projevuje v tom, že předložka řídí pád podřízeného substantiva.“³⁹⁶ V portugalštině předložky nejvíce zasahují do konstrukcí s tranzitivními výrazy.

Obecně se předložky mohou dělit **na primární a sekundární**.

Primární předložky jsou jednoslovné a většinou etymologicky původní a mohou mít funkci buď pádovou nebo věcněvýznamovou.³⁹⁷

Funkce pádová neboli funkce jazykově strukturační je vázána na základní syntaktické pády genitivu, dativu a akuzativu a postrádá jakýkoliv lexikální význam: *a cor da casa „barva domu“*. Funkce sémanticky relační neboli věcněvýznamová je pak vázána na pády objektivu a cirkumstativu a lexikálně rozlišuje různé varianty významů objektových a cirkumstativních (lokačních, temporálních, způsobových nebo kauzativních). Velkým problémem však je vysoký stupeň polysémie předložek.³⁹⁸

Systematika významů portugalských primárních předložek (podle modelu Zavadil, Čermák: 2010:399)

význam				
lokalizační		temporální	způsobový	příčinný
statický (kde?)	kinetický (kam?)			
inessivní – v čem? <i>EM</i>	illativní- do (čeho) <i>A, EM</i>	temporálně situační – kdy <i>A, EM</i>	vlastní způsobový - jak <i>A, DE, EM</i>	kauzální – pro co, kvůli (čemu) <i>POR</i>

396 B. Zavadil, P. Čermák (2010:398-401)

397 Tamtéž.

398 Tamtéž.

	ablativní – od (čeho) <i>DE, DESDE</i>	temporálně ablativní – od (kdy) <i>DE, DESDE</i>	komitativní – při (čem), s (čím), za (čeho), bez (čeho) <i>COM, SEM</i>	
deessivní-z čeho <i>DE, DESDE</i>	temporálně deessivní- ze (kdy) <i>DE</i>			
adessivní – u (čeho) <i>A</i>	adlativní- k (čemu) <i>A</i>	temporálně limitativní- do(kdy) <i>A</i>	inferenciální- podle <i>SEGUNDO</i>	
	směrově adlativní – směrem k <i>ATÉ</i>	temporálně aproximativní kdy asi, asi v kolik, kolem kolikáté hodiny, dne <i>POR</i>		
terminativně adlativní- až k (čemu), až (po) <i>ATÉ</i>		terminativní – až do (kdy) <i>ATÉ</i>		
	terminativně illativní- až do (čeho) <i>ATÉ</i>			

interessivní – mezi (čím) <i>ENTRE</i>	interlativní- mezi(co) <i>ENTRE</i>	intervalový- mezi jakými časovými limity <i>ENTRE</i>	nástroje, prostředku – čím: <i>COM, POR,</i> <i>A EM</i>	
konessivní – u (koho) <i>COM</i>	kollativní – Ke (komu) <i>COM</i>	finálně temporální – na (kdy) <i>PARA</i>	sociativní – s (kým) <i>COM</i>	finální – pro (koho), za účelem (čeho) <i>PARA</i>
subessivní – pod čím <i>SOB</i>	sublativní- pod co <i>SOB</i>	prozatimní – pro kdy <i>POR</i>	agentu/ kauzátoru – kým, čím <i>POR, DE</i>	
superessivní – na (čem) <i>SOBRE</i>	superlativní – na(/co) <i>SOBRE</i>		látky/ původu – z (čeho), místo (koho, čeho) <i>DE, COM</i>	
peressivní – po (čem), kudy <i>POR</i>			náhrady/ záměny – za (koho co), místo (koho, čeho) <i>POR</i>	kauzální –pro (co), kvůli (čemu) <i>POR</i>
predessivní – před (čím) <i>ANTES DE</i>	prelativní – před (co) <i>ANTES DE</i>			

postessivní – za (čím) <i>ATRÁS</i>	postlativní – za (kým) <i>ATRÁS</i>	posteriorní – (po jaké době) <i>ATRÁS,</i> <i>DEPOIS</i>		
---	---	---	--	--

„Primární předložky se mohou objevit také v komplexních tvarech verba finita a vyskytují se jak závazná formální součást některých perifrází³⁹⁹: *começar a, ajudar a, acabar de, continuar a demorar a*, atd.

Sekundární předložky mohou být „simplexní, tedy jednoslovné, ale etymologicky nepůvodní, nebo komplexní, tedy mají podobu více konstrukcí tvořených substantivy nebo adverbii a primárními předložkami. Původní lexikální význam denominátorů, které do nich vstupují, je v nich zpravidla oslabený: jen pomáhá specifikovat různé významové odstíny těchto komplexních předložek.“⁴⁰⁰

Systematika významů portugalských sekundárních předložek (podle modelu Zavadil, Čermák: 2010: 402)

význam				
lokalizační		temporální	způsobový	příčinný
Statický (kde?)	Kinetický (kam?)			
inessivní – uvnitř (čeho) <i>dentro de</i>	illativní- do (čeho) <i>dentro de</i>	temporálně situační – během (čeho) <i>durante</i> <i>ao longo de</i>	vlastní způsobový – podle (čeho) <i>conforme</i> <i>de acordo</i> <i>com</i> <i>em termos de</i>	kauzální – pro (co), kvůli (čemu) <i>por causa de</i> <i>devido a</i> <i>pelo motivo</i> <i>de</i> <i>pela razão de</i>

399 Tamtéž.

400 Tamtéž.

<p>adhesivní – u, vedle (čeho), <i>junto a</i> <i>ao lado de</i> <i>ao pé de</i></p>	<p>adlativní – k (čemu), vedle (čeho) <i>até a</i> <i>ao lado de</i> <i>ao pé de</i> <i>perto de</i></p>	<p>aproximativní – kolem, okolo, k <i>por volta de</i> <i>perto de</i> <i>cerca de</i></p>	<p>komitativní – nehledě na (co) <i>sem contar</i> <i>independentemente de</i></p>	<p>finální – za účelem (čeho) <i>com o objeto de</i> <i>com o fim de</i> <i>para o fim de</i> <i>com a intenção de</i></p>
<p>deessivní-z čeho</p>	<p>delativní – zevnitř (čeho) <i>do interior de</i></p>		<p>substituční – na úkor (čeho), jménem (čeho) <i>à custa de</i> <i>às custas de</i> <i>em detrimento de</i> <i>em nome de</i></p>	<p>kondicionální</p>
<p>predessivní – před (čím) <i>diante de</i></p>	<p>prelativní – před (co) <i>diante de</i></p>	<p>anteriorní – před <i>antes de</i></p>	<p>mediální – prostřednictvím, pomocí (čeho) <i>por meio de</i> <i>com a ajuda de</i> <i>através de</i></p>	<p>koncesivní přes (co), navzdory (čemu) <i>apesar de</i> <i>a despeito de</i> <i>em despeito de</i></p>

<p>postessivní – za (čím) <i>detrás de</i></p>	<p>postlativní – za (kým) <i>detrás de</i></p>	<p>posteriorní – (po jaké době) <i>depois de</i> <i>ao cabo de</i></p>		
<p>superessivní – nad (čím) <i>em cima de</i></p>	<p>superlativní – nad (co) <i>em cima de</i></p>	<p>transkurzivní – během (čeho) <i>Durante</i> <i>No decurso de</i></p>		
<p>cirkumessivní - kolem, okolo (čeho) <i>ao redor de</i> <i>nos arredores de</i></p>			<p>zřetelový – vzhledem k (čemu), pokud jde o (co), u příležitosti (koho, čeho) <i>em vista de</i> <i>quanto a</i> <i>em relação a</i> <i>relativamente a</i></p>	
<p>subessivní – pod (čím) <i>debaixo de</i></p>	<p>Sublativní – pod (co) <i>debaixo de</i></p>			
<p>transessivní</p>	<p>Translativní – přes (co), skrz (co) <i>através de</i></p>			

extraessivní – venku (z), mimo (co) <i>fora de</i>	Extrarelativní ven z (čeho) <i>fora de</i>		Aditivní – kromě (čeho) <i>além de</i>	
---	--	--	--	--

Většina předložek vykazuje polysémickou povahu. Jako příklad uvedme stručně následující předložky společně s významy, které mohou označovat:

a: lokalizační, temporální, způsobová: *vou a Praga, às cinco horas, à portuguesa;*
ante, antes: lokalizační, časová: *antes das sete horas, ante o corpo da mãe, pé ante pé;*

após: lokalizační i temporální: *após eles, após uma hora e meia;*

até: lokalizační, temporální: *até ao quarto; Até amanhã!*;

contra: lokalizační i abstraktně opoziční (situační): *contra a opinião;*

de: lokalizační, temporální i situační: *de Praga, de segunda-feira, falar de arquitetura*⁴⁰¹;

desde: temporální, lokalizační: *desde o dia de ontem, desde Portugal;*

em: lokalizační, temporální, situační: *em casa, no Natal, falamos nisso;*

entre: lokalizační, temporální, situační: *entre a mesa e o sofá, entre segunda e terça-feira, entre o sonho e o desejo;*

para: lokalizační, temporální, situační: *vamos para Portugal, adiar a reunião para sábado, para chegar a tempo;*

perante: prostorová, situační: *perante eles, perante o mistério;*

por: lokalizační, temporální, situační: *viajar por Itália, pelo Natal, fazer por alguém;*

sob: lokalizační, temporální, situační: *sob o sofá, sob Pedro II (za vlády Petra II), sob este aspeto*⁴⁰²;

sobre: situační, lokalizační, temporální: *sobre a mesa, sobre a madrugada, falar sobre alguma coisa.*

401 Podle starého pravopisu: *arquitectura*.

402 Podle starého pravopisu: *aspecto*.

12. SPOJKY

Spojky, (portugalsky „conjunções“), jsou operátory vyjadřující vztah mezi větnými členy nebo větami. Na rozdíl od předložek nevytvářejí s následujícím členem syntagma. Spojky nejsou jedinými spojovacími prostředky v jazyce. Obdobnou funkci plní i vztážná zájmena a adverbia. Podle způsobu spojení se tradičně rozlišují spojky souřadící a spojky podřadící, podle výrazové struktury se pak spojky dělí na simplexní a komplexní.⁴⁰³

Spojky souřadící se nazývají spojky paratactické či koordinační (v portugalštině „conjunções“ nebo „conjunções coordenativas“). Vyjadřují vztah syntaktické koordinace, tedy souřadnosti. Vždy stojí mezi souřadnými větnými členy či větami a nezastávají ve větě volnou pozici. Nelze je například přesunout na začátek souvětí. Podle druhu vztahu souřadnosti se v portugalštině rozlišují koordinační spojky slučovací, vylučovací, rozdělovací, odporovací, důvodové a důsledkové.

Slučovací spojky (conjunções aditivas) jsou spojkami kopulativními a patří mezi ně: *e, também, nem sequer, nem*.

Vylučovací (conjunções alternativas) jsou spojkami alternativními nebo disjunktivními a patří k nim *ou, quer... quer..., já... já..., oraora*.

Odporovací spojky (conjunções adversativas) jsou spojkami adversativními a patří k nim: *mas*.

Důsledkové spojky (conjunções consecutivas/conclusivas) jsou konsekutivní a patří k nim: *logo, pois, portanto, por conseguinte, por isso*.

Důvodové spojky (conjunções explicativas) jsou spojkami explikativními a patří k nim: *que, porque, pois, porquanto*:

Souřadící spojky mohou však mít i více než jeden význam. Například kopulativní spojka **a** může mít také adversativní hodnotu, jako například ve větě: *Está bem vestido e tem frio*. „Je dobře oblečen a je mu zima“. Spojka **mas** může mít nejen adversativní význam, ale také aditivní: *Anoitece, mas a vida continua*. „Stmívá se a život jde dál“.

Obdobnou funkci jako koordinační spojky mohou plnit tak zvané navazovací pragmatické markátory, v portugalštině nazývané „konektory“ (*conectores*⁴⁰⁴). Mohou být jednoslovné i víceslovné a na rozdíl od vlastních koordinačních spojek se často oddělují čárkami. Jsou intonačně samostatné, mohou zaujímat v souvětí různá postavení, jsou slučitelné s koordinačními spojkami a vztahují se k celé

403 B. Zavadil, P. Čermák (2010:403-404)

404 Podle starého pravopisu: *conectores*.

výpovědi. V portugalštině ke kontektorům patří: *portanto, por isso, porém*, apod.

Spojky podřadné (spojky nebo konektory subordinační, hypotaktické, portugalsky „complementadores“ nebo „conjunções subordinativas“), vyjadřují vztah syntaktické závislosti (subordinace) a zpravidla spojují věty vedlejší s větami řídicími. Jejich charakteristickým rysem je, že spolu s vedlejší větou, kterou uvozují, mohou stát před nebo za větou řídicí, tedy i na začátku souvětí, což u spojek souřadících možné není.

Podřadné spojky se dělí podle významu na spojky s významem 1. časovým, 2. způsobovým; 3. příčinným; 4. podmínkovým, 5. kauzálním, 6. přípustkovým, 7. účelovým, 8. důsledkovým, 9. komparativním, 10. integrujícím a 11. proporcionálním a konformativním.

Spojky mohou být simplexní nebo komplexní.

Ke kauzálním spojkám (*conjunções causais* nebo *complementadores causais*) patří: *porque, porquanto, como, pois que, já que, uma vez que, visto que, por isso mesmo que*, atd.

K přípustkovým spojkám (*conjunções concessivas* nebo *complementadores concessivos*) patří: *embora, ainda que, mesmo que, bem que, se bem que, nem que*, atd.

K podmínkovým spojkám (*conjunções condicionais* nebo *complementadores condicionais*) patří: *se, caso, contanto que, salvo se, sem que, dado que, desde que, a menos que, a não ser que*, atd.

K účelovým spojkám (*conjunções finais* nebo *complementadores finais*) patří: *para que, a fim de que, por que*.

K časovým spojkám (*conjunções temporais* nebo *complementadores temporais*) patří *quando, antes que, depois que, enquanto, mal, apenas, até que, logo que, sempre que, assim que, desde que, mal que*, apod.

K důsledkovým a způsobovým spojkám (*conjunções consecutivas* nebo *complementadores consecutivos*) patří *tal, tanto, tão, tamanho, de forma que, de maneira que, de modo que, de sorte que*, apod.

Ke komparativním spojkám (*conjunções comparativas* nebo *complementadores comparativos*) patří: *que, do que, tal ... qual, quanto, como, assim como, bem como, como se, que nem,*.

K integrujícím spojkám patří spojky, které uvozují vedlejší věty substantivní: *se, que*.

Proporcionální a konformativní spojky (*conjunções proporcionais e conformativas* nebo *complementadores proporcionais e conformativos*) jsou spojky: *conforme, como, segundo, consoante, à medida que, ao passo que, à proporção que, enquanto, quanto mais...mais, quanto menos...tanto menos, quando menos...*

mais, quanto menos...tanto mais, apod.

Subordinačním konektorem jsou také relativa (vztažná zájmena a adverbia). Od spojek se liší tím, že pronominálně odkazují k tzv. antecedentu obsaženému ve větě řídící, jemuž subordinují příslušnou větu vedlejší. Na rozdíl od spojek plní ve větě vedlejší funkci jejich větných členů (*cujo, quando, onde, que, quem, como*).

13. PRAGMATICKÉ MARKÁTORY

Ve starší gramatické tradici se za částice považovaly různé, vesměs krátké (často jednoslabičné) lexikální jednotky, jež nebylo možno považovat ani za větné členy, ani za volné gramatické morfémy. Většinou se přiřazovaly ke spojkám. V moderní formální lingvistice se používá termínu pragmatické markátory výpovědi, v portugalštině pak *marcadores discursivos* nebo *apoios do discurso*, *expressões de situação*, *marcadores de estruturação da conversa*, *operadores discursivos*, *palavras denotativas*. Dodnes však neexistuje obecně přijímaná klasifikace těchto prostředků. Jsou charakterizovány tím, že přispívají ke kohezi a koherenci jak psaného, tak mluveného projevu, jsou tvořeny různými slovními druhy. Jejich funkcí je strukturovat informace, řadit ji logicky a lineárně za sebou a vyjadřovat logické vztahy mezi nimi, (*por um lado, por outro lado, em primeiro lugar, após, antes, depois, em seguida, seguidamente, até que, por último, para concluir*), reformulovat myšlenky (*ou seja, isto é, quer dizer, por outras palavras, quer dizer, ou melhor, dizendo melhor, ou antes, como se pode ver, é o caso de, como vimos, quer isto dizer, significa isto que, não se pense que, pelo que referi anteriormente*), dále mohou sloužit k umocnění pravdivosti projevu (*de facto, na verdade, na realidade, com efeito, por exemplo, efetivamente, note-se que, atente-se em, repare-se, veja-se, mais concretamente, é evidente que, a meu ver, estou em crer que, em nosso entender, certamente, decerto, com toda a certeza, naturalmente, evidentemente, com isto (não), pretendemos, por outras palavras, ou melhor, ou seja, em resumo, em suma*). Mohou sloužit také k upoutání posluchačovy pozornosti (*ouve, olha, presta atenção*).

14. CITOSLOVCE

Citoslovce (interjekce) jsou „izolovaným slovním druhem výpovědně samostatným. Ve svém původním použití neplní funkci větných členů ani funkci gramatických operátorů, nýbrž slouží k vyjádření bezprostředních reakcí uživatelů jazyka na vnější podněty. Jsou to nekonceptualizované (v některých případech i konceptualizované) minivýpovědi, které jsou projevem imitační, apelové nebo emocionální funkce jazyka.“⁴⁰⁵

Podle původu rozlišujeme „interjekce primární a sekundární“⁴⁰⁶.

Interjekce primární (vlastní) jsou zvukové prostředky, které plní pouze funkci interjekční, tj. onomatopoickou, apelovou nebo expresivní či afektivní. Primární interjekce bývají zpravidla simplexní (jednoslovné).⁴⁰⁷

Interjekce sekundární (konvertované či nevlastní) jsou „denominátory konvertované do funkce interjekčních prostředků imitačních, apelových nebo afektivních. Z hlediska formy může jít o interjekce simplexní (jednoslovné) nebo komplexní (víceslovné)“.⁴⁰⁸

1. **Interjekce imitační** „vycházejí z napodobení zvuků a jsou konvencionalizovány“⁴⁰⁹: *tique-taque* „tik tak“; *zás!* „bum bác“; *zum-zum* „bzzz“; *rataplá* „bumtarata“; *ah!ah!ah!* „hahaha“.

2. **Interjekce kontaktové** jsou apelové lexikální prostředky a „slouží k upoutání pozornosti nebo k jinému jazykovému působení na recipienta. Jde o tzv. **konativní funkci**“^{410 411}. Zahrnuje zvolání vyjadřující upoutání pozornosti, pozdravy, přání, zahájení komunikace, ukončení komunikace, odmítnutí komunikace, upozornění, varování, výhrůžky, okřiknutí, výzvu, doporučení, žádost, prosbu.⁴¹²

Apelové výkřiky nenedominativní povahy jsou například: *agora* „pozór ted“, *ás upas!* „hej rup“, *arre!* „jéjda“, *tate!* „pozor, opatrně“, *atd.*

Kontaktové interjekce konceptuální jsou založeny na pojmenováních. Patří sem interjekce práci a žádací, pozdravy, vojenské povely, varování, upozornění: *Bom dia! Até logo. Adeus. Olá! Obrigado! De nada! Parabéns! Boa viagem! Santinho!*

405 Zavadil, Čermák (2010:410).

406 Tamtéž.

407 Tamtéž.

408 Tamtéž.

409 Tamtéž.

410 Tamtéž.

411 Termín Jakobsona: *conátus*, -us, m. –působení.*apud*: Zavadil, Čermák (2010:410).

412 Tamtéž.

Olha! Alo!

Nadávký a přezdívky jsou pak: *Burro!* „Osle!“, *Cabrão!* „Svině, Parvo! „Cvoku“ a sprosté nadávky typu: *Caralho! Cagado! Foda-se! Puto! Merda!*⁴¹³

Interjekce afektivní jsou interjekce citově hodnotící, které zahrnují zvolání vyjadřující emoce, radost, spokojenost, pochvalu, ale také nespokojenost, antipatii, nadávky, nevoli, lhostejnost: *Ai! Ah! Oh! Ui! Ai! Ufa!*

Emocionální zvolání jsou založená na denominátorech konvertovaných do funkce interjekcí: *Jesus! Ai meu Deus! Vá! Bom! Claro! Mentira!*

Tabuizované vulgarismy jsou pak emocionální zvolání (kletby) založená na tabuizovaných denominátorech z oblasti skatologické a sexuální: *Putá! Caralho! Picha! Foda-se!*

A **interjekční fráze** a někdy i souvětí jsou pak zvláštní konstrukce zvolacích vět a souvětí se silnými emocionálními konotacemi: *Ai de mim! Ora, bolas! Raios te partam! Valha-me Deus! Vai pentear os macacos! Olha, vem cá! Isto é que faltava!*

413 Z důvodu etických tyto výrazy nepřekládáme.

TERMINOLOGIE

Kapitola Morfologie

morfologie	morfologia, (f.)
lingvistika	linguística (f.)
morfém	morfema (m.)
lexikální morfém	morfema (m.) lexical
gramatický morfém	morfema (m.) gramatical
kořen	radical (m.) (volný)
kořen	raíz (f.) (vázaný)
afix	afixo (m.)
sufix	sufixo (m.)
prefix	prefixo (m.)
infix	infixo (m.)
skloňování	declinação, flexão (f.)
časování	conjugação (f.)
alternace	alteração (f.)

Kapitola Slovtvorba

slovtvorba	formação (f.) de palavras
základní slovo	palavra (f.) primitiva
odvozené slovo	palavra (f.) derivada
složené slovo	palavra (f.) composta
příbuzná slova	família (f.) de palavras, palavras f./pl. cognatas
odvozování	derivação (f.)
skládání (kompozice)	composição (f.)
prefixní derivace	derivação (f.) prefixal
prefix latinského původu	prefixo (m.) de origem (f.) latina
prefix řeckého původu	prefixo (m.) de origem (f.) grega
sufixální derivace	derivação (f.) sufixal
jmenný sufix	sufixo (m.) nominal
slovesný sufix	sufixo (m.) verbal
přísluvečný sufix	sufixo (m.) adverbial
augmentativní sufix	sufixo (m.) aumentativo
deminutivní sufix	sufixo (m.) diminutivo
knižní deminutivum	deminutivo(m.) erudito
parasynthetická derivace	derivação (f.) parassintética
zpětná derivace	derivação (f.) regressiva
nepravá derivace	derivação (f.) imprópria, conversão (f.),

skládání slov
složenina, **kompozitum**
knižní kompozitum
rekompozice
pseudoprefix
hybridismus
zkrácená slova

habilitação (f.), hipóstase (f.)
composição (f.)
palavra (f.) composta
composto (m.) erudito
recomposição (f.)
pseudoprefixo (m.)
hibridismo(m.)
abreviação (f.)

Kapitola Podstatná jména

podstatné jméno
jméno obecné
jméno vlastní
jméno konkrétní
jméno abstraktní
rod
rod ženský
rod mužský
přechylování
číslo
jednotné číslo
množné číslo
singularia tantum
pluralia tantum
hromadné substantivum
počítatelné jméno
nepočítatelné jméno
pád
nominativ
genitiv
dativ
akuzativ
objektiv, cirkumstantiv
vokativ

substantivo (m.)
nome (m.) comum
nome (m.) próprio
nome (m.) concreto
nome (m.) abstra(c)to
género (m.)
género (m.) feminino
género (m.) masculino
moção (f.), formação (f.) do feminino
numero (m.)
singular (m.)
plural (m.)
singularia tantum (m.)
pluralia tantum (m.)
colectivo (m.)
nome (m.) descontínuo
nome (m.) contínuo
caso (m.)
nominativo (m.)
genitivo (m.)
dativo (m.)
acusativo (m.)
oblíquo (m.)
vocativo (m.)

Kapitola Člen

člen
určitý člen
neurčitý člen
nulový člen
vypuštěný člen

artigo (m.)
artigo (m.) definido
artigo (m.) indefinido
artigo (m.) zero/artigo (m.) nulo
artigo (m.) omitido

determinant	determinante (m.)
funkce členu	função (f.) do artigo
aktualizace	a(c)tualização (f.)
aktualizační člen	artigo (m.) a(c)tualizador
determinace	determinação (f.)
designační člen	artigo (m.) designador
funkce formální	função (f.) formal
funkce generační	função (f.) generalizadora
funkce stylistická	função (f.) estilística
funkce diaforická	função (f.) diafórica
kontext	contexto (m.)
mimojazykový kontext	contexto extralinguístico
jazykový kontext	contexto (m.) linguístico
referenční syntagma mimojazykové	syntagma (m.) referencial no contexto (m.) extralinguístico
referenční syntagma jazykové	syntagma (m.) referencial no contexto (m.) linguístico
referenční syntagma generické	syntagma (m.) referencial genérico
situační reference/ exofora	exófora (f.)
textová reference/ endofora	endófora (f.)
anafora	anáfora (f.)
katafora	catáfora (f.)
determinační proces individualizace	operação (f.) de definitização (f.)
determinační proces neurčitosti	operação (f.) com indefinidos
determinační proces pluralizační	operação (f.) de pluralização (f.)
determinační proces univerzálnosti	operação (f.) de quantificação (f.) universal
determinační proces kolektivní	operação (f.) sobre conjuntos (m.) encarados cole(c)tivamente
negativní kvantifikace	quantificação (f.) negativa
determinační proces nepočitatelnosti	operação (f.) sobre não contáveis
identifikační význam	leitura (f.) referencial
atributivní význam	leitura (f.) atributiva
určitá deskripce	descrição (f.) definida
význam specifický	leitura (f.) específica
význam nespecifický	leitura (f.) não específica
intenzionální pluralizace	pluralização (f.) intensional
relativní kvantifikace	quantificação (f.) relativa
význam distributivní	leitura (f.) distributiva
význam nedistributivní	leitura (f.) não distributiva
význam univerzální	leitura (f.) genérica
determinace generická	determinação (f.) genérica
determinace kvantifikační	determinação (f.) quantitativa

determinace kvalitativní
substantivizace
elipse

determinação (f.) qualitativa
substantivização (f.) /nominalização (f.)
elipse (f.)

Kapitola Přídavná jména

adjektivum
adjektivum dvojvýchodné
adjektivum jednovýchodné
tetramorfni (čtyřčlenná) struktura
dimorfni (dvoučlenná) struktura
adjektivum označující národnost
a zeměpisný původ
komparativ
komparativ nadřazenosti
komparativ podřazenosti
komparativ rovnosti
superlativ
relativní superlativ
absolutní superlativ
absolutní superlativ syntetický
absolutní superlativ analytický
adjektivum kvalitativní
adjektivum relační

adjetivo (m.)
adjetivo (m.) biforme
adjetivo (m.) uniforme
estrutura (f.) tetramorfológica
estrutura (f.) bimorfológica

adjetivo (m.) pátrio
comparativo (m.)
comparativo (m.) de superioridade (f.)
comparativo (m.) de inferioridade (f.)
comparativo (m.) de igualdade (f.)
superlativo (m.)
superlativo (m.) relativo
superlativo (m.) absoluto
superlativo (m.) absoluto sintético
superlativo (m.) absoluto analítico
adjetivo (m.) modificador, qualificativo
adjetivo (m.) relacional

Kapitola Zájmena

zájmeno
deixe
deiktor
deiktor prostorový
deiktor časový
funkce komunikativní
funkci deiktická kontextová
funkce deiktická specifikační
funkce identifikační
autodesignátor
kodesignátor
identifikátor
osobní zájmeno
osobní zájmeno podmětné
osobní zájmeno nepřízvučné
zvrtné zájmeno

pronome (m.)
dêixis (f.)
expressão (f.) deíctica
expressão (f.) deíctica espacial
expressão (f.) deíctica temporal
função (f.) comunicativa
função (f.) deíctica contextual
função (f.) deíctica de especificação (f.)
função (f.) de identificação (f.)
designador (m.) independente
designador (m.) dependente
identificador (m.)
pronome (m.) pessoal
pronome (m.) pessoal re(c)to
pronome (m.) pessoal clítico
pronome (m.) reflexivo

zájmeno přivlastňovací
ukazovací zájmeno
zájmeno vztažné
tázací zájmeno
zájmeno neurčité
zájmeno ohebné
zájmeno neohebné
zájmeno substantivní
zájmeno adjektivní

pronome (m.) possessivo
pronome (m.) demonstrativo
pronome (m.) relativo
pronome (m.) interrogativo
pronome (m.) indefinido
pronome (m.) flexível
pronome (m.) não flexível
pronome (m.) substantivos
pronome (m.) adjetivos

Kapitola Číslovky

číslovka
číslovka základní
číslovka řadová
číslovka násobná
číslovka dílová
číslovka skupinová
číslovka neurčitá
sčítání
odčítání
násobení
dělení
umocňování
odmocňování
procento
promile
desetinné číslo
zlomek

numeral (m.)
numeral (m.) cardinal
numeral (m.) ordinal
numeral (m.) multiplicativo
numeral (m.) fraccionário
numeral (m.) cole(c)tivo
numeral (m.) indefinido
adição (f.), soma (f.)
subtração (f.)
multiplicação (f.)
divisão (f.)
elevação (f.) a potência (f.)
extração (f.) de raízes (f.)
porcentagem (f.)
permilagem (f.)
numero (m.) decimal
numero (m.) fraccionário/fracção(f.) /
quebrado(m.)

Ostatní kapitoly:

sloveso
finitní sloveso
nefinitní sloveso
příslovce
příslovce času
příslovce místa
příslovce způsobu
dubitativní příslovce
záporné příslovce
afirmativní příslovce

verbo (m.)
verbo (m.) finito
verbo (m.) infinito
advérbio (m.)
advérbio (m.) de tempo (m.)
advérbio (m.) de lugar (m.)
advérbio (m.) de modo (m.)
advérbio (m.) de dúvida (f.)
advérbio (m.) de negação (f.)
advérbio (m.) afirmativo

inkluzivní příslovce	advérbio (m.) de inclusão (f.)
exkluzivní příslovce	advérbio (m.) de exclusão (f.)
designační adverbium	advérbio (m.) denotativo
rektifikační adverbium	advérbio (m.) de retificação (f.)
situační adverbium	advérbio (m.) de situação (f.)
kvantitativní adverbium	advérbio (m.) de intensidade (f.)
tázací příslovce	advérbio (m.) interrogativo
vztažné příslovce	advérbio (m.) relativo
ukazovací příslovce	advérbio (m.) deíctico
přísllovečné ustálené spojení	locução (f.) adverbial
předložka	preposição (f.)
předložka primární	preposição (f.) primária
předložka sekundární	preposição (f.) secundária
spojky	conjunção (f.)
spojka souřadící	conjunção (f.) coordenativa
spojka podřadná	conjunção (f.) subordinativa
spojka kauzální	conjunção (f.) causal
spojka přípustková	conjunção (f.) concessiva
spojky podmínkové	conjunção (f.) condicional
spojka účelová	conjunção (f.) final
spojka časová	conjunção (f.) temporal
spojka důsledková	conjunção (f.) consecutiva
spojka komparativní	conjunção (f.) comparativa
spojka způsobová	conjunção (f.) modal
souřadnost	coordenação (f.)
podřadnost	subordinação (f.)
částice	marcador (m.) pragmático
citoslovce	interjeição (f.)

CVIČENÍ:

1. Morfologie:

1. Ke kterým typům morfémů patří slova: *hoje* „dnes“, *aqui* „tady“, *pão* „chléb“:
2. Definuj a označ ve slovech *filha*, *falo*, *boa*, *flores* báзовé morfémy.
3. Definuj a označ ve slovech *papelaria*, *compor*, *saudável* derivační morfémy.
4. Rozděľ slova podle typu kořenu na slova s kořenem vázaným a volným: *hoje*, *aqui*, *pão*, *fiho*, *trabalhei*.
5. V portugalském slově *cháleiras* označ kořen, odvozovací morfém a flektivní morfém.
6. K jaké alternaci dochází ve slovesech *dormir*, *vestir*?
7. Jak je realizován plurál u slova *tórax*?
8. Jaké *alomorfy plurálu* substantiv existují v portugalskéštině?
9. Uveď ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: R+0, R+F, R+a, a+R+a.
10. Uveď ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: R+R.

2. Slovtvorba

1. Vytvoř slova odvozená od *gostar*.
2. Vytvoř slova odvozená prefixy latinského původu *ab-*, *contra-*, *entre-*, *ex-*, *em-*, *en-*, *intro-*, *ob-*, *o-*, *per-*. Vytvoř slova odvozená prefixy latinského původu *an-*, *a-*, *anti-*, *arce-*, *arque-*, *peri-*, *e-*, *dia-*, *arc-*, *di-*, *si-*, *hipo-*, *pro-*, *sim-*, *sin-*.
3. Vytvoř augmentativa od následujících slov: *rico*, *sábio*, *barba*, *animal*, *boca*, *cabeça*, *médico*, *poeta*, *lobo*. Vytvoř augmentativa od následujících slov: *víbora*, *homem*, *livro*, *cadeira*, *percurso*, *rendimento*, *barba*, *verso*, *velho*, *filho*, *lebre*, *beber*, *dormir*, *saltar*.
- d) Vytvoř knižní deminutiva od: *corpo*, *febre*, *globo*, *gota*, *grão*, *parte*, *verso*.
- e) Vytvoř hromadná podstatná jména od: *boi*, *papel*, *folha*.
- f) Vytvoř podstatná jména od přídavných jmen: *cruel*, *digno*, *belo*, *feliz*, *rico*.

amargo, grato, velho, amável.

- g) Vytvoř název národnosti či původu od následujících zeměpisných názvů:
Braga Lisboa, Brasil, Portugal, Alemanha, Canadá, Europa.
- h) 10. Vytvoř parasynteticky odvozená slova od: *alma, pátria, manhã, noite, velho, jovem.*

4. Podstatná jména

1. Doplňte člen v mužském či ženském rodě u následujících substantiv:

.....tribo,sé,velhice,chá,herói,lã,árvore,
.....lume,vale,diploma,programa,chaminé,
.....fome,cor,foto,sofá,sangue,dieta,
.....jardim,carro,comboio,viagem,chave,
.....fantasma,feijão,vulcão,operação,cidadã,
.....profeta,boi,irmã,cirurgiã,a(c)triz,avó,
.....ordem

2. Vytvořte ženský rod od následujících substantiv:

<i>O doutor</i>		<i>O frade</i>	
<i>O a(c)tor</i>		<i>O poeta</i>	
<i>O vendedor</i>		<i>O ladrão</i>	
<i>O judeu</i>		<i>O rei</i>	
<i>O europeu</i>		<i>O herói</i>	
<i>O leão</i>		<i>O rapaz</i>	
<i>O alemão</i>		<i>O avô</i>	
<i>O cidadão</i>		<i>O tigre</i>	
<i>O cliente</i>		<i>O cão</i>	
<i>O príncipe</i>		<i>O galo</i>	

3. Vytvořte plurál od následujících substantiv:

o homem, o capitão, a colher, o café, o farol, o atlas, o túnel, o cará(c)ter, o lápis, o cônsul, o espécimen, o animal, a lição, o vulcão, o papel, o hífen o alemão,

o barril, a mão, o som, o funil, o órgão, o atum, o réptil, o verão, coração, o oásis, o pão, o catalão, o mal, o botão, o cidadão, o cônsul, o tórax, o sótão, o português, a cal, o irmão, o papalzinho, o irmãozinho, o chão, o vulcão.

4. Určete, která slova jsou diminutivní (d) a která augmentativní (a).

rapaz→rapazote, **faca**→facalhão, **papel**→papalinho, **solteira**→solteirona, **burro**→burrinho, **folha**→folhete, **drama**→dramalhão, **chapéu**→chapelão, **chuva**→chuvisco, **rio**→riacho, **globo**→glóbulo, **janela**→janelinha, **rua**→ruela, **porta**→portão, **grão**→grânulo, **sala**→salão, **voz**→vozeirão, **diabo**→diabrete, **gato**→gatarrão, **café**→cafezito.

5. Člen

Doplň člen určitý, neurčitý nebo nulový a spojte jej správně s předložkou.

Moro em Praga. Ele é de..... Brasil. Roberto é de Rio de..... Janeiro. Nós moramos em Alemanha. lingua checa é difícil para portugueses. Estamos todos em casa. Na sala há secretária. Vou estar em casa todo dia. Todos alunos já falam bem checo. Falas português? Em todo país existem escolas de línguas. A minha amiga está em Brasil. Júlia protege casa de vizinhos. Lisboa é cidade bonita. Nunca visitei Ásia. Tenho avó com 90 anos. Primavera é ... estação das flores. Onde é que vais passar Carnaval? Podia dar-me informação, por favor? Eles foram de férias para Brasil. Pedro e Ana são amigos. Escrevi carta a..... Pedro, mas ele não recebeu minha carta. Portugal é país mais ocidental da Europa. Comprei calças e sapatos em saldo. férias grandes estão a chegar. Hoje vamos a restaurante chinês. Eles têm dois filhos: rapaz e rapariga. rapaz chama-se Miguel e a rapariga chama-se Margarida. Queriacafé, por favor. Estamos..... Janeiro. É dia 1 de janeiro. Olá, Pedro! Em Moçambique há ... praias mais lindas de..... mundo. O meu amigo vive em Cabo Verde. Queria passar lua de mel em São Tomé o Príncipe. Aproveitei a minha viagem por Espanha para visitar Marrocos. Há muitos monumentos arquitectónicos interessantes em Israel. São dez menos quarto. São vinte e cinco para cinco. Entre seis e sete vêm meus amigos. A quatro e quarto começa a série de filmes. flor mais linda é, para mim, é girassol. Queria pedir-tefavor. Não tens razão quando dizes que é muito fraco.

6. Přídavná jména

1. Vytvořte elativ od adjektiv: *amável, fácil, pobre, cruel, doce, diel, frio, nobre, sábio, célebre*.
2. Označte, která adjektiva jsou dvojjýchodná a která jednovýchodná. U dvojjýchodných adjektiv napište ženský rod:
bonito, alemão, beirão, anterior, comum, loquaz, cristão, montês, cru, só, cortês, europeu, português, pedrês, espanhol, andaluz, canadense, azul, trabalhador, bom, mau, simples, burguês, tricolor, camponês, exterior, falador, pior, notável, judeu, ateu, ruim, espertalhão, charlatão, reles, capaz, brincalhão, parvo, são.
3. Nahraďte předložkové konstrukce označené kurzivou relačnými adjektivy:
uma vontade de ferro, um programa de televisão, a religião de Cristo, o frio do inverno, a poluição da atmosfera, a indústria de automóveis, uma cidade de província, os raios do Sol, a luz da Lua, um período de estágio, a fase de início, uma companhia de petróleo, um trabalho de rotina, campanhas de publicidade, o tecido dos pulmões, fogos de artifício, uma viagem de outono, o palácio do rei, a rebeldia dos jovens, a audiência do Papa, uma melhoria de salário, o azul do céu, o amor da mãe, os fregueses de hábito, uma doença do coração.
4. Vytvořte množné číslo od následujících adjektiv:
senil, trabalhador, cortês, verde-oliva, médico-cirúrgico, surdo-mudo, azul, cristão, alemão, comum.
5. Vytvořte toponymní adjektivum od následujících zeměpisných názvů:
Suíça, Portugal, o Brasil, República Checa, Canadá, Europa, África, São Tomé e Príncipe, Angola, Macau, a Madeira, os Açores.
6. Vytvořte komparativ od následujících adjektiv: *bom, mau, grande, pequeno, interessante*.
7. Vytvořte superlativ relativní od adjektiv: *bom, mau, grande, pequeno, estudioso*.

7. Zájmena

1. Přelož následující konstrukce pomocí přivlastňovacích zájmen: *moje kočka, tvůj dům, můj hrad, jejich zahrada, naše hodiny, jeho bratr, jejich matka, vaše teta, její škola, jeho kamarád, naši přátelé, naše řeky, vaše místo, Vaše růže, její knihy, jejich sešity, tvoji rodiče, mé knihy, vaše peníze*.

2. Přelož následující věty: 1. Půjdeš se mnou na oslavu? 2. Ano, půjdu s tebou.
3. Počkejte na mě. 4. Pojedu s vámi výtahem dolů. 5. Přinesl jsem tento dárek pro tebe. Pro mě? Děkuji. 6. Mluvili jsme o vás dnes ráno, Fátimo.
7. Oni bydlí blízko nás. 8. Také jdeš s námi? 9. Ředitel si přeje s vámi mluvit, pane Rocho. 10. Dnes s nimi nepůjdu ven, tak se mnou počítejte na večeri. 11. Anna jede s námi a João musí jet s tebou. 12. Zdá se mi o tobě každou noc. 13. Nesu tyto květiny pro vás, paní Margarito. 14. Je tu pro vás jedna zásilka, pane Oliveiro. 15. Bydlíš blízko nás. Tak teď jsme sousedi. 16. Také je zveme (učitele). 17. Vezměte je autem (Jana a Annu). 18. Obléká si ho (kabát). 19. Zvedají ji (tu krabici). 20. Dobře je dělají (ty cviky). 21. Dělá je doma (ta cvičení). 22. Dávají ji Anně (ten dárek). 23. Pavel to platí. 24. Zavezu tě domů. 25. Dnes to podepíšu. 26. Nemůžu je najít.
3. Přeložte pomocí ukazovacích zájmen: 1. No toto! 2. Tohle nám tedy scházelo! 3. No, to je teda dobrý! 4. V tom je právě ten háček. 5. Na to se teda podívejme.
4. Přeložte pomocí vztažných zájmen: 1. To je země, v níž se narodil. 2. To bylo to, co nikdo nevěděl. 3. Kdo chce mít peníze, musí pracovat. 4. To jsou starosti toho, kdo nemá nic na práci. 5. Je to věc, proti níž nic nezmůžeme. 6. Škola, jejímž ředitelem je pan Santos, je velmi kvalitní. 7. Dal jsem tolik, kolik jsem mohl dát. 8. Podaří se mu vždy udělat vše, co mu řekneš.
5. Přeložte pomocí neurčitých zájmen tanto, quanto, qualquer, cada 1. To je jedno. 2. O to lépe. 3. velmi pozdě; 4. Možná má pravdu. 5. Každý ví, kde ho bota tlačí. 6. To je ale chování! 7. Ty máš ale řeči! 8. všichni zároveň. 9. být protivný 10. být nesnesitelný

8. Číslovky:

1. **Základní číslovky** 3, 9, 10, 14, 19, 40, 80, 90, 100, 101, 200, 400, 500, 900, 1000, 1001, 1200;
2. **Řadové číslovky:** 2, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 17, 21, 22, 60, 70, 101, 200, 400, 900, 1000, 1001, 1200, 2000;
3. **Období určeného počtu let:** tříletí, čtyřletí, pětiletí, šestiletí, sedmiletí, osmiletí;
4. **Doplňte výročí:** padesátileté výročí, dvousetleté výročí, čtyřsetleté výročí, tisícileté výročí,
5. **Přeložte:** čtyřicetiletý, osmdesátiletý, devadesátiletý, stoletý
6. **Násobné číslovky:** 1,5x, 2x, 5x, 8x, 11x

- 7. Zlomkové číslovky-jmenovatele:** 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{9}$, $\frac{4}{12}$ milióntina
- 8. Desetinná čísla:** 0,1; 0,01; 0,001; 3,5; 0,46; 23,78.

Klíč/Řešení:

Morfologie

1. Jsou to morfémy lexikální povahy, které jsou **volné**.
2. Morfémy báзовé jsou zapojené do vnitřní struktury lexému a vytvářejí jeho lexikální základ (*filh-a* „*dcera*“, *fal-o* „*mluví-m*“, *bo-a* „*dobr-á*“, *flor-es* „*květin-y*“).
3. Morfémy derivační jsou morfémy opírající se o morfémy báзовé, k nimž připojují nějaký lexikální sém vytvářející příbuzný, ale přece jen nový lexém (*papel-aria* „*papír-nictví*“, *com-por* „*složít*“, *saud-ável* „*zdrav-y*“).
4. Kořeny neboli kořenové morfy, implikují základní složku významu lexému a můžou být volné - autonomní (*hoje*, *aqui*, *pão*) nebo vázané – báзовé (*filh-a*, *trabalh-ei*).
5. V portugalském slově *cháleiras* (množné číslo), je „*chá-*“ kořenem, tedy morfémem nesoucím význam slova, „*-l-*“, je infix spojující kořen a sufix „*-eira-*“, který je odvozovací morfém nesoucí význam nádoby (stejně jako *cafeteira-kávovar*), a „*s*“ je jmennou koncovkou, jde o flektivní gramatický morfém, který určuje množné číslo.
6. *dormir-durmo* „*spát*“, „*spím*“, nebo *vestir-visto* „*obléci se*“, „*oblékám se*“.
7. *tórax* „*hrudní koš*“ je plurál také realizován nulovým morfémem (*o tórax* „*hrudník*“, *os tórax* „*hrudníky*“).
8. V portugalštině se můžeme setkat s alomorfy například v případě množného čísla podstatných jmen: *-s*, *-es*, *-is*, *-éis*, *-ões*, *-ãos*, *-ães*, *-0-* (*cafés* „*kávy*“, *professores* „*profesoři*“, *funis* „*trychtýře*“, *papéis* „*papíry*“, *corações* „*srdce*“, *cidadãos* „*občané*“, *cães* „*psi*“, *atlas* „*atlasy*“).
9. R + 0 *bosque*, *caça*, *mão*; R + F nebo R+a *caçador*; a+R+a *amanhecer*;
10. R+R *aguardente*.

Slovotvorba

1. *desgostar* – derivace s předponou *des-* (*nelíbit se*); *gostoso* - derivace s příponou *-oso* (*vkusný, líbivý*); *gosto-da-vida* – skládání pomocí dvou podstatných jmen a předložky (*druh švestky*).
2. Vytvoř slova s prefixy latinského původu *ab-*, *contra-*, *entre-*, *ex-*, *em-*, *en-*, *intro-*, *ob-*, *o-*, *per-*;

<i>abdicar</i>	<i>zřící se</i>	<i>embarcar</i>	<i>nalodit</i>
<i>abdicarção</i>	<i>zřeknutí se</i>	<i>enterrar</i>	<i>pohřbít</i>
<i>contradizer</i>	<i>protiřéct</i>	<i>introduzir</i>	<i>uvést</i>
<i>contradição</i>	<i>protiřečení,</i>	<i>intromissão</i>	<i>vměšování</i>
<i>entreabrir</i>	<i>pootevřít</i>	<i>objeto 1</i>	<i>předmět</i>
<i>entrelinha</i>	<i>meziřádek</i>	<i>ocorrer</i>	<i>stát se</i>
<i>exportar</i>	<i>vyvážet</i>	<i>obstáculo</i>	<i>překážka</i>
<i>extrair</i>	<i>vytrhnout, vytěžit</i>	<i>percorrer</i>	<i>procestovat, projet</i>
<i>extração 2</i>	<i>vytrhnutí, těžba</i>	<i>perfurar</i>	<i>provrtat, děrovat</i>

1) Podle starého pravopisu: *objecto*. 2) Podle starého pravopisu: *extração*.

3. Vytvoř slova odvozená prefixy latinského původu *an-*, *a-*, *anti-*, *arce-*, *arque-*, *peri-*, *e-*, *dia-*, *arc-*, *di*, *si-*, *hipo-*, *pro-*, *sim-*, *sin-*.

<i>anarquista</i>	<i>anarchista</i>	<i>arcanjo</i>	<i>archanděl</i>
<i>ateu / fem.</i> <i>ateia</i>	<i>ateista</i>	<i>diocese</i>	<i>diocéze</i>
<i>antípoda</i>	<i>protinožec</i>	<i>sílaba</i>	<i>slabika</i>
<i>arcebispo</i>	<i>arcibiskup</i>	<i>hipotensão</i>	<i>hypotenze</i>
<i>arquétipo</i>	<i>archetyp</i>	<i>prólogo</i>	<i>předmluva</i>
<i>perífrase</i>	<i>perifráze, opis</i>	<i>simpatia</i>	<i>sympatie</i>
<i>êxodo</i>	<i>exodus</i>	<i>prognóstico</i>	<i>prognóza</i>
<i>diagnóstico</i>	<i>diagnóza</i>	<i>sinfonia</i>	<i>symfonie</i>

4. Vytvoř augmentativa od následujících slov. *rico*→ *ricaço*, *sábio*→ *sabichão*, *barba*→ *barbaça*, *animal*→ *animalaço*, *boca*→ *bocarra*, *cabeça*→ *cabeçorra*, *médico*→ *medicastro*, *poeta*→ *poetastro*, *lobo*→ *lobaz*
5. Vytvoř deminutiva od následujících slov: *víbora* → *víborazinha*; *homem* → *homenzinho*, *livro* → *livrinho* → *livrozinho*, *cadeira*→ *cadeirinha* → *cadeirazinha*, *percurso* → *percursozinho* → *percursinh*, *rendimento* → *rendimentozinho* → *rendimentinho*, *barba*→ *barbicha* *verso*→*verseto* *velho* →*velhote*; *filho* → *filhote*; *lebre* → *lebrote*, *beber* → *bebericar*, *dormir* → *dormitar*; *saltar* → *saltitar*.
6. Vytvoř knižní deminutiva: *corpo*→*corpúsculo* , *febre* → *febrícula*, *globo* → *glóbulo*, *gota* → *gotícula*, *grão* → *grânulo*, *parte* → *partícula*, *verso* → *versículo*.
7. Vytvoř hromadná podstatná jména od: *boi*→*boiada*, *papel*→*papelada*, *folha*→*folhagem*.
8. vytvoř podstatná jména od přídavných jmen: *cruel*, → *crueldade*, *digno*→*dignidade*, *belo*→*beleza*, *feliz*→*felicidade*, *rico*→*riqueza*, *amargo*→*amargura*, *grato*→*gratidão*, *velho*→*velhice*, *amável* → *amabilidade*.
9. Vytvoř název národnosti či původu od následujících zeměpisných názvů: *Braga* → *braguense*, *Lisboa* → *lisboeta*, *Brasil* → *brasileiro*, *Portugal*→ *português*, *Alemanha*→*alemão*, *Canadá*→*canadense*, *Europa* →*européu*.
10. Vytvoř parasynteticky odvozená slova od: *alma*→*desalmado*, *pátria*→*repatriar*, *repatriação*, *manhã*→*amanhecer*, *noite*→*anoitecer*, *velho*→*envelhecer*, *jovem*→*rejuvenescer*.

Podstatná jména

1. Doplňte člen v mužském či ženském rodě u následujících substantiv:

a tribo, **a** sé, **a** velhice, **o** chá, **o** herói, **a** lâ, **a** árvore, **o** lume, **o** vale, **o** diploma, **o** programa, **a** chaminé, **a** fome, **a** cor, **a** foto, **o** sofá, **o** sangue, **a** dieta, **o** jardim, **o** carro, **o** comboio, **a** viagem, **a** chave, **o** fantasma, **o** feijão, **o** vulcão, **a** operação, **a** cidadã, **o** profeta, **o** boi, **a** irmã, **a** cirurgiã, **a** atriz, **a** avó, **a** ordem

2. Vytvořte ženský rod od následujících substantiv:

<i>O doutor</i>	<i>A doutora</i>	<i>O frade</i>	<i>A freira</i>
<i>O a(c)tor</i>	<i>A a(c)triz</i>	<i>O poeta</i>	<i>A poetisa</i>
<i>O vendedor</i>	<i>A vendedora</i>	<i>O ladrão</i>	<i>A ladra, a ladrona</i>
<i>O judeu</i>	<i>A judia</i>	<i>O rei</i>	<i>A rainha</i>
<i>O europeu</i>	<i>A europeia</i>	<i>O herói</i>	<i>A heroína</i>
<i>O leão</i>	<i>A leoa</i>	<i>O rapaz</i>	<i>A rapariga</i>
<i>O alemão</i>	<i>A alemã</i>	<i>O avô</i>	<i>A avó</i>
<i>O cidadão</i>	<i>A cidadã</i>	<i>O tigre</i>	<i>O tigre fêmea (a tigresa)</i>
<i>O cliente</i>	<i>A cliente</i>	<i>O cão</i>	<i>A cadela</i>
<i>O príncipe</i>	<i>A princesa</i>	<i>O galo</i>	<i>A galinha</i>

3. Vytvořte plurál od následujících substantiv:

o homem→os **homens**, o capitão→os **capitães**, a colher→as **colheres**, o café→os **cafés**, o farol→os **faróis**, o atlas→os **atlas**, o túnel→os **túneis**, o cará(c)ter→os **cara(c)teres**, o lápis→os **lápís**, o cônsul→os **cônsules**, o espécimen→os **espécimenes**, o animal→os **animais**, a lição→as **lições**, o vulcão→os **vulcões**, o papel→os **papéis**, o hífen→os **hífenes**, o alemão→os **alemães**, o barril→os **barris**, a mão→as **mãos**, o som→os **sons**, o funil→os **funis**, o órgão→os **órgãos**, o atum→os **atuns**, o réptil→os **répteis**, o verão→os **verões**, o coração→os **corações**, o oásis→os **oásis**, o pão→os **pães**, o catalão→os **catalães**, o mal→os **males**, o botão→os **botões**, o cidadão→os **cidadãos**, o tórax→os **tórax**, o sótão→os **sótãos**, o português→os **portugueses**, a cal→as **cais/cales**, o irmão →os **irmãos**, o papelzinho→os **papéizinhos**, o irmãozinho→os **irmãozinhos**, o chão→os **chãos**, o vulcão→os **vulcões**.

4. Určete, která slova jsou diminutivní (D) a která augmentativní (A).

rapaz→rapazote(D), **faca**→facalhão(A), **papel**→papelinho(D),
solteira→solteirona(A), **burro**→burrico(D), **folha**→folhete(D),
drama→dramalhão(A), **chapéu**→chapelão(A), **chuva**→chuisco(D), **rio**→riacho(D),
globo→glóbulo(D), **janela**→janelinha(D), **rua**→ruela(D), **porta**→portão(A),
grão→grânulo(D), **sala**→salão(A), **voz**→vozeirão(A), **diabo**→diabrete(D),

gato→gatarrão(A), **café**→cafezito(D).

Člen

Doplň určitý, neurčitý člen a spoj správně s předložkou.

Moro em Praga. Ele é **do** Brasil. **O** João é economista. **O** Roberto é **do** Rio de Janeiro. Nós moramos **na** Alemanha. **A** língua checa é difícil para **os** portugueses. Estamos todos **em** casa. Na sala há **uma** secretária. Vou estar **em** casa todo **o** dia. Todos **os** alunos já falam bem checo. Falas português? Em todo **o** país existem escolas de línguas. **A** minha amiga está **no** Brasil. **A** Júlia protege **a** casa dos vizinhos. Lisboa é **uma** cidade bonita. Nunca visitei **a** Ásia. Tenho **a** avó com 90 anos. **A** Primavera é **a** estação das flores. Onde é que vais passar **o** Carnaval? Podia dar-me **uma** informação, por favor? Eles foram **de** férias para **o** Brasil. **O** Pedro e **a** Ana são amigos. Escrevi **uma** carta **ao** Pedro, mas ele não recebeu **a** minha carta. Portugal é **o** país mais ocidental **da** Europa. Comprei **umas** calças e **uns** sapatos em saldo. **As** férias grandes estão a chegar. Hoje vamos **ao** restaurante chinês. Eles têm dois filhos: **um** rapaz e **uma** rapariga. **O** rapaz chama-se Miguel e a rapariga chama-se Margarida. Queria **um** café, por favor. Estamos **em** janeiro. Estamos **no** dia 1 de janeiro. Olá, **Pedro!** **Em** Moçambique há **as** praias mais lindas **do** mundo. **O** meu amigo vive **em** Cabo Verde. Queria passar **a** lua de mel **em** São Tomé o Príncipe. Aproveitei **a** minha viagem **por** Espanha para visitar **o** Marrocos. Há muitos monumentos arquite(c)tónicos interessantes **em** Israel. São dez menos **um** quarto. São vinte e cinco para **as** cinco. Entre **as** seis e **as** sete vêm **os** meus amigos. **Às** quatro e **um** quarto começa a série de filmes. **A** flor mais linda é, para mim, é girassol. Queria pedir-te **um** favor. Não tens **razão** quando dizes que é muito fraco.

Adjektiva

1. Označte, která adjektiva jsou dvojjýchodná (B) a která jednovýchodná (U).
U dvojjýchodných adjektiv napište ženský rod:

bonito→**bonita**, alemão→**alemã**, beirão→**beiroa**, anterior (U), comum (U), loquaz (U), cristão→**cristã**, montês (U), cru→**crua**, só (U), cortês(U), europeu→**europeia**, português→**portuguesa**, pedrês (U), espanhol→**espanhola**, andaluz→**andaluza**, canadense (U), azul (U), trabalhador→**trabalhadora**, bom→**boa**, mau→**má**,

simples (U), burguês→**burguesa**, tricolor (U), camponês→**camponesa**, exterior (U), falador→**faladora**, pior (U), notável (U), judeu→**judia**, ateu→**ateia**, ruim (U), espertalhão→**espertalhona**, charlatão→**charlatã**, **charlatona**, reles (U), capaz (U), brincalhão→**brincalhona**, parvo→**parva**, são→**sã**.

2. Nahradte předložkové konstrukce relačními adjektivy:

uma vontade *de ferro*→**férrea**, um programa *de televisão*→**televisivo**, a religião *de Cristo*→**cristã**, o frio *do inverno*→**invernal**, a poluição *da atmosfera*→**atmosférica**, a indústria *de automóveis*→**automóvel**, **automobilística**, uma cidade *de província*→**provincial**, os raios *do Sol*→**solares**, a luz *da Lua*→**lunar**, um período *de estágio*→**estagiário**, a fase *de início*→**inicial**, uma companhia *de petróleo*→**petroleira**, um trabalho *de rotina*→**rotineiro**, campanhas *de publicidade*→**publicitárias**, o tecido *dos pulmões*→**pulmonares**, fogos *de artifício*→**artificiais**, uma viagem *de Outono*→**outonal**, o palácio *dorei*→**reais** e rebeldia *dos jovens*→**juvenil**, a audiência *do Papa*→**papal**, uma melhoria *de salário*→**salarial**, o azul *do céu*→**celeste**, o amor *da mãe*→**materno**, os fregueses *de hábito*→**habituais**, uma doença *do coração*→**cardíaca**.

3. Vytvořte množné číslo od následujících adjektiv:

senil→**senis**, trabalhador→**trabalhadores**, cortês→**cortesés**, verde-oliva→**verde-oliva**, médico-cirúrgico→**médico-cirúrgicos**, surdo-mudo→**surdos-mudos**, azul→**azuis**, cris-tão→**cristãos**, alemão→**alemães**, comum→**comuns**.

4. Vytvořte toponymní adjektivum v mužském rodě od následujících zeměpisných názvů:

Suíça→**suíço**, Portugal→**português**, o Brasil→**brasileiro**, República Checa→**checo**, Canadá→**canadense**, Europa→**européu**, África→**africano**, São Tomé e Príncipe→**são-tomeense** **são-tomense**, Angola→**angolano**, Macau→**macaense**, a Madeira→**madeirense**, os Açores→**açoreano**.

5. Vytvořte komparativ od následujících adjektiv:

bom→**melhor**, mau→**pior**, grande→**maior**, pequeno→**menor**, interessante→**mais/ menos interessante**.

6. Vytvořte superlativ relativní a pak superlativ absolutní od adjektiv:

bom→**o melhor**→**ó(p)timo**, mau→**o pior**→**péssimo**, grande→**o maior**→**máximo**, pequeno→**o menor**→**mínimo**, estudioso→**o mais/ o menos estudioso**→**estudiosíssimo**.

7. Vytvořte elativ od adjektiv:

amável→**amabilíssimo**, fácil→**facilíssimo/facílmo**, pobre→**paupérrimo**, **pobríssimo**, cruel→**crudelíssimo**, doce→**dulcíssimo**, fiel→**fidelíssimo**, frio→**frigíssimo**, nobre→**nobi-líssimo**, sábio→**sapientíssimo**, célebre→**celebérrimo**.

Zájmena

1. Přeložte pomocí přivlastňovacích zájmen:

1. O seu cão, o meu gato, a tua casa, o meu castelo, o jardim deles, o nosso relógio, o irmão dele, a mãe dela, a sua tia (vykání v jednotném čísle), a escola deles, o amigo dele, os nossos amigos, os nossos rios, o Vosso lugar (tykání v množném čísle), as suas rosas (vykání v jednotném čísle), os livros dela, os cadernos deles, os teus pais, os meus livros, o seu dinheiro (vykání v jednotném čísle).

2.

1. Vais comigo à festa? 2. Sim, vou contigo. 3. Esperem por mim. 4. Vou descer convosco/consigo/com vocês no elevador. 5. Trouxe uma prenda para ti. Para mim? Obrigada. 6. Hoje falámos de si, dona Fátima. 7. Eles moram perto de nós. 8. Também vais connosco/conosco? 9. O chefe deseja falar consigo, sr. Rocha. 10. Hoje não vou sair com ele, por isso, não contem comigo para o jantar. 11. A Ana vai connosco / conosco e o João tem que ir contigo. 12. Cada noite sonho contigo. 13. Trago estas flores para si, dona Margarida. 14. Há aqui uma encomenda para si, sr. Oliveira. 15. Moras perto de nós. Agora somos vizinhos. 16. Também os convidamos. 17. Levem-nos de carro. 18. Põe-no. (o casaco). 19. Levantam-na! (a caixa). 20. Fazem-nos bem. 21. Fá-los em casa. 22. Dão-no à Ana. 23. O Paulo paga-o. 24. Vou levar-te a casa. 25. Hoje vou assiná-lo. 26. Não consigo encontrá-los.

3. Přeložte pomocí ukazovacích zájmen: 1. Essa agora! 2. Ainda mais esta! 3. Essa é boa! 4. Essa é que essa. 5. Ora essa!.

4. Přeložte pomocí vztažných zájmen:

1. É o país *em que* (=onde) nasceu. 2. Era *o que* ninguém sabia. 3. *Quem* quer dinheiro, tem que trabalhar. 4. São preocupações *de quem* nada tem que fazer. 5. É uma coisa *contra a qual* não podemos fazer nada. 6. A escola, *cuyo dire(c)tor* é o senhor Santos, é de muito alta qualidade. 7. Dei *tanto quanto* me foi possível dar. 8. Consegue sempre fazer *tudo quanto* lhe dizes.

Cvičení 5. Přeložte pomocí neurčitých zájmen tanto, quanto, qualquer, cada

1. Tanto faz. 2. Tanto melhor. 3. Às tantas. 4. Às tantas tinha razão. 5. **Cada** qual sente o seu mal. 6. Ele há **cada** um! 7. Tu tens **cada** uma! 8. Todos à uma. 9. Estar de todo. 10. Anda de todo.

Číslovky

Základní číslovky

3 três, 9 nove, 10 dez, 14 catorze/quatorze(br.), 19 dezanove, 40 quarenta, 80 oitenta, 90 noventa, 100 cem/cento, 101 cento e um/ cento e uma, 200 duzentos,-as, 400 quatrocentos,-as, 500 quinhentos,-as, 900 novecentos,-as, 1000 mil, 1001 mil e um/mil e uma, 1200 mil e duzentos, mil e duzentas.

Řadové číslovky:

2 segundo,-a, 6 sexto,-a, 7 sétimo,-a (dříve psáno séptimo), 10 décimo, 11 undécimo,-a/décimo,-a primeiro,-a, 12 duodécimo,-a/décimo,-a segundo,-a, 13 terciodécimo,-a/décimo,-a terceiro,-a, 17 décimo,-a sétimo,-a, 21 vigésimo-a primeiro,-a, 22 vigésimo,-a segundo,-a, 60 sexagésimo,-a, 70 septuagésimo,-a, 101 centésimo,-a, primeiro,-a, 200 ducentésimo,-a, 400 quadringentésimo,-a, 900 nonagentésimo,-a, 1000, milésimo,-a, 1001 milésimo,-a primeiro,-a, 1200 milésimo,-a ducentésimo,-a, 2000 segundo milésimo.

Doplňte období vždy určeného počtu let:

Triénio-třiletí, quatriénio/quadriénio čtyřletí, quinquénio- pětiletí, sexénio-šestiletí, septénio- sedmiletí, octénio- osmiletí.

Doplňte výročí:

cinquentenário - padesátileté výročí; bicentenário - dvoustleté výročí, quadringentenário - čtyřsetleté výročí, milenário - tisícileté výročí, quadragenário - čtyřicetileté výročí, octogenário osmdesátiletý, nonagenário devadesátiletý, centenário stoletý.

Přeložte násobné číslovky

1,5x sesquiáltero, 2x duplo, dobro, 5x quintuplo, 8x óctuplo, 11x undécuplo.

Přeložte cifru ve jmenovateli.

2 meio, metade; 3 terço; 4 quarto; 5 quinto; 6 sexto; 7 sétimo; 8 oitavo; 9 nono; 10 décimo; 11 undécimo/onze avos; 12 duodécimo/doze avos; 13 treze avos; 14 catorze avos; 15 quinze avos; 16 dezasseis avos; 17 dezassete avos; 18 dezoito avos; 19 dezanove avos; 21 vinte e um avos; 1/4 um quarto, a quarta parte; 1/6 um sexto; a sexta parte; 3/8 três oitavos, três oitavas partes; 6/9 seis nonos, seis nonas partes; 4/12 quatro duodécimos, quatro duodécimas partes, milióntina - a milionésima parte.

Přeložte desetinná čísla

0,1 um décimo/uma décima; 0,01 um centésimo; 0,001 um milésimo/uma milésima; 3,5 três vírgula cinco; 0,46 zero vírgula quarenta e seis; 23,78 vinte e três vírgula setenta e oito.

Bibliografie:

- ASSIS, Wilem. *Linguística e estilo*. São Paulo, 1964.
- BARRETO, Mário. *De gramática e de linguagem, II*. Rio de Janeiro, 1922.
- BEČKA, Josef. *Slovo, jeho význam a užití*. SPN Praha, 1968.
- BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha, 1992.
- BECHARRA, Evanildo. *Moderna Gramática Portuguesa*. 37a.edição, Rio de Janeiro, 2001.
- BLIKSTEIN, Izidoro. *Linguística e comunicação*. Cultrix, São Paulo, 1970.
- BUĎA, Jan. *Colocação do adjetivo*. Diplomová práce. FFMU, Brno, 2013.
- BUZEK, Ivo. *Historia crítica de la lexicografía gitano-española*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- BUZEK, Ivo. El Vocabulario del dialecto gitano de Augusto Jiménez (1846) y su posición en la historia de la lexicografía gitano-española. In *Diversidad lingüística y diccionario*. Ed. Marta Concepción Ayala Castro, Antonia María Medina Guerra. Málaga: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Málaga, 2010. (s. 145-166).
- BUZEK, Ivo. *La imagen del gitano en la lexicografía española*. Spisy FFMU, č. 389. Masarykova univerzita, 2010.
- BUZEK, Ivo. El gitano en la Academia. In *Retos del Hispanismo en la Europa Central y del Este. Actas del Congreso Internacional. Cracovia 14-15 de octubre de 2005*. Madrid: Palafox & Pezuela, 2007. (s. 197-202).
- CAMARA, Mattoso Júnior. *Contribuição à Estilística Portuguesa*. São Paulo, 1997.
- CARRETER, Fernando Lázaro. “El problema del artículo en español – una lanza por Bello”. *Homenaje a la memoria de don Antonio Rodríguez Monino*. Madrid, 1975.
- COSERIU, Eugenio. *Dos problemas lingüísticos del hablar. Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid, 1973.
- CRESSOT, Marcel. *O Estilo e As Suas Técnicas*. Lisboa, 1947.
- CUNHA, Celso, CINTRA, Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. João Sá de Costa, Lisboa, 1999.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*, Praha, 1997.
- ČERMÁK, Petr. „K některým tendencím v asimilaci cizích slov do španělštiny.“ in: *Časopis pro moderní filologii* sv. 84, č.2., UK Praha, 2002. (s.65-76).
- ČERMÁK, Petr. Acerca de los numerales ordinales. *Boletín de la Asociación de Profesores de Español en la República Checa*, Praha, 2007. (s. 20-24).
- ČERMÁK Petr. Norma y uso: acerca de una vacilación. in: *Boletín de Asociación de Profesores de Español en la República Checa* núm.7. Praha, 2003, (s-24-26).
- ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Votobia Olomouc, 1996.

- ERHART, Adolf. *Úvod do jazykovědy* Masarykova univerzita. Brno, 2001.
- FINDRA, Ján “Štyléma a paradigmatika štylistiky”, *Sborník prací filozoficko-přírodovědné fakulty Slezské Univerzity v Opavě, řada jazykovědná*, (D2), Opava, 2002.
- FONSECA, Joaquim. *Linguística e texto/discurso. Teoria, descrição, aplicação*, Lisboa, 1992.
- FONSECA, Joaquim. *Pragmática Linguística. Introdução, Teoria e Descrição do Português*, Porto, 1994.
- FONSECA, Fernanda Irene. *Gramática e Pragmática. Estudos de Linguística Geral e de linguística Aplicada ao Ensino do Português*, Porto, 1993.
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Algumas mudanças de género em curso no Português”. In: *Actas do XIII Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa, 1997. Lisboa (Associação Portuguesa de Linguística), 1998, vol. I, (s.339-352).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Algumas observações sobre a linguagem popular e regional no que se refere à categoria de género. Reflexos do género gramatical do Português antigo na linguagem popular”. In: *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza*. Centro di studi filologici e linguistici siciliani. Università di Palermo 18-24 settembre 1995 a cura di Giovanni Ruffino. Volume II: Morfologia e sintassi delle lingue romanze. Tübingen (Max Niemeyer Verlag), 1998, (s. 339-349).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “A propósito do masculino genérico em Português”. In: *Actas do XIV Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Aveiro, 1998. Braga (Associação Portuguesa de Linguística), 1999, vol. II, (s. 21-28).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “O género dos estrangeirismos usados na língua portuguesa”. In: *Actas do XVIII Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística* (2002). Lisboa, APL, 2003, (s. 411-419.)
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Considerações sobre a categoria gramatical de género. Sua evolução do latim ao português arcaico” *Biblos. Revista da Faculdade de Letras*. vol.
- II (2ª série): *Ocidente. Oriente*. Coimbra, 2004, (s. 443-475).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Para uma descrição do género gramatical em Português”. In: *Biblos. Revista da Faculdade de Letras*. vol. III (2ª série): *Cultura e Desenvolvimento*. Coimbra, 2005, (s. 201-246.)
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “A categoria gramatical de género do Português antigo ao Português actual”. In: *Estudos em homenagem ao Professor Doutor Mário Vilela*. Porto, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2005, vol. 2, (s. 527-544). (<http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4584.pdf>)
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “O género dos nomes de animais em Português: descrição e história”. In: *Biblos. Revista da Faculdade de Letras*, vol. IV (2ª série): *Cidade(s) e Cidadania*. Coimbra, 2006, (s. 381-396).

- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Ainda o género gramatical dos substantivos e adjectivos em Portugal e no Brasil”. Nova versão aumentada e actualizada do texto apresentado ao “Congresso Internacional 500 Anos da Língua Portuguesa no Brasil”, em Évora, em Maio de 2000. In: *Biblos. Revista da Faculdade de Letras*, vol. V (2ª série): *Universidade – um passado com futuro*. Coimbra, 2007, (s. 263-276).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “O género gramatical do português: da teoria à prática. Análise da atribuição de género por alunos do 1º Ciclo Universitário”. In: *Biblos, Revista da Faculdade de Letras*, vol. VI (II série): *Ciências e / nas Artes*. Coimbra. FLUC, 2008, s. 221-250.
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “Reflexos do português antigo na linguagem popular e regional: o género gramatical” In: *Biblos, Revista da Faculdade de Letras*, vol. VII (II série): *Sociedade em Tumulto*. Coimbra, FLUC, 2009, (s. 429-449).
- GOUVEIA, Maria Carmen de Frias. “O género de alguns vocábulos “problemáticos” do português contemporâneo”. In: *Revista Mundo & Letras*, nº 2., Julho de 2011. F. José Bonifácio, São Paulo, p. 85-97. (http://www.revistamundoeletras.com.br/artigos2011/2011_Artigo07.pdf)
- GRADIM, Anabela. *Manual de Jornalismo, Livro de Estilo de Urbi et Orbi*. Universidade de Beira e Covilhã, 2000.
- HAMPL, Zdeněk. *Stručná mluvnice portugalštiny*, Praha, 1972.
- HOFMANOVÁ, Jana. *Stylistika a...*, Praha 1997.
- HRICSINA, Jan. *Vývoj modotemporálních paradigmat u portugalského verba finita z diachronního hlediska* (doktorská disertační práce). FF UK, Praha, 2006.
- HRICSINA, Jan. „O estudo diacrónico da evolução dos paradigmas modotemporais do verbo português“. *Écho des études romanes*, vol. IV/Num. 1, České Budějovice, 2008, (str. 87-88).
- HRICSINA, Jan. *Bibliografia comentada das gramáticas históricas do Português, Iberoamericana pragensia 44*, v tisku.
- HRICSINA, Jan. Rosa Virgínia Mattos e Silva – O português Arcaico: fonologia, morfologia e sintaxe. *Études romanes de Brno*, 32, 2011/2, (s. 135-138).
- HRICSINA, Jan. A Estrutura d`as viagens na minha terra de Almeida Garrett, in: compilação das teses escritas no ano 2001, abrangendo escritores da expressão portuguesa, Desktop publishing UK FF, Praha, 2002.
- HRICSINA, Jan. A posição do adjetivo no sintagma nominal no português contemporâneo: Análise corporal. *AUC, Philologica 2/2013, Romanistica Pragensia XIX* (Les langues romanes à la lumière des corpus linguistiques), 2013,(s.203-218).
- CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*, Praha, 1990.
- JINDROVÁ, Jaroslava. “*Portugalské cvičební texty*” SPN Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 1986.
- JINDROVÁ, Jaroslava. “*Portugalština*“, Leda, Praha, 2001.
- JINDROVÁ, Jaroslava. *Portugalština, souhrn gramatiky*. Praha: Holman, 2009.

- JINDROVÁ, Jaroslava : “Modotemporální a aspektuální význam portugalského složeného perfekta. Studie z korpusové lingvistiky” in: *Korpusová lingvistika*. Praha, 2011, svazek 1 Intercorp, (s. 219 – 230).
- JINDROVÁ, Jaroslava. *Portugalština*, LEDA, PRAHA, 2001.
- JINDROVÁ, Jaroslava. Fázové perifráze v portugalské. Dizertační práce. FFUK v Praze, 2013.
- JINDROVÁ, Jaroslava. „Algumas observações sobre a concorrência dos adjetivos “preto” e „negro” na língua portuguesa.“ *In Acta Universitatis Carolinae 2012*, (s. 219–229) Philologica 2 / Romanistica Pragensia XIX.
- JINDROVÁ, Jaroslava. “Algumas Observações sobre o Acordo Ortográfico da Língua Portuguesa”, *Atas das Segundas Jornadas de Língua Portuguesa e Culturas Lusófonas da Europa Central e de Leste*, Yana Andreeva Univerzita Sofie, 2012.
- KRÁLOVÁ, Lucie. *Diminutivo na língua portuguesa e checa, um estudo comparativo*, bak.práce, FFMU, Brno 2008.
- KRČMOVÁ, Marie. “Mluvenost a psanost jako slohotvorní činitele” in: *Linguistica online*. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.
- KRČMOVÁ, Marie. “Příznakovost a její specifika v morfologii.” in *Linguistica online*, září, 2005, www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.
- LAPA, Manuel Rodrigues. *Estilística da língua portuguesa*. Coimbra, 1984.
- LOTKO, Edvard. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.
- MARTINS, Maria Raquel Delgado. *Ouvir falar. Introdução à Fonética do Português*, Lisboa, 1988.
- MILIČKOVÁ, Ladislava “La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine”em *Stylistické bibliografie, studie stylistiky*, www.phil.muni.cz/stylistika/francouzskahtml.
- MISTRÍK, Jan, *Štylistika*, Bratislava, SPN, 1985.
- NEVES, Maria Helena de Moura: *Guia de Uso do Português - Confrontando regras e usos*. São Paulo, Editora Unesp, 2003.
- MADEIRA, Ana. Aquisição de L2. In P. Osório e R. Meyer (coord.) *Português Língua Segunda e Língua Estrangeira*, Lisboa: Lidel – Edições Técnicas, 2008.
- RAMOS, Joaquim José de Sousa Coelho. *Introdução ao Português Jurídico*. Univerzita Karlova v Praze. Karolinum. 2012.
- RAMOS, Joaquim José de Sousa Coelho. *Presença ou ausência de artigo nos sintagmas preposicionais complemento e/ou modificadores de nome*. Mestrado em Português Língua Estrangeira. Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2012, dos Santos, Ana Sofia Rodrigues. *A influência da L1 no processo de aquisição de L2*, XXIV Encontro Nacional da APL, Lisboa, 2008.
- da SILVA, Cláudia Alexandra Moreira. *Contextos de (in)formalidade – os artigos indefinidos nas crónicas e nos chats*. Dizertační práce, Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, 2009.

RIFFATTERE, Michael. *Estilística estrutural*, São Paulo, 1973.

SOARES, Isabel Maria Pardal Hanemann. "Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo?", em *Actas do XV encontro nacional da APL*, Faro, 1999.

SPITZOVÁ, Eva. *Morfología española*, SPN, Praha, 1990.

SPITZOVÁ, Eva. *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, Études Romanes de Brno, tomos XIV (1983), XV (1984), XX (1990).

STEHLÍK, Petr. *Aspectos problemáticos de la prefijación en español*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 80 s. Spisy MU v Brně, Filozofická fakulta, č. 395.

STEHLÍK, Petr. El inventario de los prefijos del español en la GDLE (1999) y en la NGRAE (2009). *Études Romanes de Brno*, Brno: Masarykova Univerzita, 2011, roč. 32, č. 1, (s. 149-156).

STEHLÍK, Petr. El aspecto semántico de la prefijación. In Daniel Vázquez; Ivo Buzek. *Encuentro de Hispanistas (Brno, 9.-10. října 2009)*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. (s. 159-169).

STEHLÍK, Petr. Sobre algunas particularidades morfofonológicas de los elementos prefijales en español. *Studia Romanistica*, Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, roč. 10, č. 2, (s. 49-56).

STEHLÍK, Petr. Algunas consideraciones sobre el estatuto y el inventario de los prefijos cuantificadores en español. In *Studia Romanistica Beliana*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009. (s. 373-378).

STEHLÍK, Petr. Algunos aspectos problemáticos de la clasificación y el inventario de los prefijos apreciativos cultos en español. *Studia Romanistica*, 2009, roč. 9, č. 1, (s. 82-88).

STEHLÍK, Petr. Productividad neológica de los elementos prefijales cultos en los textos publicitarios españoles. In *Jornadas de estudios románicos. Sección de Hispanística*. 1.vydání. Bratislava: AnaPress, 2009. (s. 285-291), 7 s. Tomo II: Lingüística.

STEHLÍK, Petr. Sobre la existencia de los interfijos en español. *Studia Romanistica*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, roč. 8, č. 1, (s. 77-82).

STEHLÍK, Petr. Elementos prefijales cultos: morfemas compositivos o prefijos? In *Études Romanes de Brno*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001.

SVOBODOVÁ, Iva. Abordagem histórica dos nomes dos dias da semana (análise sintático-semântica). In Žitná, Júlia. *Segundas jornadas de estudos Românicos : novos modelos e teorias e sua aplicação na linguística, literatura e didática: secção de Lusitanística*. Bratislava: AnaPress, 2012.

SVOBODOVÁ, Iva. „Petr Čermák, Tipología del español actual a la luz de Vladimír Skalička“. *Études romanes de Brno*, 2012.

SVOBODOVÁ, Iva. Comparação tipológica das línguas checa e portuguesa segundo Vladimír Skalička. *Études Romanes de Brno*, 2012.

SVOBODOVÁ, Iva. Artigo definido e nulo com os antropónimos e topónimos.

- Études Romanes de Brno*, Masarykova univerzita: Masarykova univerzita, 2011.
- SVOBODOVÁ, Iva. *Stylisticko-pragmatické faktory použití členu v současné portugalštině*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010.
- SVOBODOVÁ, Iva. *1000 portugalských slovíček*. 1. vyd. Brno: Computer Press, Brno, 2010.
- SVOBODOVÁ, Iva. *À procura de valores estilísticos do artigo em português contemporâneo (tempo e espaço como factores linguísticos e extralinguísticos que compõem o semema do artigo)*. *Études Romanes de Brno*, Brno: Masarykova Univerzita, 2009.
- SVOBODOVÁ, Iva. *Movimentos Semânticos do Artigo*. In *Studia Romanica Bratislavensia*. Bratislava: Ana Press, 2009. (s. 121-140), Jornadas de Estudos Românicos.
- SVOBODOVÁ, Iva. *Estilística e a Sua Posição dentro da Linguística Portuguesa*. *Études romanes de Brno*. Brno: Masarykova Univerzita, 2008, *Études Romanes de Brno* roč. 2008, č. 1, (s. 57-67). SVOBODOVÁ, Iva. *Os valores pragmático-estilísticos do artigo em português contemporâneo*. Vol. IV. České Budějovice: Universitas Bohemiae Meridionalis, 2008. *Écho des études romanes, vol IV/ n.º 2*.
- SVOBODOVÁ, Iva. *O valor estilístico do artigo em linguagem jornalística*. *Sborník prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, I, I, (s. 69-81).
- ŠABRŠULA, Jan. *Úvod do srovnávací stylistiky*. Praha, 1972.
- ŠABRŠULA, Jan. *Teorie praxe překladu*. Ostrava, Ostravská Univerzita, Filozofická fakulta, 2000.
- ŠLOSAR, Dušan. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- TICHÝ, Oldřich. *Základy španělské mluvnice*, Praha SPN, 1958.
- TLÁSKAL, Jaromír. *Fonetika a fonologie současné evropské portugalštiny*. Praha 2006.
- VILELA, Mário. *Gramática de Valências: Teoria e aplicação*. Coimbra, 1992.
- WOLF, Mauro. *Teoria de Comunicação*. Lisboa, 2003.
- ZAVADIL, Bohumil. *Současný španělský jazyk I. (Obecné problémy zkoumání jazyka. Základní slovní druhy neslovesné)*. Praha, 1995, .
- ZAVADIL Bohumil. Čermák Petr. *Mluvnice současné španělštiny*. UK, Praha. 2010
- ZAVADIL B. *Vývoj španělského jazyka*. Karolinum, Praha. 1998.

Hromadná díla:

- Áreas Críticas da Língua Portuguesa*, João Andrade Peres, Telmo Mória. Lisboa, 1995.
- Análise de comunicação, Estilística a análise textual*, Maria Beatriz Florido, Maria Emília Duarte da Silva, Joaquim Fonseca. Porto, 1981.

Dicionário de Termos Linguísticos, Associação Portuguesa de Linguística. Lisboa, 1987.

Gramática e Ensino das Línguas, Jorge Morais Barbosa, Joana Vieira Santos, Isabel Lopes, Ana Paula Loureiro, Cristina Figueiredo. Lisboa, 1999.

Gramática da Língua Portuguesa, Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria et col., Lisboa, Editorial Caminho – Coleção Universitária / Série LINGUÍSTICA), 1989, 2003.

Introdução à Linguística Geral e Portuguesa. FARIA, Isabel Hub,, et. Alii. Editorial Caminho, Lisboa, 1996. Editorial Caminho, SA, Lisboa, 1996.

Dicionário da língua portuguesa Contemporânea, Academia das Ciências de Lisboa e Lisboa, 2001.

Linguística. Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto, Porto, 2006.

Livro de estilo, Público, Comunicação Social. AS, Lisboa, 2005.

Nova Gramática do Português Contemporâneo. Cunha, Celso a Cintra Lindley, Edições João Sá de Costa, Lisboa, 1985.

Pontuário Ortográfico e guia da língua portuguesa. Magnus Bergstrom, Neves Reis, Lisboa, 2002.

Stylistika současné češtiny. Čechová, M., Chloupek, J., Krčmová, M., Minářová, E. Praha, 1997.

*Jak se počítají substantiva v češtině: poznámky ke kategorii čísla** JARMILA PANEVOVÁ – MAGDA ŠEVČÍKOVÁ, Slovo a slovesnost, 72, 2011, Praha

Jazykové korpusy:

www.linguateca.pt

www.corpusdoportugues.org.

www.intercorp.cz

Morfologie současného portugalského jazyka I

Slovní druhy neslovesné

Iva Svobodová

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Sazba elektronické verze Štěpán Böhm

ISBN 978-80-210-7008-0